

**HİRİSTİYANLIK ÖNCESİ ANADOLU
MEDENİYETLERİNDE MÜZİK ALETLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Cenk CELASİN
404991002**

**İ.C. YÜKSEK ÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

122695

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13 Mayıs 2002
Tezin Savunulduğu Tarih : 27 Mayıs 2002**

122685

Tez Danışmanı : Dr. Semih ALTINÖLÇEK (İ.T.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri Doç. Şehvar BEŞİROĞLU (İ.T.Ü.)
Öğr. Gör. Feridun ÖNEY (İ.T.Ü.)

MAYIS 2002

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışma, "Hıristiyanlık öncesi Anadolu Medeniyetlerinde Müzik Aletlerini" ele almaktadır. Bu konuyu araştırma konusu olarak ele almamın başlıca nedeni, Anadolu'da kullanılmış ve günümüze kadar bazı kalıntılar bırakmış olan antik çağ müzik aletlerinin fazla irdelenmemiş olmasıdır.

Hıristiyanlık öncesi Anadolu'da medeniyet kurmuş farklı kültürlerden günümüze ulaşan fresko, metal işleri, heykel, vazo, vs. gibi sanat eserlerinin konumuz ile ilgili örnekleri, çalışmamızda kaynak olarak alınmıştır. Malzemenin çoğunluğunu ise Hitit rölyefleri ve boyalı Yunan vazoları oluşturmaktadır.

Amacımız, Prehistorik devirlerden başlayarak, Hıristiyanlığa kadar geçen uzun bir zaman dilimi içinde, Anadolu'da yaşamış ve devlet kurmuş olan çeşitli medeniyetlerin müzikal kültürlerinde kullanmış oldukları müzik aletlerini irdelemek ve elimizdeki görsel belgelerin ışığı altında bir sonuca ulaşabilmektedir.

Hıristiyanlık öncesi Anadolu'da yaşamış çeşitli medeniyetlerin müzikal kültürlerinde kullanmış oldukları müzik aletleri başlı başına uzun bir araştırmayı gerektirebilecek değerdedir. Bu konuya ilgimi çeken, yönlendiren ve çalışmamın başından sonuna dek desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Dr. Semih ALTINÖLÇEK'e en içten teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmam sırasında, yazılı ve görsel dokümanların temini için yardımlarını esirgemeyen Borusan Müzik Kütüphanesi, Fransız Arkeoloji ve Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, İsam Kütüphanesi, İstanbul Devlet Kütüphanesi, Efes Müzesi Kütüphanesi uzman ve görevlilerine minnettar olduğumu, ayrıca burada isimlerini anamadığım, çalışmamda bana destek veren tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs 2002

Cenk CELASİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	ix
SUMMARY	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Giriş ve Çalışmanın amacı	1
2. HİRİSTİYANLIK ÖNCESİ ANADOLUNUN ÇEVRE KÜLTÜRLERİNDEKİ MÜZİK HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ	2
3. HİTİTLER	5
3.1. Hititler'de Müzik	5
3.1.1. Hitit Kordofon (Telli) Müzik Aletleri	7
3.1.1.1. Lir	7
3.1.1.2. Arp	16
3.1.1.3. Tanbura (Lut)	18
3.1.2. Hitit Aerofon (Nefesli) Müzik Aletleri	25
3.1.2.1. Çifte Flüt	25
3.1.2.2. Boru	28
3.1.3. Hitit Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri	30
3.1.3.1. Davul	30
3.1.3.2. Def	31
3.1.4. Hitit İdyofon Müzik Aletleri	33
3.1.4.1. Sistrum	33
3.1.4.2. Simbal (Zil)	35
3.1.4.3. Çalpara (Çarpmalı Klepır)	36
4. ANADOLU'DA İ.Ö. İ.BİN'DE KRALLIKLAR DÖNEMİ	39
4.1. Urartular	39
4.1.1. Urartular'da Müzik ve Müzik Aletleri	40
4.2. Frigler	41
4.2.1. Frigler'de Müzik ve Müzik Aletleri	41

5. HELENLER	44
5.1. Helenler'de Müzik	45
5.1.1. Helen Kordofon (Telli) Müzik Aletleri	48
5.1.1.1. Lir	48
5.1.1.2. Barbitos	53
5.1.1.3. Phorminx	56
5.1.1.4. Kithara	60
5.1.1.5. Arp	65
5.1.1.6. Pandura (Lut)	69
5.1.1.7. Zither	69
5.1.2. Helen Aerofon (Nefesli) Müzik Aletleri	70
5.1.2.1. Aulos	70
5.1.2.2. Syrinx	75
5.1.2.3. Salpinx	77
5.1.2.4. Ascaules	78
5.1.3. Helen Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri	79
5.1.3.1. Tympanon (Def)	79
5.1.4 Helen İdyofon Müzik Aletleri	80
5.1.4.1. Simbal (Zil)	80
5.1.4.2. Krotala	81
6. ROMALILAR	82
6.1. Romalılar'da Müzik	82
6.1.1. Roma Kordofon (Telli) Müzik Aletleri	84
6.1.1.1. Kithara	84
6.1.2. Roma Aerofon (Nefesli) Müzik Aletleri	87
6.1.2.1. Aulos	87
6.1.2.2. Tuba	89
6.1.2.3. Kornu	90
6.1.2.4. Lituus	91
6.1.2.5. Hydraulis	91
6.1.3. Roma Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri	92
6.1.4. Roma İdyofon Müzik Aletleri	92
7. SONUÇ	93
KAYNAKLAR	96
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

- Bkz.** : Bakınız
c. : Cilt
İ.Ö. : İsa'dan önce
İ.S. : İsa'dan sonra
Lev. : Levha
s. : Sayfa
ş. : Şekil
y.y. : Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1:	Kahire müzesinde bulunan Eski Mısır Dönemine ait üç lir.	8
Şekil 3.2:	Kahire müzesinde bulunan lir plektronları.	9
Şekil 3.3:	Bir silindir mühürden detay. Beş telli lir tutan figür.	9
Şekil 3.4:	İnandık vazosundan detay. Lir çalan müzisyen.	10
Şekil 3.5:	İnandık vazosundan detay. İki kişi tarafından çalınan büyük boydaki lir.	11
Şekil 3.6:	Bir Sümer freskinden detay. Lir çalan müzisyen.	11
Şekil 3.7:	Boğazköy kazılarında bulunmuş olan bir vazo parçası. Lir çalan müzisyen.	11
Şekil 3.8:	Bir sunu kabı üzerindeki kabartmadan detay. Lir çalan iki müzisyen.	12
Şekil 3.9:	Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen.	12
Şekil 3.10:	Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen.	13
Şekil 3.11:	Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen.	13
Şekil 3.12:	Geç Hitit Zincirli mezar stelinden detay. Arka planda lir tasviri.	14
Şekil 3.13:	Geç Hitit Zincirli duvar kabartmasından detay. Lir çalan müzisyen.	15
Şekil 3.14:	Geç Hitit Zincirli duvar kabartmasından detay. Lir çalan müzisyen.	15
Şekil 3.15:	Berlin müzesinde bulunan Eski Mısır liri.	16
Şekil 3.16:	Kahire müzesinde bulunan bir Eski Mısır köşeli arpi.	17
Şekil 3.17:	Eski Hitit silindir mührün baskısından detay. Köşeli arp çalan İştär.	17
Şekil 3.18:	Babil pişmiş toprak heykelcik. Tanbura çalan müzisyen.	18
Şekil 3.19:	Babil pişmiş toprak heykelcik. Tanbura çalan müzisyen.	18
Şekil 3.20:	Kahire müzesinde bulunan iki Eski Mısır tanburası	19
Şekil 3.21:	Kahire müzesinde bulunan tanburaların tını kutuları.	19
Şekil 3.22:	Kahire müzesinde bulunan tanburalardan birinin sapından detay.	20
Şekil 3.23:	İnandık vazosunun 1. frizinden detay. Tanbura çalan müzisyen.	21
Şekil 3.24:	Alışarhöyük vazo parçasının çizimi. Tanbura sapı ve simbal çalan bir müzisyen.	22
Şekil 3.25:	Boğazköy vazo parçasının çizimi. Tanburanın sapı.	22
Şekil 3.26:	Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen.	23
Şekil 3.27:	Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen.	23
Şekil 3.28:	Bir Alacahöyük rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen.	24
Şekil 3.29:	Eski Babil dönemine ait pişmiş toprak heykel. Çifte flüt çalan müzisyen.	25
Şekil 3.30:	Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Çifte flüt çalan müzisyen.	27
Şekil 3.31:	Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Çifte flüt çalan müzisyen.	27
Şekil 3.32:	Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Çifte flüt çalan müzisyen.	28

Şekil 3.33:	Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Boru çalan müzisyen.	29
Şekil 3.34:	Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Davul çalan iki müzisyen.	31
Şekil 3.35:	Geç Hitit Zincirli rölyefinden detay. Def çalan iki müzisyen.	32
Şekil 3.36:	Horoztepe sistrumu.	34
Şekil 3.37:	Alacahöyük sistrumu.	34
Şekil 3.38:	Hitit güneş kursu.	35
Şekil 3.39:	Anadolu buluntusu olan bir sunu kabı üzerindeki kabartmadan detay. Simbal çalan müzisyen.	36
Şekil 3.40:	Kültepe kazılarında bulunmuş olan bronz simballer.	36
Şekil 3.41:	Maşathöyük kazılarında bulunmuş olan bir çift bronz çalpara.	37
Şekil 3.42:	Bir Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Çalpara çalan müzisyen.	38
Şekil 4.1:	Urartu bronz kemer parçasından detay çizim. Çifte flüt, lir ve def çalan müzisyenler.	40
Şekil 4.2:	Frig Kibele grup heykeli.	42
Şekil 4.3:	Frig Kibele grup heykelinden detay. Aulos çalan müzisyen.	42
Şekil 4.4:	Frig Kibele grup heykelinden detay. Kithara çalan müzisyen.	43
Şekil 5.1:	Lir.	49
Şekil 5.2:	Mozaik bir panodan detay. Lir çalan Orfe.	50
Şekil 5.3:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı.	51
Şekil 5.4:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı.	51
Şekil 5.5:	İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik kabartma. Lir çalan müzisyen.	52
Şekil 5.6:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı.	52
Şekil 5.7:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir müzik eğitimi sahnesi.	52
Şekil 5.8:	İzmir kazılarında bulunmuş olan bir vazo parçası üzerinde yedi telli lir tasviri.	53
Şekil 5.9:	Barbitos	54
Şekil 5.10:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.	54
Şekil 5.11:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.	55
Şekil 5.12:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.	55
Şekil 5.13:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.	55
Şekil 5.14:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.	56
Şekil 5.15:	Minos Uygarlığı'na ait bir duvar resminden detay. Yuvarlak tabanlı lir çalan müzisyen.	57
Şekil 5.16:	Dört telli phorminx çalan müzisyen heykeli.	57
Şekil 5.17:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Dört telli phorminx çalan müzisyen.	58
Şekil 5.18:	Resimli bir Kilkad vazodan detay. Yedi telli phorminx çalan müzisyen.	58
Şekil 5.19:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Beşik kithara çalan müzisyen.	59
Şekil 5.20:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Beşik kithara çalan müzisyen.	60
Şekil 5.21:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Beşik kithara çalan müzisyen.	60
Şekil 5.22:	Kithara.	61
Şekil 5.23:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.	62
Şekil 5.24:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.	62
Şekil 5.25:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.	62

Şekil 5.26:	Bir Helen sikkesinde kithara tasviri.	63
Şekil 5.27:	Bir Helen sikkesinde kithara tasviri.	63
Şekil 5.28:	Burdur müzesinde bulunan Helenistik bir kabartmadan detay. Yedi telli kithara çalan müzisyen.	63
Şekil 5.29:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Enstrümanını akord eden bir kithara icracısı.	64
Şekil 5.30:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan Mitolojik satir figürleri.	64
Şekil 5.31:	İ.Ö. XX. y.y. öncesine ait Kilkad mermer heykel. Arp çalan müzisyen.	65
Şekil 5.32:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Arp çalan müzisyen.	66
Şekil 5.33:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Arp çalan müzisyen.	67
Şekil 5.34:	Helenlere ait bir süs objesi üzerinde tasvir edilmiş olan arp çalan müzisyen.	67
Şekil 5.35:	Bir Helen vazo resminde yer alan köşeli arp tasviri.	67
Şekil 5.36:	Helenlere ait bir süs objesi üzerinde tasvir edilmiş olan arp çalan müzisyen.	68
Şekil 5.37:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Elinde sambuka tutan bir müzisyen.	68
Şekil 5.38:	Kilkad mermer heykel. Aulos çalan müzisyen.	70
Şekil 5.39:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir aulos icracısı.	72
Şekil 5.40:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Phorbion takan aulos icracısı.	72
Şekil 5.41:	Bir aulos borusu.	74
Şekil 5.42:	Bodrum arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik toprak figürin. Aulos çalan müzisyen.	74
Şekil 5.43:	Bodrum arkeoloji müzesinde bulunan toprak kabartma. Aulos çalan müzisyen figürü.	74
Şekil 5.44:	Anadolu'da bulunmuş olan bir lahit kabartmasından detay. Monaulos çalan Eros figürü.	75
Şekil 5.45:	İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan mermer bir heykel. Syrinx çalan Pan figürü.	76
Şekil 5.46:	Bir lahit üzerindeki kabartmadan detay. Syrinx çalan Eros figürü.	76
Şekil 5.47:	Resimli bir Helen vazosundan detay. İki Syrinx icracısı.	77
Şekil 5.48:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir salpinx icracısı.	77
Şekil 5.49:	Helenlere ait bir süs objesi üzerinde ascaules (tulum) tasviri.	78
Şekil 5.50:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Def çalan kadın figürü.	79
Şekil 5.51:	Bengü köyü kazılarında bulunmuş olan bir çift simbal.	80
Şekil 5.52:	Simbal çalan bir müzisyen heykeli.	81
Şekil 5.53:	Resimli bir Helen vazosundan detay. Krotala çalan mitolojik figür.	81
Şekil 6.1:	Kitharalı Apollon heykeli.	85
Şekil 6.2:	Roma devri mezar stelinden detay. Kitharalı Apollon kabartması.	86
Şekil 6.3:	Roma devri mezar stelinden detay. Kithara kabartması.	86
Şekil 6.4:	Kithara çalan Eros kabartması.	87
Şekil 6.5:	İzmir Arkeoloji müzesinde bulunan Roma devri mermer kabartmadan detay. Aulos çalan müzisyen.	88
Şekil 6.6:	Roma dönemine ait bir mermer sanat eserinden detay. Frigyan aulos çalan bir müzisyen.	89
Şekil 6.7:	Tuba çalan müzisyen.	90
Şekil 6.8:	Kornu çalan müzisyenler.	90

ÖZET

HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ ANADOLU MEDENİYETLERİNDE MÜZİK ALETLERİ

Bu tez çalışmasında Hıristiyanlık öncesinde Anadolu'da yaşamış farklı medeniyetlerin müzikal kültürlerinde kullanmış oldukları müzik aletlerinin bir incelemesi yapılmıştır. Erken Hitit Dönemi ile Geç Roma (Hıristiyanlık öncesi) arasındaki dönem Hititler, Urartular, Frigler, Helenler ve Romalılar ana başlıkları altında ele alınmıştır.

Çalışmanın başlangıcında Hitit öncesi Anadolu ve çevre kültürlerinde müzik kültürleri ile ilgili bölümlere yer verilmiştir.

Hıristiyanlık öncesi Anadolu'da kullanılmış olan enstrümanlar çevre kültürlerdeki gelişimleri de göz önüne alınarak ortaya koyulmuştur. Bu müzik aletlerinin ortaya çıkışları, kullanım şekilleri, resmi, dini ve günlük hayattaki yerleri arkeolojik ve yazılı belgeler temel alınarak irdelenmiştir.

Prehistorik dönemler ile ilgili olarak çeşitli mağara resimlerindeki enstrüman tasvirlerinden ve kalıntılarından faydalanılmıştır. Bu döneme ait kalıntılar arasında büyü ve av törenlerinde kullanılmış olan kemik düdüklere ve çeşitli idyofonlara rastlanmıştır.

Hitit dönemi ile ilgili olarak bazı metinlerin yanı sıra eski Hitit krallık çağına ait rölyefli keramik parçaları ile geç Hitit duvar rölyefleri üzerindeki tasvirler irdelenmiştir. Mezopotamya kültürleriyle çok sıkı siyasi ve kültürel alışverişte bulunan Hititlerin müziği Frigler aracılığı ile Helenler üzerinde etkili olmuştur.

Müziğin önemli bir rol oynadığı Kibele kült törenleri, Helenler aracılığı ile Roma imparatorluğunun başkentine kadar ulaşmıştır. Anadolu topraklarında bulunan Frig çağına ait Kibele grup heykeli ve Urartu bronz kemer parçası üzerindeki tasvirler ise Anadolu müzik aletlerinin İ.Ö. I. bindeki durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Anadolu'nun özellikle Güney ve Batı Ege kıyılarında yaşamış olan Helenlerin kullandıkları enstrümanlar ile ilgili olarak çeşitli müzelerde bulunan Helenistik dönem sanat eserleri üzerindeki tasvirlerinden yararlanılmıştır. Özellikle İ.Ö. VII. ve V. yüzyıllar arasına tarihlendirilen vazolar üzerindeki enstrüman tasvirleri çalışmamız içinde önemli görsel kaynaklar olarak değerlendirilmiştir.

Roma dönemi ile ilgili olarak, çeşitli metinlerden Anadolu'da bulunan bazı mezar stelleri ve lahitler üzerindeki tasvirlerden yararlanılmıştır.

Tezin hazırlanması süresince başta İstanbul Arkeoloji Müzesi olmak üzere, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, İzmir Arkeoloji müzesi, Efes Arkeoloji Müzesi'nde kişisel gözlem ve tespitler yapılmıştır. İlgili medeniyetlerin özellikle tezin kapsamına giren dönemlerine ait sanat değişik eserleri dünyanın bir çok müzesinde de bulunmaktadır. Çalışmalar ağırlıklı olarak İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Arkeoloji Enstitüsü Kütüphaneleri'nde gerçekleştirilmiştir.

Telli enstrümanların Anadolu'daki ilk tasvirlerinin İ.Ö. XX. yüzyıla uzandığını görüyoruz. Eski Hitit dini törenlerinde kullanılmış olan lirin iki kişi

tarafından çalınan büyük modelleri görülür. Bu asimetric lirlerin tek kişi tarafından çalınan orta ölçülerdeki modelleri de vazo parçaları üzerinde ki sahnelerde yer alır. Geç Hitit döneminde ortaya çıkan daha küçük ölçüdeki modeller çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Bu dönemde kullanılmış olan lirlerin tını kutusu dikdörtgen ve yarım dairesel olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Çeşitli eserler üzerindeki tasvirlerden lir icracılarının plektron (mızrap) kullandıkları, bazı lirlerde tellerin üst çubuğun eğimine bağlı olmak üzere farklı uzunlukta olduğu görülür. Hitit lir icracıları enstrümanı dikey olarak tutmuşlardır. Eserler üzerindeki tasvirlerden lirlerin Friglerde ve Urartularda da kullanıldığını anlıyoruz. Yuvarlak tabanlı modeller ise İ.Ö. VIII. y.y. sonrasına tarihlendirilen Helen sanat eserleri üzerinde genellikle dört telli olarak tasvir edilmiş olan yuvarlak tabanlı phorminx modellerine rastlanır. Tını kutusu kaplumbağa kabuğundan, kolları boynuzdan yapılmış olan lirler ise eski ozanlar tarafından kullanılmıştır. Zamanla boynuzdan yapılmış kolların yerini çeşitli malzemeden yapılmış uzun kollar alır. Barbitos ise lirten farklı formdaki uzun kollarıyla ayrılır. İ.Ö. V. y.y. sonrasına ait sanat eserleri üzerinde görülen kitharanın ise büyük ölçüde bir tını kutusu ve çeşitli modları seslendirebilecek gelişmiş bir yapısı vardır. Enstrümanın değişik modelleri geç Roma dönemine kadar kullanılmıştır.

Mezopotamya ve eski Mısır müziğinde önemli bir yeri olan arplere ait Anadolu'daki en önemli görsel buluntu, eski Hitit bir silindir mühür üzerindeki sahnede yer alır. Burada tanrıça İştar'ın bir köşeli arp çaldığı görülür. Grek arpleri, çeşitli tel sayıları ve değişik modelleri ile karşımıza çıkar. Zitherler ise Helen müziğinde genellikle eğitim amaçlı olarak kullanılmıştır.

Yuvarlak bir tını kutusu ve uzun bir sapı olan tanburanın Anadolu'daki kullanımına ait ilk belgeler İ.Ö. XVII. y.y.'a uzanır. Bu belgelere göre Eski Hitit krallık çağına ait vazo parçaları üzerinde enstrümanın tasvirlerine rastlanır. Geç Hitit taş rölyefleri üzerindeki tasvirler ise enstrümanın çeşitli amaçlarla kullanıldığına işaret eder. Genellikle tanbura icracıları telleri çırpma için plektron kullanmışlardır. Enstrümanın tellerinin yapımında kenevir, bağırsak gibi malzemelerden yararlanılmıştır. Alacahöyük rölyeflerinde tını kutusu uzun kenarlarından bastırılmış dikdörtgen formundaki bir tanbura tasviri diğer Hitit tanbura tasvirlerinden oldukça farklıdır. Enstrümanın değişik tel sayısındaki modelleri Grekler tarafından da pandura ismi ile kullanılmıştır.

Hayvan boynuzundan yapılmış olan boru Hititlerde resmi törenlerde kullanılmış olan bir enstrümandır. Geç Hitit taş rölyeflerinde tasvir edilmiş olan çifte flütlerin ise sosyal yaşamın bir çok alanında kullanıldığını görüyoruz. Enstrüman birbirine ekli veya bir arada tutularak çalınan iki borudan oluşur. Çifte flütlerde zurna veya sipsinin ağızlığına benzer ağızlıklar kullanılmıştır. Enstrüman, Frig ve Urartu müzik kültüründe de yer alır. Helenlerin Aulos ismini verdikleri enstrüman, Helen müziğinde önemli bir rol oynamıştır. Aulos'un gelişmiş modellerinin yanı sıra birbirine yan yana eklenmiş kamışlardan oluşan syrin, ascaules ve hydraulis geç Roma dönemine kadar kullanılmıştır. Helenlerin kullandıkları salpinx , Roma çalgıları olan tuba, kornu, lituus metal malzemeden yapılmıştır.

Hitit sanat eserleri üzerinde dairevi kasnaklı def tasvirleri bulunmaktadır. Bir taş kabartma üzerinde ise bir davulun iki kişi tarafından tokmaksız olarak çalındığı görülür. Helenler küçük defleri tercih etmişler, enstrümana tympanum ismini vermişlerdir. Sistrum, simbal, krotala ve çalparalar ise Anadolu medeniyet tarihinin en eski dönemlerinden itibaren bir çok çeşidi kullanılmış olan idyofonlardır.

MUSICAL INSTRUMENTS IN ANATOLIAN CIVILIZATIONS BEFORE CHRISTIANITY

SUMMARY

In this thesis a search has been made on the musical instruments of cultures lived in Anatolia before Christianity; Hittites, Urarts, Phrygs, Helens and Romans.

In the beginning of the study musical cultures of the Anatolian and surrounding cultures before Hittite has taken place.

The instruments used in Anatolia before Christianity is indicated regarding their progress in the surrounding cultures. The birth, the way they used and the importance of these instruments in official, religious and daily life has been investigated according to the archeological and written documents.

Related with prehistoric period, the figures of instruments on wall paintings and ruins in the caves are made use of. Bone whistles and various kinds of idiophones that were used in ritual and hunting ceremonies are found regarding the period's ruins.

Related with Hittite period, in addition to several written sources, the relieves on ceramic cult vases belonging to the old kingdom period and music scenes on wall relieves belonging to the late Hittite period have been important sources for this thesis. The music of Hittites whom had good relations with Mesopotamian cultures in political and cultural aspects affected Helens by means of Phrygians.

Kibele cultic ceremonies in which music played very important role, reached the capital of Roman Emperor by means of Helens. Kibele group statue and the scenes on the Urart bronze belt are very important sources because these masterworks show the status of instruments at 1st millennium B.C. in Anatolia.

The instruments of Helens who lived especially in Southern and Western coasts of Mediterranean are studied by means of art masterworks of Hellenistic period. Figures on the vases especially belonging to the VII-V. centuries B.C., are important visual resources for this study.

Related with Roman period, various documents and figures on several masterworks at museums in Anatolia are used.

During the preparation of this thesis personal observations are made in Ankara Museum of Anatolian Civilizations, Izmir Archaeology Museum, Ephesus Archaeology Museum and Istanbul Archaeology Museum. The masterworks of the period that the thesis covers about related cultures can be found at museums at different places of the world. Studies made heavily at Istanbul German Archaeology Institute and French Archaeology Institute Libraries.

The first design of wired instruments at Anatolia lies to XX. century B.C. Big models of lyres, used in religious ceremonies, were played by two musicians. Moderate sizes of this asymmetric lyre which was played by single musician can be seen on the relieves of cultic vases belonging to the Hittite old Kingdom period also. In late Hittite period the dimensions of lyres were decreased. The resonance box of this lyres appeared in two forms as semi-circular and rectangular. On the

masterworks it is seen that lyre performers had used plectron. Hittite lyre performers held the instrument vertically. Lyres used in Urartu and Phrygian civilizations also. If we look at round-based models, master works of Helens after VII. B.C. indicates four wired models. These lyres had two parallel arms connected with a horizontal stick from the upper end points. The wires were stretched between this horizontal stick and the bottom of the resonance box. The old Helen poets had used lyres. These lyres had animal horn arms and tortoise shell resonance box. But these arms were replaced with the arms made from the several kinds of material as wood and ivory. Barbitos differs from lyre in the form of arms, as they are longer. Kithara differs from lyre with form of arms, rectangular resonance box. This instrument preferred by the professional musicians. Various models of Kithara used in Roman period also.

Harps had a very important place in Mesopotamian and old Egypt musical culture. The most important finding about the harp appears on a scene at cylinder seal. At this Scene, an angular harp is seen with goddess Ishtar. On several masterworks Greek Harps can be seen with different number of wires and models. The Board zithers were used in the purpose of music education mostly.

About The sources of first use of tanbura that had rounded resonance box and long arm goes to the XVII. century B.C. On the scenes at the vase pieces belonging to the old kingdom period several pictures of this instrument can be seen. Stone relieves belonging to the late period indicates that this instrument was used for many social and official purposes. Generally Hittite Tanbura performers used plectron. Wires were made of intestine and hemp. Tanbura figure on an Alacahöyük relief differs from the others in the form of its resonance box. Different models of this instrument were used by Greeks with the name of Pandura.

"Boru" was an aeorophone which was used in Hittite official ceremonies. "Çifte flüt" was used in daily life by Hittites. This instrument is made of two attached or divergent pipes. Single or double reed was used for this instrument as being used for zurna or sipsi today. This instrument was also used in Phrygia and Urartu civilizations. Helens used this instrument with the name of Aulos. Despite of advanced models of Aulos, syrinx made of consecutively attached reeds, ascaules and hydraulis, were used till late Roman period. Helens' salpinx, Romans' tuba, kornu and lituus were made of metal.

On Hittite masterworks there are round shaped def figures. On a stone relief it is seen that two performers playing a drum with their hands. Helens preferred rather smaller defs, and given them the name tympanum.

Sistrum, cymbal, krotala and clappers had been used since the oldest civilizations in Anatolia.

1.GİRİŞ

1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Hıristiyanlık dönemine kadar Anadolu'da kullanılmış olan çeşitli enstrümanlar ele alınmıştır. Anadolu'da yaşamış çeşitli kültürlere ait arkeolojik malzemeler ve metinler çalışmaya ışık tutmuştur. Çalışmamızın ilk aşamasında çeşitli kütüphane ve müzelerden arkeolojik veriler toplanmış ve ilgili medeniyetlere göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu sahneler üzerinde görülen enstrümanlar, tipolojik özellikleri, kullanım alanları ve diğer komşu kültürlerdeki benzerleri ile karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir.

Enstrümanlar, Hornbostel-Sachs sistemine göre sınıflandırılmış, bu bağlamda Kordofonlar (Telliler), Aerofonlar (Nefesliler), Membrafonlar (Derili Vurmalılar) ve İdyofonlar olmak üzere dört grupta ele alınmıştır.

Anadolu ve çevre kültürleri medeni kültürün oluşmasında önemli bir rol oynamış özellikle Sümer, Babil, Assur ve Eski Mısır medeniyetleri ile Anadolu medeniyetleri tarih boyunca siyasi yönde olduğu kadar kültürel ilişkiler içinde de bulunmuştur. Bu nedenle bu çalışmada Anadolu medeniyetlerinde irdelenen enstrümanlar komşu kültürlerdeki benzerleri ile mukayese edilerek değerlendirilmiştir.

2. HİRİSTİYANLIK ÖNCESİ ANADOLUNUN ÇEVRE KÜLTÜRLERİNDEKİ MÜZİK HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Anadolu Uygarlıklarında kullanılmış olan enstrümanlar çevre kültürlerinde özellikle Mezopotamya ve Eski Mısır uygarlıklarında kullanılmış enstrümanlar ile büyük benzerlikler göstermektedir. Takibeden bölümlerde enstrümanların bu kültürlerdeki kullanımlarına geniş olarak yer verilmiştir.

İnsanoğlu ilk çağlardan beri kendisini etkileyen doğa olaylarına karşı korkuyla karışık bir saygı duymuştur. Müzik, kökeninde din ve büyüün yattığı ve bu unsurların doğurduğu bir olgudur. Prehistorik devrin insanı, çocuk sesine benzer sesler çıkararak basit, kısa, ritmik ve melodik cümlelerden oluşan bir tür müzik meydana getirmiştir. (Bauer, 1946, s.4)

Birlikte avlanan ve barınan insanlar büyü, dua gibi çeşitli nedenlerle bir arada dans edip şarkı söyleyerek birlik beraberlik içinde sosyal yaşamın ilk tohumlarını atmışlardır. Bu dönemde özellikle hayvan kemiklerinden yapılmış olan çalgılar ilk örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Örneğin; Üst paleolitik çağa (İ.Ö. 20.000) tarihlendirilen bir düdük Fransa'nın Magdalenien mağarasında bulunmuştur. (Wellesz, 1999, ş.II d) İ.Ö. 11000-9000 arasına tarihlendirilen İsrail Carmel Dağı'ndaki prehistorik döneme ait yerleşim yerinde de uyluk kemiği ve tilki dişlerinden yapılmış bir enstrümanın kalıntısına rastlanmıştır. (Meyers, 1997, s.72)

Prehistorik devirlerde insanın avlanmak için geliştirdiği yay da bir tür enstrüman olarak kullanılmıştır. Taş devrine tarihlenen Fransa'daki " Üç Kardeş" mağarasının duvarında bir yayı, ağzını rezonatör olarak kullanmak suretiyle çalan müzisyen tasviri bu döneme ait önemli bir bulgudur. (Anderson, 1999, s.1-3)

Neolitik dönemin insanı ise yerleşik bir düzeni benimsemiştir. Daha önceki devirlerde avcılık ve toplayıcılık yaparak buldukları ile yetinen insan neolitik devirde çiftçilik ve hayvancılığı keşfetmiştir. Konya yakınlarındaki İ.Ö. 6500-5500 dönemine

ait Çatalhöyük yerleşim yerindeki bir duvar resminde dans eden avcı tasvirleri müziğin yanında dansın da önemin vurgular. Sahnede yer alan bir başka figürün elindeki dairesel nesnenin vurmali bir enstrüman olduğu düşünülmektedir. (**Dinçol, 1999, s.1**) Kalkolitik devrin başlangıcında özellikle kadeh ve kum saati şeklinde pişmiş topraktan yapılmış davulların kullanılmış olduğu da yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır.(**Meyers, 1997, s.73**)

Mezopotamya Uygarlıklarının atası olan Sümerliler dini yaşamlarında müziğe oldukça büyük önem vermişlerdir. Tapınaklarda sadece şarkı söylemeleri için kadın ve erkek şarkıcılar yetiştirilmiştir. Bir arpistin yönetiminde çeşitli telli ve nefesli çalgılardan oluşan orkestra topluluğu kadın ve erkeklerden oluşan koroya eşlik etmiştir. (**Kinney, 1954, s.39**) Sümerlerde büyük ölçülerdeki lirler kullanılmıştır. İki kişi tarafından çalınan büyük davullar Mezopotamya müzikal kültürü içinde önemli bir yere sahiptir. Diğer çalgılar arasında trompet, sistrum ve çeşitli idyofonlar ile çifte flütler göze çarpar. Bu çalgılar, Eski Mısır, İbrani, Babil ve Assur müzikal kültürlerinde de küçük değişikliklerle kullanılmıştır.

Sümer müziği, Mezopotamya'ya sonradan gelen Babiller tarafından geliştirilmiştir. İ.Ö. 3000'de Lagaş'taki tapınakta koro şefi, eğitimci, enstrüman icracıları ile kadın ve erkek şarkıcılar yer almış, müziğe en az astronomi ve matematik kadar önem verilmiştir. (**Bauer, 1946, s.15**)

Eski Babil sanat eserleri üzerinde tanbura, def ve çifte flüt tasvirlerine rastlanmaktadır. Assur sanat eserleri üzerinde ise tanburanın yanı sıra dikey ve yatay köşeli arplar, çeşitli davul ve simballer ile çifte flüt tasvirleri görülür. Assurluların müzik topluluklarında Sümerlerde olduğu gibi kadın ve çocuklara da yer verildiği görsel belgelerden anlaşılmaktadır. Siyasi ve ticari ilişkilerden doğan kültürel alışveriş nedeniyle, Mezopotamya müzik sistemi ve enstrümanlarının bir çoğu komşu kültürler tarafından da benimsenmiştir. Müzik, Mezopotamya kültüründe dini bayramlarda, adak ve tapınak törenlerinde, yeni yıl festivallerinde, şölen ve kutsal evlilik törenlerinde önemli bir görev üstlenmiştir.

Mezopotamya kökenli bir çok çalgıyı Suriye aracılığıyla benimsemiş olan Eski Mısır'da 1200 icracı ve 600 koristten oluşan büyük müzik toplulukları bulunuyordu. İ.Ö. 2100'lere kadar krotala (kastanyet) türü çalgılar ile sistrum gibi idyofon çalgılar bu medeniyetin müzikal kültüründe görülüyor ise de, ritm müziğin

diğer unsurları kadar önemsenmemiştir. Çifte flüt Yeni Krallık döneminden Grek dönemine kadar geçen süre içinde hiç kullanılmamıştır. Lir, tanbura ve küçük defler ise daha geç dönemlere aittir. Arp, Eski Mısır orkestralarının temel enstrümanı olmuş, Keops zamanında orkestra içinde çeşitli nefesliler kullanılmıştır. XVI. Hanedanlık döneminde ise tel sayıları altı ile yirmi iki arasında değişen arpler ortaya çıkmış, köşeli arp ve yay arp olmak üzere iki çeşit arp kullanılmıştır. İ.Ö. 2500 civarında ortaya çıkan davul, çeşitli defler, tahta, porselen ya da metalden yapılmış çeşitli idyofonlar ile ritme eşlik edilmiştir. Yeni krallık döneminde parmakla ya da plektron (mızrap) ile çalınan 5-18 telli asimetrik ve simetrik lirler, 2-3 telli tanburalar, 6- 20 telli altın, gümüş ve değerli taşlarla çerçevesi süslenmiş olan arpler ile davul, çifte-flüt ve trompet kullanılmıştır. (**Dinçol, 1999, s.2**)

3. HITİTLER

İ.Ö. II. bin yılın başında kavimler göçüyle Doğu'dan geldikleri düşünülen Hititler, Orta Anadolu'da Kızılırmak yayı içine yerleşmişlerdir. (Mansel, 1945, s.106) Önceleri dağınık halde olan bazı Hitit beylikleri dışarı karşı birleşerek Büyük Hitit Krallığı'nı kurmuşlardır. (Akurgal, 1997, s.53) Hitit kralı Labarnaş, krallığın sınırlarını Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına kadar genişletmiştir. Hititler, Assur koloniler çağında "Kussar" ve "Nesa" yı merkez edinmişler, daha sonra da başkentlerini Hattuşa'ya taşımışlardır. İ.Ö.1270'lerde Mısır ile yapılan savaş sonucu Hitit krallığı zayıflamıştır. (Mansel, 1945, s.106)

İ.Ö. XI. yy.'ın sonlarına doğru, Anadolu'nun bütün Batı ülkelerinde Hititlere karşı büyük bir koalisyon kurulmuş, Friglerin Anadolu'ya girmesiyle Hitit devleti büyük saldırılara uğramıştır. Hititler bu dönemden sonra küçük beylikler halinde varlıklarını sürdürmüş ise de İ.Ö. VII. y.y.'da tamamen yok olmuşlardır. (Mansel, 1945, s.106)

3.1. Hititler'de Müzik

Hitit müziği ve enstrümanları ile ilgili olarak çeşitli yazılı ve görsel belgeler az da olsa Hitit müzikal kültürü hakkında bir fikir vermektedir. Çeşitli silindirik mühürler ve Eski Hitit Krallık Çağı'na tarihlendirilen rölyefli kült vazoları üzerindeki tasvirler konu ile ilgili bilinen en eski görsel belgelerdir. Enstrümantal müziğin dini törenlerde ne kadar önemli bir yeri olduğu bu tasvirlerden açıkça anlaşılmaktadır. Vazo parçaları üzerinde çeşitli enstrüman tasvirlerinden, özellikle İnanlık vazosu üzerinde dini, evlilik töreni ile ilgili kurban ve yemek sahnelerine Lir, Simbal ve Tanbura çalan müzisyenlerin eşlik ettiği görülür. Müzik eski yakınoğuda festival ve spor olaylarında büyük bir rol oynamıştır. Bu konuya ait önemli veriler özellikle Alacahöyük kabartmalarında karşımıza çıkar. Rölyeflerden birinde kurban sahnesine bir Tanbura icracısının eşlik ettiği görülmektedir.

Hitit dini metinlerinden enstrümanların dini törenlerde önemli bir yeri olduğunu anlaşılr. Müzikle ilgili diğler görsel belgeler ise Geç döneme ait önemli Hitit yerleşim merkezleri olan Karatepe, Kargamış ve Zincirli rölyefleri (kabartmaları) üzerindeki tasvirlerdir. Bu rölyeflerde Boru, Çifte Flüt, Davul, Def, Lir, Tanbura, Simbal ve Çalpara çalan müzisyen tasvirlerine rastlanır.

Hitit Metinlerde yer alan müzikle ilgili konular çoğunlukla dini ayin sahnelerinde görülür. Müzik ve dans, kurban törenlerinde, tanrıların bakımında özellikle kraliyet protokolü ile ilgili resmi bir olayın başlangıç ve bitişinin belirtilmesinde kullanılmıştır. Bir tören olayının yansıtıldığı bir sahnede Nerik kenti kadınlar korosunun Hatti dilinde "Boğa Şarkısı" söylediklerinden söz edilmektedir. Ölüm yaslarında halkın Çifte Flütleriyle hüznü melodiler çaldıklarını özellikle bu iş için özel olarak " Sal-taptara " (matem tutan kadınlar) yetiştirilmiş olduğu anlaşılır.

Bir enstrüman eşliğinde şarkı söylemek, "Sirru= ishamai"; el çırpma, "Palwai"; bir enstrüman çalmak, "hazzik"; üfleyerek çalmak "Pariparai" terimleri ile ifade edilmiştir.

Çeşitli Hitit şarkı adları da şöyle isimlendirilmiştir; " Suppaus sir ", kutsal şarkılar; " Sir lilauwas ", dinlendirici şarkı; " Sa kilam Sir ", pazaryeri şarkıları; " Sir Zinzapussiyas Sa Istar Ninuwa ", Ninuwa İhtarının güvercin şarkıları; " Sarrasiyas Sir ", kraliyet şarkısı; " Dıngır.mesassa Sirhı.a-us " tanrıların şarkıları. (Ünal, 1999, s.225-229)

Bazı Hitit metinleri, Hitit dini törenlerinde müziğin büyük bir önemi olduğuna işaret eder. (Alp, 1999, s.59)

Örneğin;

"...Arinna'nın, Güneş tanrıçasının, onuruna içerler. Çalgıcılar, gümüş kaplamalı büyük Lir aletinin eşliğinde şarkı söylerler. Hokkabazlar "aha" diye bağırlar. Sonra seslerini kısarlar. Saki iki tatlı ekmeği alır, onları böler ve onları tekrar masaya koyarlar."

İnandık vazosunun -özellikle- son frizinde yer alan sahne, yukarıda anlatılan dini törenle ilgilidir. Vazo üzerinde, metinde de tasvir edildiği üzere iki kişi tarafından çalınan büyük ölçülerdeki bir Lir ile içki dağıtıcısı ve ekmek taşıyıcısı tasvir edilmiştir. (Darga, 1999, s.57)

Diğer bir metinde ise,

"...Sonra Kült salonuna diye çağırılır. Güneş tanrısının onuruna içer. Çalgıcılar Lavta (Tanbura) eşliğinde şarkı söylerler. Kalın ekşi ekmeği böler. Onu dışarıya götürür..."

kitabesi yer almaktadır. (Alp, 1999, s.59)

3.1.1. Hitit Kordofon (Telli) Müzik Aletleri

Hitit telli enstrümanları ile ilgili en eski görsel belgeler Eski Hitit Krallık çağına tarihlenen rölyefli vazo parçaları üzerindeki sahnelerdedir. Bu sahnelerde orta ve büyük ölçüde Lirler ile beraber Tanbura tasvirleri yer alır. Lirlerin küçük ölçüdeki örnekleri ise Geç Hitit Dönemi sanat eserleri üzerinde görülür. Bu dönemde Tanburaların tını kutusu küçülmüş, sap kısmı ise uzamıştır. Sanat eserleri üzerinde Lirlerin çeşitli tel sayıları ile tasvir edildiğini, Tanburalarda ise iki, üç tel kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Arpin Hititlerdeki kullanımını ile ilgili olan en önemli belge ise bir silindir bir mühür üzerindeki sahnededir.

Bu bölümde Hitit telli müzik aletlerinden Lir, Tanbura ve Arp incelenecektir.

3.1.1.1. Lir

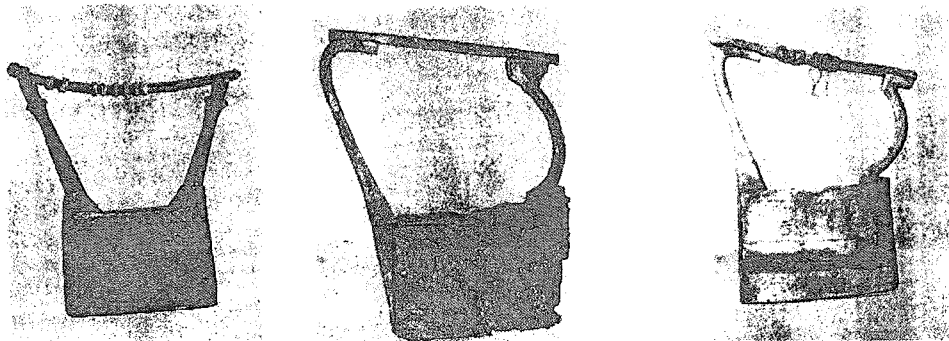
Eski uygarlıklar tarafından büyük ve küçük bir çok modeli kullanılmış olan Lir çırpma telli bir enstrümandır. Lirlerin tını kutuları çeşitli malzemeden ve (genellikle dikdörtgen olmak üzere) değişik formlarda yapılmıştır. Tını kutusunun iki yanına eklenmiş dikey (veya kavisli) kollar üstten yatay bir çubukla birleştirilmiştir. Yatay çubuk üzerine tutturulmuş olan teller tını kutusu üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt kısmına ya da eşiğe bağlanmıştır. Enstrümanın tellerinin yapımında koyun bağırsağı veya kenevir, süslemesinde ise lapis, bakır, inci ve midye kabuğundan yararlanılmıştır. Enstrüman, plektron (mızrap) veya parmaklar ile çalınmıştır. (Sachs, 1940, s.78)

Lirler, asimetric ya da simetric oluşları, tını kutularının formu ve kullanılan malzeme, tellerinin cinsi, çalınma şekli ve ölçüleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Hititlerde çeşitli modellerdeki Lirlerin adları ayrı ayrı bilinmediğinden bu bölümde "Lir" genel bir isim olarak kullanılmıştır.

Diğer telli enstrümanlar gibi Mezopotamya kökenli olan Lirin en eski tasvirlerine Sümer şehirlerinden Şuruppak kazılarında ele geçen mühürler üzerinde rastlanır. Büyük ölçüdeki Lirler ise Ur mezar kalıntıları arasında yer alır. (**Dinçol, 1999, s.21**) Araştırmalar, bu Lirlerin tel sayısının zamanla 4'ten 11'e kadar yükseldiğini göstermiştir. Çeşitli müzelerde bulunan Sümer Lirlerinin boyları 106, 120 ve 116 cm. olarak ölçülmüştür. (**Sachs, 1940, s.78**) Sümerlilerin büyük kültürel mirasını devralan eski Babil'de ise çalgı repertuarındaki değişikliklerle, dört köşe ses kutulu, küçük ölçüde ve kolay taşınabilir lirler ortaya çıkmıştır. (**Dinçol, 1999, s.22**) Bir çok Assur rölyefinde küçük ölçülerdeki taşınabilir Lirlerin tasvirleri görülür. Bu tasvirlerden Lirlerin Assur saray orkestralarında önemli bir yeri olduğu anlaşılır.

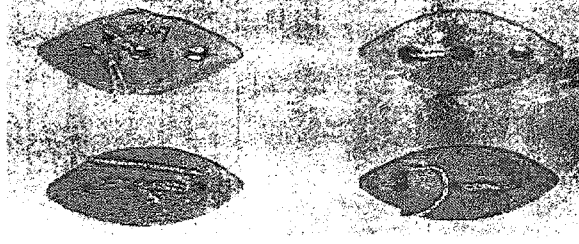
Eski Mısır sanat eserleri üzerinde tasvir edilmiş olan Lirler 5, 7, 8, 10 veya 12 tellidir. Tını kutusu dikdörtgen formdaki bu tür asimetric Lirler yatay olarak tutulmuş ve plektron ile çalınmıştır. (**Fetis, 1872, c.II, s.279**) XX. hanedanlık döneminden sonra tel sayısı 15'e çıkan modellerin yanı sıra Mezopotamya'da görüldüğü gibi yerde sabit duran büyük modelleri de tercih edilmiştir. "Ben" ya da "bent" adı verilmiş olan enstrüman Eski Mısır'da İ.Ö. XIII. y.y.'a kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Çeşitli metinlerde geçen "kene' na' wr", "kinnaara", "qinera", "kinnor" terimleri Lir için kullanılmıştır. (**Sachs, 1940, s.102**)

Ugarit metinlerinde geçen "Kinnor" terimi, "tanrılaştırılmış Lir" demektir. (**Dinçol, 1999, s.27**) Bu terimden Lirin kutsal bir alet olduğu anlaşılmaktadır. Kahire Müzesinde bulunan ve dikdörtgen formda tını kutusuna sahip asimetric Lirlerin, kenevirden yapıldığı düşünülen telleri günümüz Afrika Lirlerinde görüldüğü gibi üst yatay çubuk üzerindeki parçalara sarılmıştır. (**Bkz. ş.3.1**) (**Hickmann, 1949, ş.XCIV, XCV**)

Şekil 3.1. Kahire müzesinde bulunan Eski Mısır Dönemine ait üç Lir

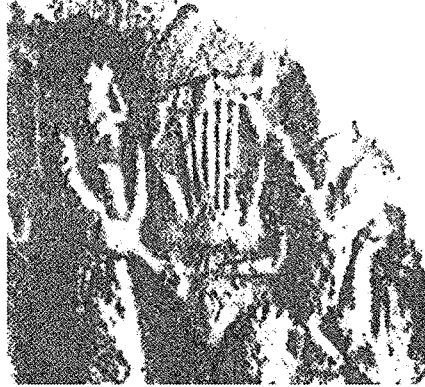
Enstrümanın icrasında kullanılan plektronlar sivri ve oval formları ile dikkat çeker.
(Bkz. §.3.2) (**Hickmann, 1949, §.XCVI**)

Şekil 3.2. Kahire müzesinde bulunan Lir plektronları

Prof. Ünal, Hitit metinlerinde geçen "gıs.dıngır.inanna" teriminin ölüm ayinlerinde de kullanılmış olan enstrümanın ismi olabileceğini savunmaktadır. (**Ünal, 1999, s.229**) Prof. Alp'in Lir icracısı için önerdiği Lu Kinirtalla terimindeki "Kinir" kelimesi İbrani çalgı etimolojisindeki "Kinnor"u hatırlatır niteliktedir. (**Alp, 1999, s.2**)

Anadolu'daki en eski Lir tasviri Assür ticaret kolonileri dönemine tarihlenen bir silindir mühür üzerinde görülür. (**Dinçol, 1999, s.23**) Bu tasvirde Lirin oval tını kutusunun her iki yanından çıkan dışbükey kolları bulunmaktadır. Bu kolları üstten birleştiren yatay bir çubuk ile tını kutusu arasında 5 tel yer alır. (**Özgüç, 1979**) (Bkz. §.3.3)

Şekil 3.3. Bir silindir mühür baskısından detay. Beş telli Lir tutan figür.

Geç Dönem Hitit sanat eserleri üzerinde tasvir edilmiş olan Lirler ise, formları ve icra tarzları açısından Assur Lirleri ile büyük benzerlikler gösterir. Assur sanat eserleri üzerindeki tasvirlerde enstrümanın 4, 5, 10 telli modelleri görülür. (Fetis, 1872, s.339)

Hitit Eski krallık çağına tarihlenen bazı rölyefli keramik parçaları üzerinde de çeşitli ölçülerdeki Lir tasvirleri göze çarpar. Hitit dini törenlerinde kullanıldığı düşünülen İnandık vazosunun frizlerinde, iki müzisyen tarafından çalınan büyük ölçüdeki bir modelin yanı sıra daha küçük Lirlerin de tasvirleri yer alır. Asimetrik yapıdaki bu Lirlerin kollarının ucu "kuğu başı" formundadır. (Darga, 1999, s.60)

Kollarda kuğu başı formunun kullanımı, Eski Mısır tasvirlerinde, Geç Minos (İ.Ö. XVI-XV. y.y.) ve Miken duvar resimlerinde de görülür. (Anderson, 1999, s.8-9)

İnandık vazosu üzerinde tasvir edilmiş olan Lir icracılarının, Sümer fresklerinde görülüşü gibi enstrümanı iki kolu arasında tuttuğu, ya da enstrümanın kendisine yakın olan kısmından sol elini geçirerek telleri çırttığını düşünebilir. (Bkz. ş.3.4) (Bkz. ş.3.6) (Alp, 1999, s.4) İnandık Vazosu'nun en alt frizinde ise aynı Lirin iki kişi tarafından çalınan büyük ölçüdeki bir modeli görülmektedir. (Bkz. ş.3.5) (Dinçol, 1999, s.24)

Şekil 3.4. İnandık vazosundan detay. Lir çalan müzisyen.

TEKİRSEK ÖĞRETİM MENKUR
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

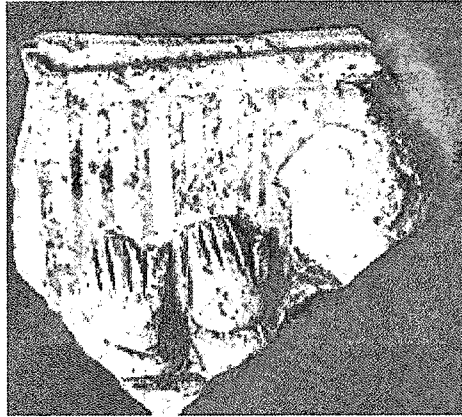

Şekil 3. 5. İnandık vazosundan detay. İki kişi tarafından çalınan büyük boydaki Lir.

Şekil 3. 6. Bir Sümer freskinden detay. Lir çalan müzisyen

Orta ve büyük ölçülerdeki bu modeller, Hitit metinlerinde, "Gıs.İnanna.Tur" ve "Gıs.İnanna.Gal" terimleri ile geçer. Boğazköy'de bulunmuş bir vazo parçası üzerinde üst kolu ve tellerinin bir kısmı görülen Lir tasvirinin İnandık vazosu üzerinde tasvir edilmiş olan Lirin bir benzeri olduğu düşünülmektedir. (Bkz. ş.3.7)
(Alp, 1999, s.24)

Şekil 3.7. Boğazköy kazılarında bulunmuş olan bir vazo parçası. Lir çalan müzisyen

Boğazköy vazo parçalarıyla aynı döneme tarihlendirilen bir başka buluntu ise Boston güzel sanatlar müzesinde sergilenen "dua için yumru biçiminde sıkılmış" el biçimli bir sunu kabıdır. Sunu kabının bilek kısmına işlenmiş olan sahnede dini bir tören tasviri yer alır. Prof.Alp'e göre bu kült sahnesine ayakta Lir çalarak eşlik eden müzisyenler, metinlerde geçen Lu-nar ya da Lu-kinirtalla isimli kişilerdir. 7 (ya da 8) telli asimetrik Lirin tını kutusu kenarlarından içeri doğru bastırılmış dikdörtgen formundadır. (Bkz. ş.3.8) (Alp, 1999, s.29)

Şekil 3.8. Bir sunu kabı üzerindeki kabartmadan detay. Lir çalan iki müzisyen

İ.Ö. 700'lere tarihlenen geç dönem Hitit sanatında ise özellikle Assur etkisiyle Lirin daha küçük modelleri kullanılmıştır.

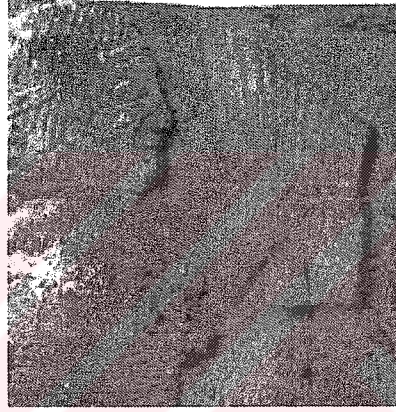
Şölen, eğlence, müzik ve dans sahnelerinin yer aldığı bir Karatepe rölyefinde Lirin küçük ölçüdeki bir tını kutusunun iki yanından çıkan dışbükey kolları olduğu görülür. (Akurgal, 1966, s.136) (Bkz. ş.3.9) Kolları birleştiren içbükey formdaki üst çubuk üzerindeki tellerin tını kutusu üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt tarafına bağlandığı göze çarpar.

Şekil 3.9. Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen

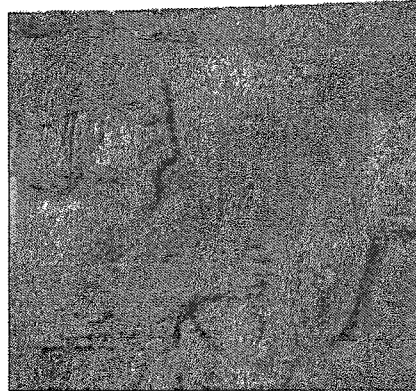
Diğer bir Karatepe rölyefinde ise Kral Asivata'ya içki, yemek sunan hizmetliler ile Simbal, çiftflüt ve iki Lirden oluşan bir saray orkestrası tasvirinin yer aldığı görülür. (Akurgal, 1997, s.234)

Sahnede yer alan müzisyenlerden birinin elinde görülen Lir, dikdörtgen bir tını kutusu ve birbirinden farklı uzunluktaki kollarıyla asimetrik bir yapıya sahiptir. (Bkz. ş.3.10) (Akurgal, 1961, s.142) Enstrümanın 8 teli, diyagonal üst çubuk üzerine bağlanmıştır. Tellerin diğer ucu ise tını kutusunun alt tarafına bir ip ile tutturulmuştur. İcracı Liri parmaklarını kullanarak çalmaktadır.

Şekil 3.10 Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen

Sahnedeki diğer Lir ise yarım ay formundaki tını kutusu ve birbirine paralel kollarıyla diğerinden farklı bir özellik gösterir. Enstrümanın 6 teli üst yatay çubuk üzerinde yelpaze formunda sıralanmıştır. (Bkz. ş.3.11) (Akurgal, 1961, s.142) Prof.Akurgal, Plektron ile çalınan bu modelin Helenlerin "phorminx" adlı sazına öncülük ettiğini savunur. (Akurgal, 2001, s.25)

Şekil 3.11 Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Lir çalan müzisyen

Lirin Hititlerdeki en geç tasvirlerine geç dönem sanatına tarihlenen Zincirli rölyeflerinde rastlanır. Bir len sahnesinin tasvir edildiği Maraş'ta bulunmuş bir mezar stelinde sahnenin arka planında, duvarda asılı şekilde görülmektedir. (Darga, 1999, şekil 306) Enstrümanın dikdörtgen formdaki tını kutusunun her iki yanından çıkan birbirine paralel, eşit uzunlukta iki adet kolu vardır. Kolları birleştiren üst yatay çubuk üzerindeki teller tını kutusunun alt kısmına iliştirilmiş olan ipe bağlanmıştır.

şekil 3.12. Geç Hitit Zincirli mezar stelinden detay. Arka planda Lir tasviri.

Bir başka zincirli rölyefinde ise biri simetrik diğeri asimetrik iki Lir modelinin tasvirine rastlanır. Lirlerden birinin 5 teli, tını kutusunun üzerindeki eşitten geçerek enstrümanın alt tarafına bağlanmış olup mezar stelindeki modelin aynısıdır. Plektron kullanan icracı telleri eřitĐe yakın olan bir kısımdan ırpar. (Bkz. ř.3.13) (Alp, 1999, s.34) Asimetrik yapıdaki 12 telli Liri almakta olan diğer Lir icracısı ise farklı olarak telleri, tını kutusunun yukarısından ırpmaktadır. Diyagonal st çubuğa bağlanmış olan farklı uzunluktaki teller tını kutusu üzerindeki başka bir bölmeye iliştirilmiştir. (Bkz. ř.3.14) (Alp, 1999, s.34)

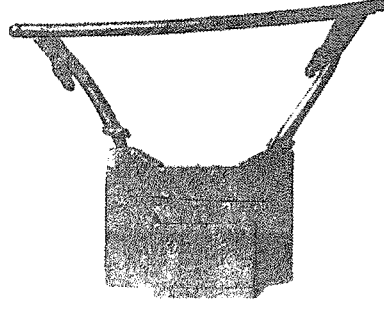

Şekil 3.13 Geç Hitit Zincirli duvar kabartmasından detay. Lir çalan müzisyen

Şekil 3.14 Geç Hitit Zincirli duvar kabartmasından detay. Lir çalan müzisyen.

Böyle bir bölmenin varlığını Eski Mısır yeni krallık dönemine tarihlendirilen Berlin müzesindeki bir Lirde de görülür. Kutunun üzerindeki izlerden enstrümanın 13 telli olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. ş.3.15) (Sachs, 1940, ş.V)

Şekil 3.15 Berlin müzesinde bulunan Eski Mısır Liri

Sonuç olarak Hititlerde Lirin büyük ve küçük ölçülerdeki bir çok modelinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

3.1.1.2. Arp

Mezopotamya ve Eski Mısır uygarlıklarında "yay-Arp" ve "köşeli-Arp" olmak üzere birbirinden farklı iki ayrı türü kullanılmıştır. Yay Arplerde tını kutusu ve gövde aynı parça üzerinde yer alırken köşeli Arpler, birbirine belli bir açı ile eklenmiş olan dikey ve yatay iki parçadan oluşur. Dikey parça aynı zamanda tını kutusu görevini de üstlenmektedir. Teller, bu iki parça arasına gerilmiştir. (Wellesz, 1999, s.242)

Mezopotamya Arpleri, yatay ve dikey tutuluşları, mızrap ya da parmakla çalınması ve tel sayıları açısından çeşitli şekillerde kullanılmıştır. (Sachs, 1940, s.79) Ok yayından geliştirildiği düşünülen yay-Arplerin 5-6 telli tasvirlerine, Sümer adak levhaları ve silindir mühürler üzerinde rastlanır. (Dinçol, 1999, s.18) Sanat eserleri üzerindeki tasvirlerden, İ.Ö. XX. y.y. başlarında ortaya çıkmış olan köşeli Arplerin tel sayısı başlangıçta 4-6, Assur döneminde ise 8-22 arasındadır. Eski Mısır XVIII. hanedanlık döneminde 17, 18, 21 telli köşeli açık Arplerin yapımlarında ahşap malzemeden faydalanılmıştır. Enstrümanın gövdesi ise altın, gümüş ve değerli taşlar ile süslenmiştir. (Dinçol, 1999, s.20)

Assur müzik kültüründe yaygın olarak kullanılan 22 telli Arplerin kromatik bir diziyeye akordlandığı düşünülmektedir. Ninova ve Koyuncuk'ta bulunmuş olan Assur rölyeflerindeki Arpler, büyük Assur orkestralarında kullanılmıştır.

Tasvirlerden Arp icracılarının parmaklarının yanı sıra mızrap da kullandıkları anlaşılmaktadır. (Altınölçek, 1999)

Kahire müzesinde sergilenen enstrümanlar arasında kavisli ve köşeli Arpler de bulunmaktadır. Bu Arplerde burguluk sistemi de mevcuttur. Üzerine deri gerilmiş olan tını kutusu ile burguluk birbirine dik açı ile bağlanmıştır. (Bkz. ş.3.16) (Hickmann, 1949, ş.CXVI b)

Şekil 3.16. Kahire müzesinde bulunan bir Eski Mısır köşeli Arpi

Prof. Alp, "Arp" in Hitit metinlerinde geçen Tanrıça İştar'ın enstrümanı olduğunu belirtir. (Alp, 1999, s.8)

Konya Karahöyük kazılarında bulunmuş Erken Hitit çağına ait silindir bir mühür üzerindeki sahnede ayakta tasvir edilmiş olan Tanrıça İştar'ın iki telli köşeli Arp çaldığı görülür. (Bkz. ş.3.17) (Alp, 1999, s.4)

Şekil 3.17. Eski Hitit silindir mührün baskısından detay. Köşeli Arp çalan Tanrıça İştar.

İ.Ö. XX. y.y. başlarında ortaya çıkmış olan 4-6 telli köşeli Arpler ve Assurluların kullandığı 8-22 telli modeller ile mukayese edildiğinde silindir mühür üzerinde iki telli olarak tasvir edilmiş olan köşeli Arpin gerçek tel sayısının 4-22 arasında olduğu düşünülebilir.

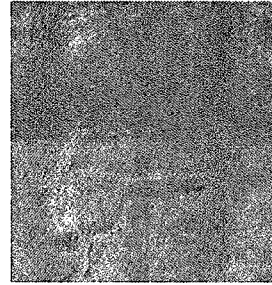
3.1.1.3. Tanbura (Lut)

Tanbura'nın çeşitli malzemeden yapılmış -genellikle- yuvarlak formdaki tını kutusuna eklenmiş tahta bir sapı vardır. Teller, sapın uç kısmı ile tını kutusunun alt kısmı arasına gerilmiştir. Mezopotamya ve Eski Mısır sanat eserleri üzerinde perdeli ve perdesiz olarak tasvir edilen Tanburanın sap kısmında burguluk sistemine rastlanmamaktadır. (Collon, 1980, s.515) Sapın kalınlığına göre sayısı 4'e kadar çıkan bağırsak veya kenevir teller, uçlarına bağlanmış tahta parçalarından ya da midye kabuklarından tutulup gerilerek sapa sarılmıştır. (Sachs, 1940, s.102)

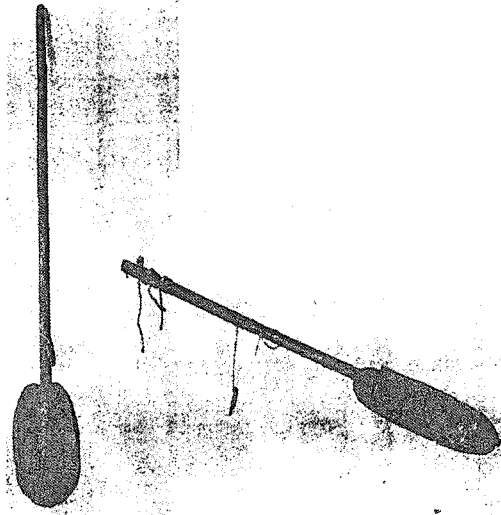
Tanbura, Akkad krallığı zamanında tapınak müzisyenleri tarafından geliştirilmiştir. Bu döneme tarihlendirilen iki silindir mühür ve "Eski Babil Devri"ne ait pişmiş toprak eserler üzerinde enstrümanın önemli tasvirleri vardır. (Dinçol, 1999, s.28-29) (Bkz. ş.3.18-19)

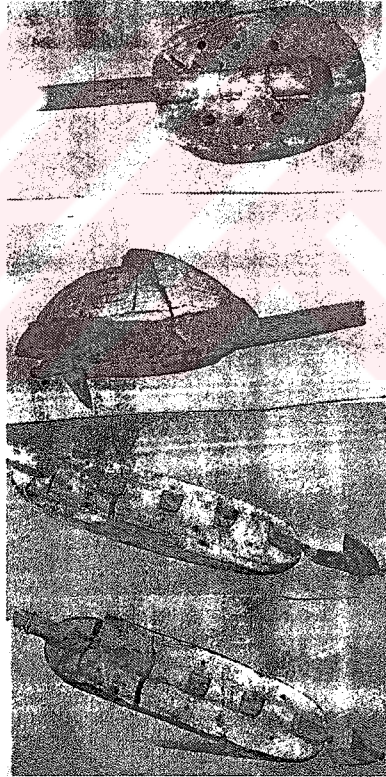
Şekil 3.18 Babil pişmiş toprak heykelcik
Tanbura çalan müzisyen

Şekil 3.19 Babil pişmiş toprak heykelcik
Tanbura çalan müzisyen

Şekil 3.20. Kahire müzesinde bulunan iki Eski Mısır Tanburası

Şekil 3.21. Kahire müzesinde bulunan Tanburaların tını kutuları.

Eski Mısır'da görülen uzun saplı Tanburalar genellikle kadın müzisyenlerin elinde tasvir edilmiştir. Kahire müzesinde sergilenen XVIII. hanedanlık dönemine ait Tanburaların tını kutusu üzerine deri gerilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Derinin üzerinde tını delikleri vardır. (Bkz. ş.3.20) (**Hickmann, 1949, ş.XCIX, XCVIII**) Enstrümanın silindirik formdaki uzun sapı ise tını kutusu üzerindeki deriye

geçirilmiştir. Müzede sergilenen Tanburaların tını kutusunun kaplumbağa kabuğundan ve uzun oval formdaki tahtadan yapılmış olduğu görülmektedir. (Bkz. §.3.21) (**Hickmann, 1949, §.XCVIII, C**) Enstrümanların sap kısımlarına iliştirilmiş olan iplere plektron bağlandığı dikkati çeker.

Tanburalardan biri 3 tellidir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere teller, uçlarındaki deniz kabuklarından çekilerek gerilmiş ve bir ip ile sapa sarılmıştır. (Bkz. §.3.22) (**Hickmann, 1949, §.CI**)

Şekil 3.22. Kahire müzesinde bulunan Tanburalardan birinin sapından detay.

Koyuncuk ve Korşabat harabelerinde ki Assur abideleri üzerindeki tasvirlerde ise yine aynı enstrümanın armudi formda tını kutusunun ve uzun bir sapının olduğu görülür. (**Altınölçek, 1999**)

Prof. Sedat Alp, Hitit metinlerinde geçen Gıs. Tibula. (Sa.a.tar) teriminin bu çalgının adı olabileceğini savunur. Bu metinlerden, enstrümanın vokal müziğe ve dansa eşlik ettiği özellikle Hitit ölüm törenlerinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır Tanbura'nın çalınması ile ilgili olan "hazzik" ya da "hazzisk" terimi aynı zamanda tüm Hitit enstrümanlarına verilmiş genel bir isim olarak karşımıza çıkar. (**Alp, 1999, s.11**) Hitit sanat eserleri üzerindeki tasvirlerde icracıların elinde görülen plektron'un (mızrap) yapımında çeşitli (ağaç kabuğu, fildişi v.s) malzemeler kullanılmıştır.

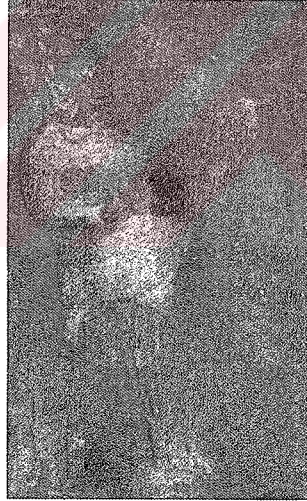
Tanbura, Hititlerde adak törenlerinde, ayinlerde, kralın içki ve yemek sahnelerinde ve eğlence amaçlı bir çok alanda kullanılmıştır. (Alp, 1999, s.31-33)

Anadolu'daki en eski Tanbura tasviri Samsat kazısında ele geçen bir vazo parçası üzerinde karşımıza çıkar. I. Hattuşuli (yaklaşık. İ.Ö.1650-1620) devrine tarihlenen dört köşe bir pano üzerindeki sahnede ayakta duran bir Tanbura icracısının tasviri yer alır. (Dinçol, 1999, s.30)

İ.Ö. XIII. y.y.'a ait bir başka Zincirli taş kabartma üzerinde ise enstrüman oturan bir müzisyenin elinde görülür. (Altınölçek, 1999)

Enstrümanın diğer önemli tasvirleri ise Hitit Eski Krallık çağına tarihlenen bazı renkli keramik parçalarının üzerinde yer alır. Bu keramik parçaları gerek dini gerekse evlilikle ilgili törenlerde kült libasyon kabı olarak kullanılmış olan vazolara aittir.(Darga, 1999, s.53)

İnandık vazosunun 1. ve 4. frizlerinde tasvir edilmiş olan Tanburanın yapısı, 1. frizde daha belirgindir. (Bkz. §.3.23.) (Dinçol, 1999, s.30)

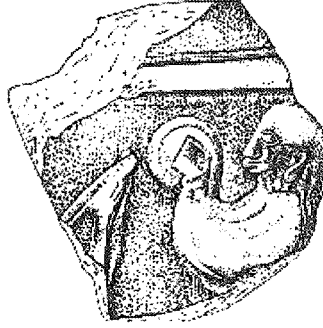

Şekil 3.23. İnandık vazosunun 1. frizinden detay. Tanbura çalan müzisyen.

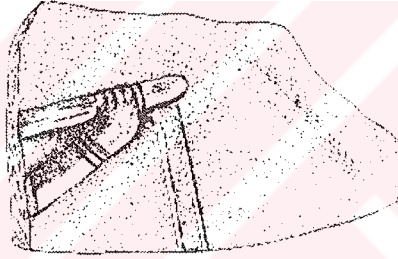
Yuvarlak bir gövdesi ve uzun bir sapı olan enstrümanı icracının sağ göğüs üzerinde tuttuğu göze çarpar.

Alişarhöyük (Bkz. §.3.24.) ve Boğazköy (Bkz. §.3.25) keramikleri arasında bulunan diğer üç vazo parçası üzerindeki Tanbura tasvirlerinde ise enstrümanın silindirik formdaki sapının ucundan püsküller sarktığı dikkati çeker.

Alişarhöyük vazo parçasında görülen enstrümana, İnandık vazosundaki gibi bir Simbal eşlik etmektedir. (Alp, 1999, s.25-26) Vazo parçalarında tasvir edilmiş olan Tanbura icracılarının enstrümanın sapının uç kısmından tuttuğu görülmür.

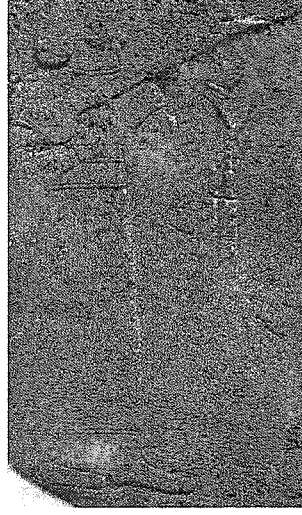
Şekil 3.24. Alişarhöyük vazo parçasının çizimi. Tanbura sapı ve Simbal çalan bir müzisyen

Şekil 3.25. Boğazköy vazo parçasının çizimi. Tanburanın sapı

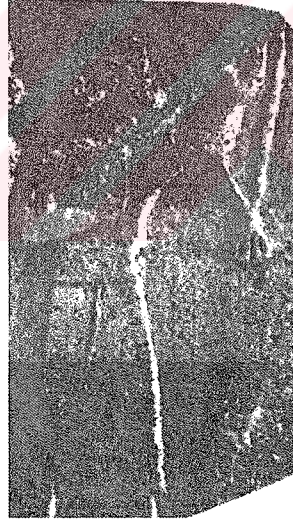
Geç Hitit çağına ait "Tören alayı girişi" konusunu yansıtan Kargamış rölyeflerinde de Tanbura çalan müzisyen tasvirlerine rastlanır.

Eğlence sahnesinin tasvir edildiği bir Kargamış rölyefinde tasvir edilmiş olan Tanbura küçük bir tını kutusuna ve uzun bir sapa sahiptir. İcracı enstrümanı sapın uç kısmından tutmaktadır. (Bkz. ş.3.26) (Vieyra, 1955, ş.53)

Şekil 3.26. Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen.

Diğer bir Kargamış rölyefinde ise Kralın şölen sahnesine bir Tanbura icracısının eşlik ettiği görülür. Tanburanın tını kutusu armudi formdadır. (Bkz. ş.3.27) (Vieyra, 1955, ş.56)

Şekil 3.27. Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen.

İki Kargamış rölyefinde de Tanburanın sap ucundan iki püskül sarmaktadır. Bu püskülleri -Kahire Tanburalarında görüldüğü gibi- tellerin sapa sarılmasına yarayan iplerin bir uzantısı olarak değerlendirebiliriz. Plektron kullanan icracılar, telleri sapın üzerine gelen kısımdan çırpılmaktadır.

Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesinde sergilenen, Alacahöyük buluntusu bir başka rölyefte ise bir kurban törenine Tanburası ile eşlik eden bir müzisyen görülür. (Bkz. ş.3.28) (Vieyra, 1955, ş.31)

Şekil 3.28. Bir Alacahöyük rölyefinden detay. Tanbura çalan müzisyen

Tanbura, uzun kenarları basık bir dikdörtgeni andıran bir tını kutusuna sahiptir. Kahire Tanburaları göz önüne alındığında, tını kutusunun üzerine deri gerildiği düşünülebilir. Enstrümanın kavisli sapının üzerinde görülen çizgiler gövde üzerinde de devam ettiğinden bu çizgilerin perde bağı olmaları mümkün değildir. Biçimsel olarak diğer Hitit Tanburalarından farklı olsa da, mızraplı icra şekli ve sapın ucundan sarkan püsküller açısından benzerlikler taşır. İcracının elindeki plektron kalın bir kayış ile enstrümana bağlanmıştır.

Sonuç olarak enstrümanın Mezopotamya ve Eski Mısır uygarlıklarında olduğu gibi Hititlerde de resmi ve dini yaşamda önemli bir işlev üstlendiği anlaşılır. Hitit Tanburaları, -Alaca höyük Tanburası hariç- tını kutusunun yuvarlak, armudi yapısı ve uzun bir sapı ile dikkat çeker. Enstrümanın tını kutusunun zamanla küçüldüğü görülür. Yukarıda sözü geçen sanat eserleri üzerindeki tasvirlerden Tanburalarda burguluk sistemi kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Alishar ve Boğazköy keramik parçaları üzerindeki tasvirlerden Kahire müzesindeki örnekler ve enstrümanların uçlarından sarkan püsküllerden de anlaşıldığı üzere teller iplerle sapın uç kısmına gerilerek sarılmıştır.

3.1.2. Hitit Aerofon (Nefesli) Müzik Aletleri

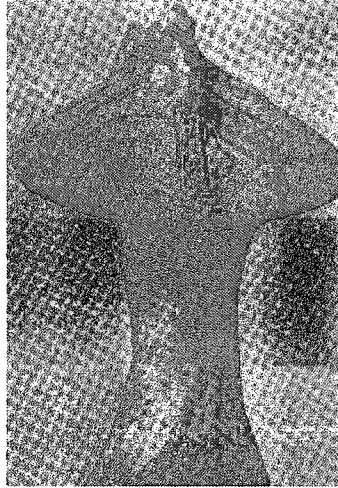
Arkeolojik belgelerde Hititlere ait başka nefesli enstrümana rastlayamadığımızdan bu bölümde sadece Çifte Flüt ve Boru ele alınacaktır.

3.1.2.1. Çifte Flüt

Çifte Flütler, Mezopotamya ve çevre kültürlerinde İ.Ö. 2000-500 arasında yaygın olarak görülür. Yapımında kamyş, tahta, kemik, metal ve nadiren fildişi tercih edilmiş olan enstrüman için araştırmacılar, Mezopotamya metinlerinde geçen, " sassannu ", " embubu ", " malilu ", " sul-pu " terimlerinin bu çalgının ismi olabileceğini savunurlar. (**Kilmer, 1995, s.464**) İki Borusu aynı uzunlukta olan çift Borulu flüte Romalılar, " tibiae sarrane " yani " sarranien flütleri "; Grekler ise " aulos " adını vermiştir. (**Fetis, 1872, s.293**)

Mısır Eski krallık döneminde ise " ma'met " ya da " met " ismi verilmiş olan enstrümanın Borularının sahneler üzerindeki tasvirlerinde bitişik ya da birbirine aç yapacak şekilde tutturulduğu dikkati çeker. (Wellész, 1999, s.269) Metinlerde, gi-gıd ismi ile de geçen enstrümanın yapımında altın, gümüş ve bronz kullanıldığı belirtilmiştir. (**Kilmer, 1995, s.465**)

İ.Ö. 2500'lere tarihlendirilen Ur mezar kalıntılarında Çifte Flütlere ait olduğu düşünülen gümüş Borular bulunmuştur. (**Baines, 1991, s.199**) Mezopotamya'da, Sümerce " sem ", Akkadça " halhalatu " adı verilmiştir. Çifte Flüt, bazı Mezopotamya heykellerinde de tasvir edilmiştir. (Bkz. 3.29) (**Dinçol, 1999, s.42**)

Şekil 3.29. Eski Babil dönemine ait pişmiş toprak heykel. Çifte Flüt çalan müzisyen.

Enstrümanın bir başka örneğine ise Avarlara ait bir mezarda rastlanmıştır. Kartal kemiğinden yapılmış boruları birbirine dört yerinden bağlanmıştır. Borulardan sağdakinde beş diğesinde ise iki delik olduğu göze çarpar. (**Gazimihal, 1975, s.30**)

Bazı araştırmacılar ise Çifte Flüt icracılarının esnekliğinden ve kontrol edilebilirliğinden dolayı genelde çift kamışlı ağızlığı tercih ettiğini öne sürer. (**Baines, 1991, s.199**)

Çifte Flütler ayrıca, "paralel borular", "ayrık borulular" ve " boyları eşit uzunlukta olmayan bitişik ya da ayrık borulular" olarak sınıflandırılırlar. (**Baines, 1991, s.195**) Kahire müzesinde sergilenen bitişik Borulu Çifte Flütlerde delikler eşit aralıklarla ve karşılıklı olarak sıralanmıştır. Enstrümanda toplam 10-12 delik tespit edilmiştir. (**Hickmann, 1949, ş.LXXXVI**)

Modern Mısır'da kullanılan " Zummara " ve " Arghul "un bitişik iki borusu vardır. Arghul'un borularından biri diğerdan uzun olup sadece kalın bir dem sesi vermeye yarar. Tek kamışlı (çentik kamışlı) ağızlığı olan enstrümanın küçük orta ve büyük ölçüde üç modeli vardır. Melodi borusu 5-6 delikli olan arghul diatonik bir diziye sahiptir. Türkiye'de " çifte " ve " mijviz " adıyla kullanılmaktadır.

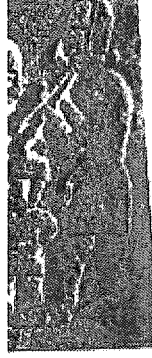
Enstrümanın bir benzeri (Argun) Hatay yöresinde görülür. Kamışlardan birinin üzerinde delikler olmayıp bu dem kamışına bazen uzun bir kısım da eklenir. (**Gazimihal, 1975, s.24**)

İ.Ö. II. binde dikey flüt tasvirleri yerini ayrık borulu Çifte Flüte bırakır. Ayrık borulu Çifte Flütler, yakın doğu ve Akdeniz medeniyetlerinde görülür. Bu enstrümanın çeşitli tasvirlerine grek vazo resimlerinde ve eski duvar resimlerinde rastlanır. Eski Mısır mezarlarında bulunan Çifte Flütlerin üzerinde 3-4 delik yer alır. Enstrüman, ağızlık kısmı borunun içine ya da dışına doğru hareket ettirilerek akord edilmiştir.(**Baines, 1991, s.199**)

Hitit metinlerinde geçen " pariparai " terimi üfleme, üfleyerek çalma anlamına gelir. Ayrıca ses çıkaran kamış anlamına gelen " gı-dı " terimi de yine Hitit metinlerinde geçer. Bu metinlerden Kral veya kraliçe öldüğünde halkın Çifte Flüt çalarak yas tuttuğu anlaşılmaktadır. (**Ünal, 1999, s.227**)

Bazı Geç dönem Hitit sanat eserleri üzerindeki tasvirlerden anlaşıldığı üzere, enstrüman eğlence amaçlı olduğu kadar resmi törenlerde ve saray çevresinde de kullanılmıştır.

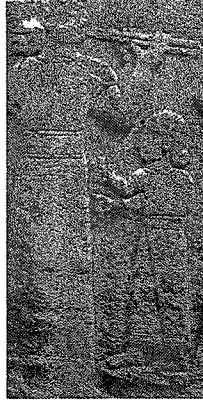
Eğlence sahnesinin yer aldığı bir Karatepe rölyefinde enstrüman lir ve def ile beraber tasvir edilmiştir. (Bkz. §.3.30) (**Alp, 1999, s.36**)

Şekil 3.30. Geç Hitit Karatepe rölyefinden detay. Çifte Flüt çalan müzisyen

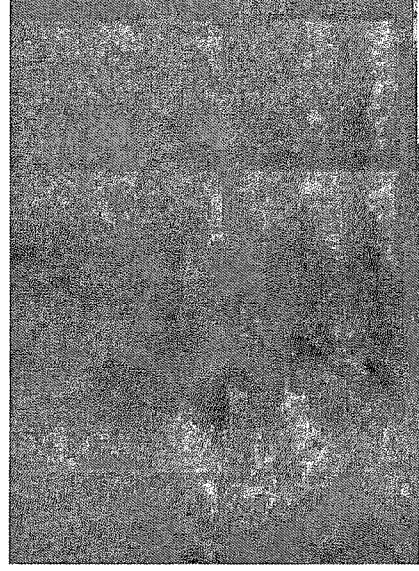
Bu tasvirde borular farklı uzunluktadır. Çifte Flüt icracısının İ.Ö. V. y.y.'a tarihlendirilen Grek vazo resimlerindeki bazı aulos (Çifte Flüt) icracıları gibi " phorbeia " adı verilen bir ağızlık taktığını görülür. Yanaklar üzerinde gergin şekilde duran bu bant şişmeyi engelleyerek, icracının aynı güçte hava üflemesini sağlamıştır.

" Tören alayının girişi " adı verilen bir Geç Hitit Kargamış rölyefindeki sahnede enstrüman, Tanbura ve krotala ile birlikte tasvir edilmiştir. Sahnedeki müzisyen, Çifte Flütü baş hizasında tutmaktadır. Borular alt kısımdan baş parmaklarla desteklenmiştir. (Bkz. §.3.31) (**Vieyra, 1955, §.53**)

Şekil 3.31. Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Çifte Flüt çalan müzisyen

Bir başka Karatepe rölyefinde ise enstrümanın Simbal ve iki Lir ile birlikte tasvir edilmiş olduğu görülür. (**Akurgal, 1966, s.136**) (Bkz. §.3.32)

Şekil 3.32. Geç Hitit karatepe rölyefinden detay. Çifte Flüt çalan müzisyen.

Çifte Flüt Hitit resmi ve sosyal yaşamında önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik veriler Hitit Çifte Flütlerinin yapımında kullanılan malzeme, çalgının üzerindeki delik sayısı ve icra tekniği konusunda aydınlatıcı olmaktan uzaktır. Fakat çeşitli metinlere dayanarak bu enstrümanın yapımında kamış veya ağaç malzeme kullanılmış olduğunu düşünülmektedir.

3.1.2.2. Boru

Enstrüman hayvan boynuzundan yapılmıştır. Üzerinde delik bulunmayan Boru üflemenin şiddetine göre farklı frekansta ses çıkarmaktadır. Yazılı kaynaklardan Mezopotamya Uygarlıklarında da kullanıldığı anlaşılan bu enstrüman, Mezopotamya metinlerinde " ab " ya da " abw " isimleriyle geçer. (Wellesz, 1999, s.269) (Dinçol, 1999, s.41). İbranilerin kullandığı ve özellikle kurban edilmiş koyun ya da keçilerin boynuzlarından yapılan "Şofar"a benzeyen Boruya "Keren" adı da verilmiştir. (Wellesz, 1999, s.269) İ.Ö. II. y.y.'da İbraniler, enstrümanın icrası ile ilgili olarak 1. ve 5. derecelerden oluşan melodik motifleri şu şekilde adlandırmışlardır ; 5. derecenin uzun seslendirilmesine 1. derecenin appojiatür olarak eklenmesi "tquia", 5. ve 1. derece arasındaki dalgalı icraya "svarim", 1. derece üzerindeki dalgalı bir icranın 5. derece ile bitirilmesine "trua" ve 5. derecenin uzun üflenmesine "tqua gdola". (Sachs, 1940, s.110)

Eski Mısır sanat eserleri üzerindeki tasvirlerde, enstrümanın üflenen kısmının, bir halkayla sarılmış olduğu görülür. (Sachs, 1940, s.56)

Hitit metinlerinden (boğa boynuzundan yapılmış olan) Borunun kraliyet ile ilgili resmi olayların başlama ve bitişleri esnasında bir işaret aracı olarak kullanıldığını anlaşılmaktadır. Özellikle Kizzuvatna kökenli Hitit bayram törenlerinde ve birbirini izleyen dini işlemlerin bölümlerinin haber verilmesinde kullanılmıştır. (Sachs, 1940, s.44)

Boru, Metinlerde Sı-sawatar (boynuz, borazan) adı ile geçmektedir. Geç Hitit çağına tarihlenen Kargamış bazalt rölyefte sol baştaki müzisyen, uç kısmı yukarı gelecek şekilde tuttuğu Boruyu iki eliyle tutarak çaldığını görülür. (Bkz. ş.3.33) (Vieyra, 1955, ş.52) Prof. Alp, Boru çalan müzisyenler için, "Lu. Switras" terimini önermektedir. (Alp, 1999, s.9) (Ünal, 1999, s.231)

Şekil 3.33. Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Boru çalan müzisyen.

3.1.3. Hitit Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri

Çeşitli yazılı ve görsel belgelere dayanarak davul ve defin Hitit müzikal kültüründe önemli bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde yararlanılan en önemli görsel belgeler geç dönem Hitit çağına tarihlenen Karatepe, Kargamış ve Zincirli rölyefleri üzerindeki sahnelerdir. Bu sahnelerde erkeklerin elinde tasvir edilmiş olan vurmalıların şenlik ve resmi törenlerde kullanılmış olduğu anlaşılır.

3.1.3.1. Davul

Yuvarlak bir kasnağın bir ya da iki yanına deri gerilerek yapılan vurmalı bir enstrümandır. Çeşitli sanat eserleri üzerindeki sahnelerde davul icracılarının genellikle tokmak ya da ellerini kullanarak çaldıkları görülür.

Davul, Eski uygarlıkların dini yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Eski Mezopotamya uygarlıklarında Tanrı Ea'nın (ya da Enki) tapınağında davulun korunması için özel görevlilerin tahsis edilmiş olması bunu kanıtlar. (Sachs, 1940, s.75) Sümerlerde "kötü cinleri kovmak için" kullanıldığı düşünülen enstrümanın küçük örnekleri genellikle kadın müzisyenlerin, büyük örnekleri ise askeri ya da resmi sahnelerde erkeklerin elinde görülür. (Ünal, 1999, s.227)

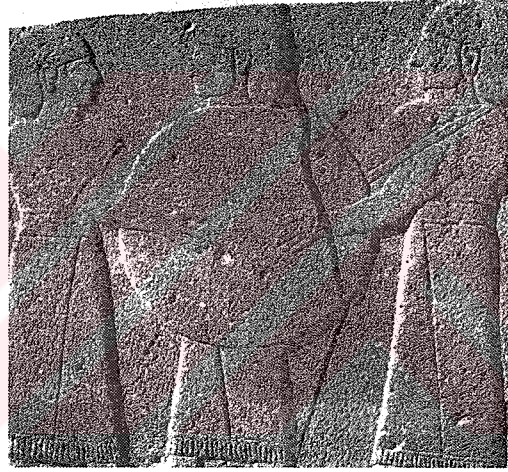
Mezopotamya'da davullar için genellikle Sümerce " halhallatu " ve Akadça " uppu " terimleri kullanılmıştır. Gu.gal.lu , (büyük boğa) kelimesi Geç Akad dönemi ritüel törenlerinde kullanılan bir tür davula işaret eder. Metinlerde geçen, Akadca "mahaşu, raşanu, sagamu, sakanu, taraku" terimleri, enstrümanın icrası ile ilgili terimlerdir. Davullar "sikkati" adı verilen davul çubuğu veya ellerle çalınmıştır. Ayrıca metinlerde "manzu" adı verilmiş olan metal derili bir davuldan da söz edilmektedir. (Kilmer, 1995, s.465)

Sümer metinlerinde geçen "balag" kelimesindeki " bal " eki, anlam olarak vurarak çalma ya da vurmanın karşılığıdır. Bu kelimenin Akkadça karşılığı ise " balaggu "dur. Silindir mühürlerinden birinde ushumgal-kalam-ma isimli davuldan söz edilmektedir. (Sachs, 1940, s.75) Bir silindir mühür üzerindeki tasvirde davul iki kişi tarafından ellerle vurularak çalınmaktadır.

Lagaş kralı Gudea'nın stelinde daha büyük bir davulun da yine aynı tarzda çalındığını görülür. Urnammu'nun stelinde ise iki davul icracısının elindeki tokmaklar göze çarpar. (**Dinçol, 1999, s.36**)

Araştırmacılar, Hitit metinlerinde geçen "Gıs. Balag. Dı. Gal " teriminin davula verilen isim olabileceğini savunurlar. (**Ünal, 1999 s.229**) Enstrüman Hititlerde geç döneme ait tarihlendirilen bir Kargamış rölyefinde görülür. Ankara müzesinde sergilenen rölyef üzerindeki sahnede davula, Boru çalan bir müzisyenin eşlik ettiği görülmektedir. (Bkz. §.3.34) (**Vieyra, 1955, §.52**)

İki kişi tarafından ellerle çalındığı görülen davulun çapı yaklaşık bir metredir. İcracıların omuzlarından geçen kayışın davulun kasnağına tutturulmuş olduğu dikkati çeker.

Şekil 3.34. Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Davul çalan iki müzisyen

3.1.3.2. Def

Genellikle yuvarlak bir kasnağa deri gerilerek yapılan enstrümana, İbraniler " tof ", Araplar " duff ", Grekler ise " tympanon " ismini verirler. Enstrümanın en eski tasvirlerine Mezopotamya abideleri üzerindeki sahnelerde rastlanır. (**Sachs, 1940, s.108**)

Eski ve Yeni Babil devrine tarihlenen bazı terrakotalarda (pişmiş toprak heykel) erkek ve kadın müzisyenlerin elinde görülür. Yeni Assur devrinde ise yuvarlak çerçeveli Def ile beraber çerçevesi kare formundaki Def de kullanılmıştır. (**Dinçol, 1999, s.34**)

Eski Doğu'da yaygın olarak görülen "dairevi kasnaklı Def" in varlığı araştırmacılar tarafından Eski Mısır'da ilk kez V. sülale dönemine belgelenmiştir. (**Dinçol, 1999, s.40**)

Çeşitli tasvirlerden ve buluntulardan yeni hanedanlık döneminden sonra yaygın olarak kullanılmış bazı deflerin çerçevesinin dört içbükey kenardan oluştuğu ve iki yüzüne de deri gerildiği anlaşılmaktadır. Enstrüman, III. Tutmosis döneminde sokak müziğinde telli ve nefesli çalgılar ile beraber kullanılmıştır. (**Dinçol, 1999, s.40-41**) (**Sachs, 1940, s.97**)

Hitit metinlerinde geçen " Gıs.Huhupal " teriminin defin adı olabileceği düşünülmektedir. " Gal.Galturi " kelimesinin ise bir tür zilli defe işaret ettiği tahmin edilmektedir. (**Ünal, 1999, s.229**) Enstrümanın Hititlerdeki tasvirlerine geç döneme tarihlenen Zincirli ve Karatepe rölyeflerinde rastlanır. Enstrüman Karatepe rölyefinde kısa boylu bir figürün elinde görülür. (Bkz. §.2.9) (**Alp, 1999, s.36**) Müzisyenin defi tutuş biçimi, aynı döneme tarihlendirilen Zincirli rölyefindeki benzemektedir. Bu rölyefte icracıların enstrümanı sol elleriyle alttan tutarak baş hizasında çaldıkları dikkati çeker.

Tasvirlerde sol elin dört parmağının da icraya katıldığı görülür. Sağ el ise derinin orta kısmında tasvir edilmiştir. (Bkz. §.3.35) (**Alp, 1999, s.34**)

Şekil 3.35. Geç Hitit Zincirli rölyefinden detay. Def çalan iki müzisyen.

Bu sahnedeki gibi resmi törenlerin yanı sıra bazı Hitit metinlerinden enstrümanın Hitit dini törenlerinde kullanıldığı anlaşılır. (**Alp, 1999, s.59**)

3.1.4. Hitit İdyofon Müzik Aletleri

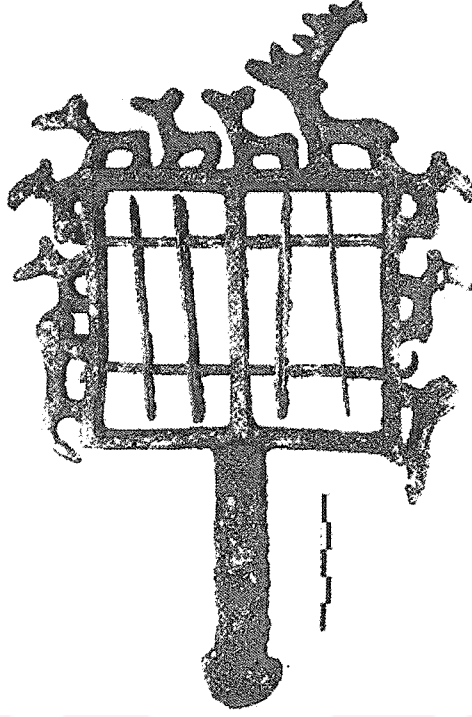
Bu bölümde, sistrum, Simbal ve çalpara ele alınacaktır.

3.1.4.1. Sistrum

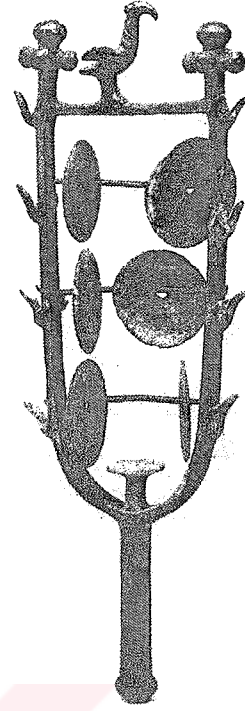
Sistrum, çeşitli formlarda, -genellikle- metalden yapılmış bir çerçeveye enine iliştirilmiş miller üzerinde dairesel veya dikdörtgen metal sallantılardan oluşur. Çerçeve, alt kısmına bağlı olan saptan tutularak sallandıkça metal levhalar ses çıkarır. İdyofon grubuna giren enstrümanın Mezopotamya sanat eserleri üzerindeki ilk tasviri İ.Ö. 2500'e tarihlenen bir Sümer mührü üzerinde görülür. Eski Mısır'da " Sistrarta Turba " (sistrum sallayan kadın grubu) tarafından tanrıça Hathor adına yapılan dini törenlerde kullanılmış olan enstrümana Mısırlılar " Sesset ", Grekler ise, " Seistron" (sallanan cisim) adını vermiştir. (**Sachs, 1940, s.89**) "Sistrum" terimi enstrümanın Latince karşılığıdır. (**West, 1991 s.280**) Mezopotamya'da Tanrıların çağırılması ve kötülüklerin uzaklaştırılması amaçlarıyla da kullanılmış olan sistrumun üzerine sesi arttırmak için ayrıca küçük çingiraklar da asılmıştır. Bu çingiraklar Yeni krallık döneminde ortadan kalkmıştır. (**Wellesz, 1991, s.280**)

Mısır'ın Teb abidelerindeki resimlerde de üç veya dört çubuklu sistrum tasvirlerine rastlanır. Bu metal çubuklara geçirilmiş iki veya üç levha vardır. Üzerinde sallantılar olmayan diğer bir tür sistrum ise çeşitli uzunluktaki çubuklarına metal veya ağaçtan yapılmış olan bir parça ile vurularak çalındığı düşünülmektedir. (**Fetis, 1872, s.293**)

Enstrümanın ismi için, Hitit yazılı kaynaklarında geçen " Gıs. Mukar " terimi önerilir. (**Dinçol, 1999, s.51**) Biri Horoztepe diğeri Alacahöyük buluntusu olan iki sistrum, Anadolu müzik kültürü için önemli görsel belgelerdir. (**Bkz. §.3.37**) (**Bkz. §.3.36**) (**Alp, 1999, s.3**)

Şekil 3.36. Horoztepe sistrumu

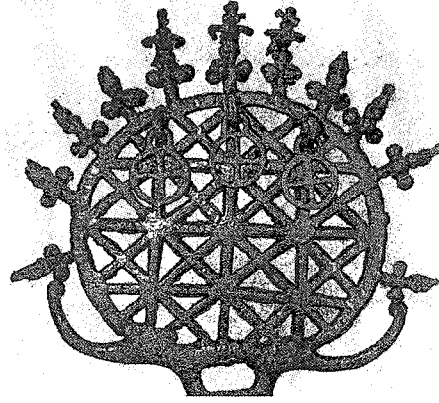

Şekil 3.37. Alacahöyük sistrumu

Horoztepe kazılarında bulunmuş olan sistrum, iki bölmeli dikdörtgen bir çerçeveye sahiptir. Çerçeveye enine geçirilmiş olan iki mil üzerinde dikdörtgen formda metal levhalar takılmıştır.

Alacahöyük kazılarında bulunmuş olan Sistrumun " U " formundaki çerçevesine enine üç adet mil geçirilmiştir. Her mil üzerinde yuvarlak formda ikişer bronz levha vardır. Bu tür sistrum Sümer silindir mühür üzerinde tasvir edilmiş olan sistrumun bir benzeridir. (Sachs, 1940, s.70)

Bir Hitit alemi olan "güneş kursu" da dini amaçlarla kullanılmış bir tür sistrumdur. Rahipler, tören sırasında bir sopanın ucuna taktıkları bu simgeleri geçit alayı önünde taşırlardı. Sopaların tepesinde evrendeki yıldızları tasvir eden küçük boydaki yuvarlak metal levhalar sallandıklarında ses çıkararak bir duanın bittiğine ya da başlayacağına işaret ederdi. . (Bkz. ş.2.38) (Akurgal, 1993, s.37)

Şekil 3.38. Hitit güneş kursu.

3.1.4.2. Simbal (Zil)

Ortası bombeli iki metal yuvarlak plakadan oluşan Simbal, Kap Klaperler sınıfına girer. Plakaların ortasındaki deliklerden geçirilen ip veya ince kayışlar elin orta parmaklarına tutturulmuştur. İcra tekniği olarak iki plaka birbirine vurularak ses çıkartılır. Assur kültürüne ait sahnelerdeki tasvirlerden anlaşıldığına göre Assur müzikal kültüründe koni formunda iki parçadan oluşan Simbal kullanılmıştır. İcracılar parçaları birbirine vurduktan sonra sesin tınısını uzatmak için birbirinden derhal ayırırlardı. (Fetis, 1872, s.402)

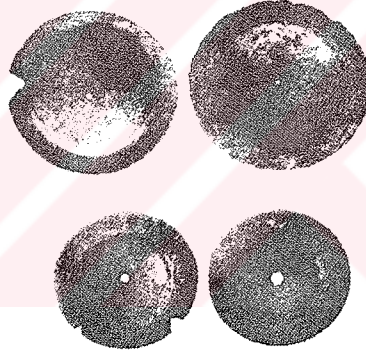
Eski Mısır'da kullanılmış olan Simballer ise ortası bombeli , kenarı düz bir yapı gösterir. Newyork Metropolitan müzesinde çapları 5-18 cm. arasında değişen bu türde Simballer bulunmaktadır. İbraniler enstrümana "şelşle trua" ismini vermişlerdir. (Sachs, 1940, s.103)

İ.Ö. XIV. y.y.'a tarihlenen bir sunu kabının üzerindeki kabartmada, sahneye iki Lir icracısının yanı sıra bir de Simbal icracısının eşlik ettiği görülür. (Bkz. ş.3.39) (Alp, 1999, s.28) Simbalin iki parçası birbirine kayış ile tutturulmuştur. (Dinçol, 1999, s.50)

Şekil 3.39. Anadolu buluntusu olan bir sunu kabı üzerindeki kabartmadan detay. Simbal çalan müzisyen.

Kültepe kazılarında ele geçen iki takım Simbal ise İ.Ö. XVIII. y.y.'a tarihlenir. (Bkz. ş.3.42) (Alp, 1999, s.10)

Şekil 3.40. Kültepe kazılarında bulunmuş olan bronz Simballer

3.1.4.3. Çalpara (Çarpmalı Klepir)

İ.Ö. I.bin'e kadar, kilden yapılmış yuvarlak çingıraklar, metal, tahta, midye kabuğundan yapılmış çeşitli zillerin ve ses sopalarının kullanılmış olduğu görsel kalıntılardan anlaşılır. Yazılı metinlerden " urudu-gur-tur " (küçük bakır ses sopaları) çalan müzisyenlerin telli ve vurmalılarından oluşan müzik gruplarına eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Akkad metinlerinde geçen urudu.nig.kalaga, Enlil ve Ninsal/Nergal tanrı çifti ile özdeşleştirilen aletin de bir tür çalpara olduğu düşünülmektedir.

Gıs.pa.pa.e.pa.na. tahta, Kiskilatu ise metal çalparaya verilmiş olan isimdir. Çeşitli ziller ve çingiraklar kraliyet giysileri üzerine asılmış, at avlarında ve dini törenlerde kullanılmıştır. (**Kilmer, 1995, s.467**)

Ağaçtan, kemikten veya fildişinden yapılmış olan ses sopaları ise dansçıların, müzisyenleri yöneten erkeklerin, cenaze törenlerinde de kadın müzisyenlerin elinde görülür. Bu veriler aynı zamanda orkestra şefinin o devirlerde de bulunduğuna işaret eder. (**Dinçol, 1999, s.53**)

"İba" ya da "sehem" ismi verilen diğer bir tür çingirak toprak ya da ağaçtan gövdeye sahiptir. (**Sachs, 1940, s.89**) İç kısımlarına küçük ziller iliştirilmiş olan bu çingiraklar, Eski Mısır VI. hanedanlık döneminden (İ.Ö.2300) sonra ortaya çıkmıştır. (**Wellesz, 1991, s.267**)

Prof. Alp, Alacahöyük ve Karahöyük kazılarında pişmiş topraktan yapılmış benzer çingirakların bulunduğundan söz eder. Bu türden çingiraklara ayrıca İkiztepe kazılarında da rastlanmıştır. (**Dinçol, 1999, s.51**) (**Alp, 1999, s.12**)

Anadolu'da ise ilk tunç çağına tarihlenen, Alacahöyük ve Horoztepe kral mezar buluntuları arasında yer alan çalparalar saplara eklenmiş düz disklerden oluşur. Bu tip çalparalar Maşathöyük buluntuları arasında da yer alır. (**Bkz. §.3.41**) (**Özgüç, 1978, §.69**) (**Dinçol, 1999, s.51**)

Şekil 3.41. Maşathöyük kazılarında bulunmuş olan bir çift bronz çalpara.

Enstrümanın ismi için metinlerde geçen "galgalturi" terimi önerilir. (**Alp, 1999, s.10**) Geç dönem Hitit sanatı ürünü olan bir Kargamış rölyefinde Tanbura ve çifteflüt çalan müzisyenlere " çalpara " çalan kısa boylu bir figürün eşlik ettiği görülür. (**Bkz. §.3.43**) (**Vieyra, 1955, §.53**)

Şekil 3.42. Bir Geç Hitit Kargamış rölyefinden detay. Çalpara çalan müzisyen

4. ANADOLU'DA İ.Ö. I. BİN'DE KRALLIKLAR DÖNEMİ

İ.Ö. II. bin'in başlarında olduğu gibi Demir çağında da (İ.Ö. 1200-700) Anadolu yarımadası çeşitli beyliklerin yönetimi altındadır. Güney Anadolu ve Suriye'de Geç Hititler, Doğu Anadolu'da Hurrilerin devamı olan Urartular, Batı ve Orta Anadolu'da Frigler ve Lidyalılar, Güneybatı Anadolu'da Likyalılar ve Ege'de İyonlar, yaşamıştır. Bu topluluklar Mısır, Fenike ve Babillerle birlikte Helen uygarlığı üzerinde büyük etkilerde bulunmuştur. (Akurgal, 1997, s.195)

Geç Hititler bir önceki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde müzikal kültürleri ile ilgili önemli arkeolojik veriler bırakmış olan Frigler ve Urartular incelenecektir.

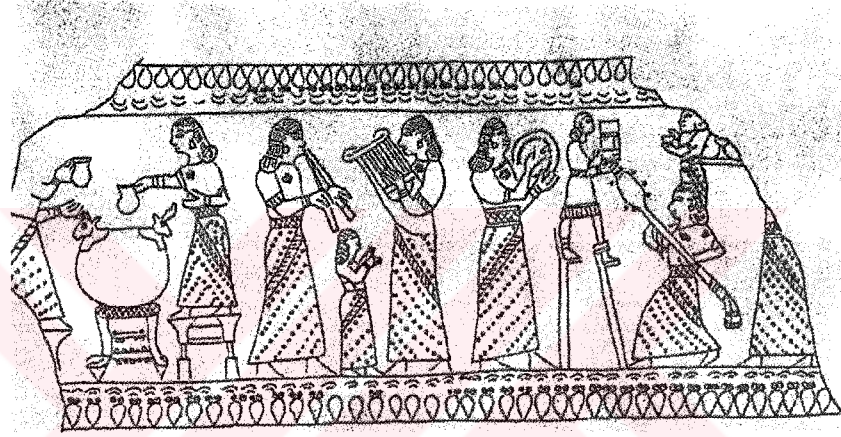
Frig dönemine ait Kibele grup heykeli ve Urartu bronz kemer parçası üzerindeki sahneler Anadolu'nun bu dönemindeki müzikal kültürü için önemli görsel belgelerdir. Bu sanat eserleri üzerinde tasvirleri görülen enstrümanlar, " Urartular'da Müzik Aletleri " ve " Frigler'de Müzik Aletleri " başlıkları altında ele alınacaktır.

4.1. Urartular

İ.Ö. XIII. y.y.'da Urartu devletinin temellerini oluşturan "Uruatri" ve "Nairi" adlarını taşıyan iki büyük siyasi birlik, Assur tehlikesine karşı İ.Ö. IX. y.y.'da birleşerek bir devlet kurmuşlardır. Van Gölü'nün güneydoğu sahilindeki başkenti Tuşba olan Urartu krallığı, özellikle Assur imparatorluk devrinde Batı Asya'nın siyasi tarihinde büyük bir rol oynamıştır. (Memiş, 1995, s.153,158) Bu krallık, sınırlarını İ.Ö. VIII. y.y.'dan itibaren, kuzeyde Aras vadisine, doğuda Urmiye gölünün güneyine, batıda Malatya'ya güneyde Halep'e kadar genişleterek Kısa bir süre için Doğu'nun gücünü elinde tutmuştur. İ.Ö. VII. y.y.'da Kimmer ve İskit saldırıları ile zayıflayan Urartular, bu yüzyılın sonlarına doğru ortadan kaybolmuştur. (Akurgal, 1997, s.247)

4.1.1. Urartular'da Müzik ve Müzik Aletleri

Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunan Urartu bronz kemer parçası Urartu müziğinde kullanılmış olan enstrümanlar hakkında fikir veren önemli bir belgedir. (Bkz. ş.4.1) (**Anlağan, 1988, s.52**)

Şekil 4.1. Urartu bronz kemer parçasından detay çizim. Çifte flüt, lir ve def çalan müzisyenler.

Bronz kemer parçası üzerindeki sahnelerde tasvir edilmiş olan enstrümanlar def, lir ve çifte flüttür. Sahnedeki kompozisyon üslubu ve enstrümanlar Urartuların geç Hititlerle olan sıkı ilişkilerine işaret eder. Sahnede tasviri görülen lirin yarım dairesel tını kutusunun geç dönem Hitit Karatepe rölyefinde görülen yuvarlak tabanlı liri hatırlatır. (**Akurgal, 1997, s.234**)

Çifte flüt icracısının ise enstrümanın iki borusunu birbirine açılı yapacak şekilde yere doğru tuttuğu görülür. Hitit rölyeflerindeki tasvirler ile mukayese edildiğinde bu boruların daha uzun olduğu anlaşılmaktadır.

Sahnenin ortasında yer alan def icracısının enstrümanı tutuş şekli ise geç Hitit Zincirli rölyefindeki tasvir ile benzerlik gösterir. (**Darga, 1999, s.280-281**) Enstrümanın dairevi kasnağının kenarlarında görülen nesnelere zil olabileceğini düşünülmektedir. Sahnenin sağındaki figürün elinde uzun bir çubuğun ucunda sistruma (kurs) benzeyen bir nesnenin tasviri göze çarpar.

4.2. Frigler

Frigler, İ.Ö. XII. y.y.'da Anadolu'ya gelen Balkan kökenli boylardan biridir. Ancak siyasal bir topluluk olarak ilk kez İ.Ö.VIII. y.y.'da sonra tarih sahnesinde ortaya çıkarlar. İ.Ö. 725-695 arasında Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen, güçlü bir krallık seviyesine ulaşırlar. Frigler, bir yandan Helen diğer yandan geç Hitit etkisinde kalmış olmakla beraber, özgün ve Anadolu'ya bir kültür oluşturmuştur. (Akurgal, 1997, s.265)

Orta Anadolu'nun yüksek yaylası, Kızılırmak ve Konya bölgeleri dahil olmak üzere, Tuz gölüne kadar olan bölgede yaşamışlardır. Büyük Menderes vadisinin kuzey bölgeleri de zamanla bu devlete katılmıştır. Doğuya doğru devletin sınırlarını genişletmiş olan Frig kralı Midas, Yunanlılarla önemli ilişkilerde bulunmuştur.

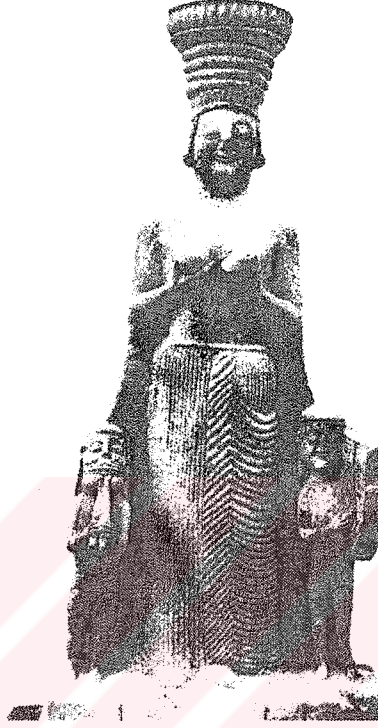
Anadolu'da, Asur, Urartu ve Frigya arasındaki düzen Kimmer'lerin akını yüzünden bozulmuş ve Frigya hakimiyetini kaybederek çökmüştür.

4.2.1. Frigler'de Müzik ve Müzik Aletleri

Hititlerdeki müzik kültürü, Frig çağında da devam etmiş, Friglerden de Helenlere geçmiştir. (İ.Ö. VII. y.y. ortaları) Boğazköy kazılarında bulunmuş olan Frig çağına ait Kibele grup heykeli Anadolu müziği açısından çok önemli bir görsel belgedir. Kibele, Hitit tanrıçası Kubaba'nın Friglerdeki yansımasıdır. (Alp, 1999, s.37) Ana tanrıça Kibele'nin bir yanında çifte flüt, diğer yanında ise yedi telli kithara çalan iki koribant rahibi figürü yer alır. (Bkz. ş.4.2.) (Alp, 1999, s.37) Frig müziğinin doğuşu ve yaşaması da Kibele'nin tanrısal özellikleri içinde yer almıştır.

Grekler, en erken İ.Ö. V. y.y.'dan itibaren, Aulos müziğini Olympos isimli yarı-efsanevi Frigyalı bir müzisyene atfetmişlerdir. (West, 1992, s.330) Temel üç Grek dizisinden birine " Frigyan " adını verilmiştir. (Bauer, 1946, s.37) Kral Midas zamanında Grek- Frig kültürel ilişkileri en yüksek seviyesine ulaşmıştır. (West, 1992, s.330)

Kibele grup heykelinde Greklerin en önemli nefesli enstrümanı olan aulos'un tasvirini görür. Kibele'nin sağında yer alan figürün, "profesyonel aulos icracıları" gibi phorbeion taktığı dikkat çeker. (Bkz. ş.4.3) (Alp, 1999, s.37)

Şekil 4.2 Frig Kibele grup heykeli

Şekil 4.3. Frig Kibele grup heykelinden detay. Aulos çalan müzisyen

Ağzın üzerinde gerili şekilde duran phorbion, icracının sabit basınçta nefes vermesine yarar. İcracı, enstrümanın uca doğru genişleyen borularını iki eliyle tutar.

Eski Yunan yazarları Friglere özgü farklı bir tür aulos'tan söz ederler. " Frigyan Aulos " adı verilmiş olan bu enstrüman, Romalılar tarafından da yaygın olarak kullanılmıştır. Enstrümanın birbirinden farklı uzunluktaki iki borusundan sol tarafta olan borunun uç kısmı (kalak) çan formunda olup yukarıya doğru kavislidir. (Sadie, 1997, c.I, s.86) Kibele grup heykelinde Ana tanrıçanın diğer yanında yer alan figür ise sol tarafında tuttuğu kitharayı çalmaktadır. (Bkz. ş.4.4) (Alp, 1999, s.39)

Şekil 4.4. Frig Kibele grup heykelinden detay. Kithara çalan müzisyen.

Enstrümanın paralel kollarının arasındaki yatay çubuk üzerine bağlanmış olan yedi tel görülür.

5.HELENLER

Helenler, ana kıta Yunanistan ve Ege adalarında Kilkad, Minoen, ve Miken uygarlıklarını kurmuşlardır. (**Anderson, 1999, s.3**) Prof. Akurgal, Helen tarihini, Kuruluş evresi, Homeros çağı, Yükseliş evresi, Ege'nin altın çağı, orta ve geç arkaik evre, klasik evre I, klasik evre II ve Helenistik dönem olmak üzere dönemlere ayırmıştır.(**Akurgal, 1997, s.312**)

Aiolos, İyon ve Dor isimli Helen boyları, Batı Anadolu kıyılarındaki siyasi boşluktan yararlanarak, İ.Ö. 1000-700 arasında Çandarlı dolaylarından Bodrum yakınlarına kadar bu toprakları Helenleştirmişlerdir. Yunan kolonileri İ.Ö. VIII. ve VI. yüzyıllarda arasında Trakya, Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'in bazı kıyılarını ele geçirmiştir. (**Pekman, 1967, s.17**) Bu koloniler, Aiolis, İyonya ve Dor kentleri birliği olmak üzere üç birlik kurmuşlardır.(**Umar, 1991, s.108**)

Özellikle İ.Ö. IX. y.y.'dan sonra Helenler, Geç Hitit kültür merkezleri vasıtasıyla, Mezopotamya ülkelerinden, din, mitoloji, mimarlık, heykel ve resim sanatları konusunda etkilenmişlerdir. İ.Ö. VII. ve V. yüzyıllar arası Ege'nin Altın çağıdır. Klasik çağa gelindiğinde ise pozitif bilimin ilk temelleri atılmıştır. (**Akurgal, 1997, s.313**)

İ.Ö. VI. y.y.'da Lidya'yı yıktıktan sonra İyonya şehirlerini de ele geçiren Persler, İskender karşısındaki yenilgilerine kadar bu şehirlerin başına geçirdikleri tiranlarla egemenlik kurmuşlardır. (**Pekman, 1967, s.18**) İskender'in ölümünden sonra Yunan generalleri tarafından dört Helen krallığı kurulmuştur.

İ.Ö. I. y.y.'ın son çeyreğinde Mısır'daki Ptolemaios Helen Krallığı da Romalılar tarafından ortadan kaldırılarak Helenizm devrine son verilmiştir. Bu tarihten sonra Cebelitarık Boğazı'ndan, Fırat Nehri'ne kadar olan topraklar Roma İmparatorluğu sınırları içine girmiştir. (**Pekman, 1967, s.24**)

5.1. Helenler'de Müzik

Helenlerin ataları olan Minos ve Miken uygarlıklarına ait sanat eserleri üzerindeki tasvirler, müziğin ve müzik aletlerinin Ege kültürlerinde çok eskilerden beri var olduğunu kanıtlar niteliktedir. (**Anderson, 1997, s.3-5**) Yunan mitolojisinde müzikle ilgili hikayeler mitolojik karakterler ile bağdaştırılarak anlatılmıştır. Bunlardan en önemlisi Apollon ile Marsyas arasındaki yapılmış olan yarışmadır.

Arkaik zamandan Hıristiyanlık dönemine gelinceye kadar Helenlerde müzik, diğer antik medeniyetlerde olduğu gibi bir takım şarkılara eşlikte, dini festivallerde, zafer törenlerinde ve çeşitli yarışmalarda kendini göstermiştir. Özellikle Dionysus törenlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. (**Drinker, 1995, s.92**) Arkaik dönemin küçük oyunları ve şarkıları dansları Dionysus, Afrodite ve Apollo adına yapılan festivallere dönüşmüştür. Aulos ve Kithara kullanılan bu festivallerde Zeus'un doğumu, Hera ile evlenmesi, Apollo ve Piton arasındaki savaş gibi mitolojik olayların canlandırıldığını bazı antik metinlerden anlaşılmaktadır. (**Kinney, 1954, s.70**)

En önemli müzik yarışmaları Delphi'de Apollon onuruna yapılan Pythian oyunlarıdır. Ayrıca "Panathenia" festivallerine de her sınıftan ve her kondisyondaki yarışmacılar katılmıştır. Müzisyenler de atletler gibi Pithinya oyunlarında yarışmışlardır. (**Bauer, 1946, s.34**)

Plato ve Aristoteles, müziği klasik eğitimin önemli bir parçası olarak görmüşler, aynı zamanda besteci olan şairler şiirlerini Lir ve Kithara eşliğinde seslendirmişlerdir. (**Randel, 1995, s.346**)

Homeros, şiirlerinde müziğin, resmi ve dini törenlerinin yanı sıra eğlence amaçlı olarak da yapıldığından söz eder. Homeros'un yaşadığı dönemde toplum içinde saygın ve üstün bir yere sahip olan ozanlar, İ.Ö. V. ve IV. y.y.'larda sıradan esnaf sınıfında sayılırlardı. Fakat Sakadas, Pindaros ve Bakilides gibi icracılık, bestekarlık ve öğretmenlik vasıflarını kendilerinde toplayanlar her zaman saygı görmüşlerdir.

Yunan müziğinin ilk dönemlerinde az sayıdaki enstrümanlarla basit ve modülasyondan yoksun bir müzik hakim olup müzikte sadece diatonik gamlar kullanılmıştır. İ.Ö. VIII. ve VII. y.y. arasında müzik, şiirin egemenliği altında kalmıştır. (**Ataman, 1947, s.59**)

Helenlerin en eski ve önemli müzik adamlarından biri olan Lesbos'lu Terpander bu dönemin yetiştirdiği ünlü müzisyendir. İ.Ö. 676 yılında Sparta'daki bir müzik yarışmasını kazanarak ünlenen Terpander, Homeros çağının dört telli prominx'inin tel sayısını yediye çıkartmıştır. Bu ozan, aynı zamanda özel kompozisyon formları da oluşturmuştur. (**Randel, 1995, s.346**)

Daha önceleri sadece tapınaklarda icra edilen müzik İ.Ö. VII. ve VIII. y.y.'lar arasında müzik okullarında da öğretilmiştir. (**Drinker, 1995, s.89**) Bu okullarda temel olarak şarkı söyleme, enstrüman çalma ve dans derslerinin yanında başka konularda da eğitim verilmiştir. (**Bauer, 1946, s.32**) Thaletes, Ksenodemos, Ksenokritos, Polimnestos ve Sakadas gibi sanatçıların yetiştiği bu dönemde toplu icra ortaya çıkmıştır. Alkman, Stesikhohros, İbykos, Simonides, Bakkhylides ve özellikle Pindaros bu konuda öncü rol oynamıştır. İ.Ö. V. y.y.'da yaşamış olan Pindar, Klasik Grek müziğinde Koral icranın ve ilahilerin gelişimine ön ayak olmuştur. İ.Ö. V. y.y. sonlarında ise drama sanatı halkın ilgisini çekmiş, mim ve dans sanatının yanı sıra enstrümantal ve vokal müzik de önem kazanmıştır. (**Drinker, 1995, s.89**)

Aulos ve Kithara'nın teknik özellikleri ve ses sahaları İ.Ö. V. y.y.'ın ikinci yarısından itibaren genişleyerek profesyonellerin kullandıkları gösterişli bir enstrüman halini almıştır. Milet'li Timotheus (İ.Ö. 450-360), Dithyramb ve Nomos kitharodikos'ları popüler müziğe kazandırmıştır. (**Randel, 1995, s.347**) İ.Ö. V. ve IV. y.y.'lar arasında toplu icranın yerini profesyonel solo icracılar almış, müzik şiirden daha fazla önem kazanmıştır. Çok modülasyonlu ve geniş ses aralıklarındaki icralar gelişmiştir.

Aulos büyük bir önem kazanmış, -yarım sestem daha küçük aralıklar da kullanılarak - yapılan anarmonik nağmeler tiyatro ve trajedide tercih edilerek diatonik gam rağbetten düşmüştür. (**Ataman, 1947, s.59**)

Antik Yunanda basit melodik yapılar kullanılmıştır. Koro icrasında ünison veya oktavla söyleme tarzı benimsenmiş, aynı zamanda bir enstrümental form olan " nomos " ortaya çıkmıştır. (**Randel, 1995, s.346**) Unison bir müzik anlayışının olduğu ve 16-24 erkek şarkıcıdan oluşan korolara bir ya da iki Aulos'da koroya eşlik etmiştir. Lirik dönemde müzik daha kişisel bir hal almıştır. Arkilokhus, Simonides, Sappho, Anacreon ve Pindar şiirlerini "Lirik" yani şarkı şeklinde söylenmek üzere yazmışlardır. (**Kinney, 1954, s.72**)

Bu şiirler daha çok varlıksız halk kesimi için yazılmıştır. İçeriğinde sevgi, neşe ve hüznün ile birlikte hiciv ve eleştiri içeren bu şiirler, öfke, kızgınlık ve kırgınlığı da dile getirmiştir. Ünlü Lirik şair Arkilokhus'un İambios ve Elegia türündeki şiirleri destan gibi Kithara ya da Aulos eşliğinde belli bir vezinle okunmuştur. (**Akurgal, 2000, s.27**) Helenlerin son dönemlerinde bestecilikte ve icracılıkta profesyonellik artmış, dramalar ticari olarak desteklenerek Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde icra edilmiştir. Düzenlenen yarışmalara dünyanın birçok yerinden müzisyenler katılmıştır. (**Kinney, 1954, s.85**)

Grek müzik sisteminin temelini teşkil eden " tetrakord " (dört tel) kavramı ismini Lirin dört telinden almıştır. Tetrakordların sabit olan 1. ve 4. notaları tam dörtlü olarak akord edilmiş, 2. ve 3. dereceler değişken yapılarıyla tetrakordun karakterini belirlemiştir.

Aristoxenus, (İ.Ö. IV. y.y.) diatonik, kromatik ve anarmonik olmak üzere tetrakordları üç sınıfa ayırmıştır. İki tetrakordun birleşmesinden oluşan temel üç dizi kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla Doryan, Frigyan ve Lidyan dizileridir. (**Bauer, 1946, s.36-37**)

Ritmik mükemmel şekilde tanımlamış olan Aristoxenus müzik teorisi ile uğraşmış, müziğin tanımlanması, ritmin incelenmesi, ruhsal ve ahlaksal yaşam üzerindeki etkilerini içeren bir eser yazmıştır. (**Ataman, 1947, s.61**)

Grek matematikçi Pisagor, bir teli çeşitli uzunluklarda bölerek oktav, beşli, dörtlü, majör 2'li ve 3'lü, minör 2'li ve 3'lü aralıkları tespit etmiştir. Grek modlarını belli bir sisteme koymaya çalışmış olan Pisagor akustik biliminin de öncüsü olmuştur. Bir başka teorisyen Öklit ise İ.Ö. IV. y.y.'da, "mese" adı verilen bir orta ton etrafında dört tetrakordun organize edilmesiyle oluşturulmuş olan "Dizilerin mükemmel sistemi"ni açıklamıştır. (**Bauer, 1946, s.39**)

Doryan, Lidyan ve Frigyan ana dizilerinden, Mixolidyan, hypodorian , hypofrigyan, hypolidyan dizileri, geliştirilmiş, Doğu'dan gelmiş olan modlar ise daha çok dans müziğinde kullanılmıştır. Erken klasik Lir'in tellerinin adı; Nete (neate) ; en alt, paranete; en altın üstü, trite; üçüncü, mese; orta, lichanos; işaret parmağı, parhypate; en üst altı, hypate; en üst tel olmak üzere aynı zamanda Helenlerin 7 notalı dizisini belirtmiştir. (West, 1992, s.219)

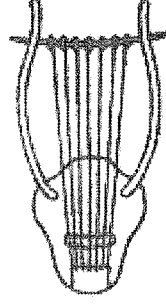
Hypete, mese arası bir tetrakordu oluşturmuştur. mese notasını tonal bir merkez olarak düşünmek için pek çok neden vardır. Eski bir yazar, bütün güzel melodilerin mese notasında diğer notalarda olmadığı kadar bir merkez notası niteliğini taşıdığını belirtmiştir. Nete ise, mese'nin bir dörtlü üstünde yer almıştır. Tritite ile mese arasında bir ton bulunmaktadır. (West, 1992 s.219)

5.1.1. Helen Kordofon (Telli.) Müzik Aletleri

Bir çok arkeolojik belgeler ışığında telli çalgıların Helenlerin ataları olan Ege kültürleri tarafından çok eski devirlerden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümde Helen vazo resimleri ve duvar kabartmaları üzerindeki tasvirler telli enstrümanlar konusunda önemli görsel belgelerdir. Bu tasvirler telli çalgıların icra teknikleri, formları, tel sayıları ve sosyal yaşamdaki yerleri açısından bilgi vermektedir. Enstrümanlardaki benzerlikler Helenlerin Hitit, Mezopotamya ve eski Mısır uygarlıkları ile olan ilişkilerini açıkça göstermektedir. Bu bölümde Helen telli enstrümanlarından Barbitos, Phorminx, Kithara, Arp ve Zither ele alınacaktır.

5.1.1.1. Lir

Homerin bazı mısralarında, "chelys, chelunna" isimleriyle de geçen enstrüman, ilk kez İ.Ö. VI. y.y.'a tarihlendirilen Attik bir vazo üzerinde " lyra " olarak belgelenmiştir. (West, 1992, s.51) Olen, Philammon ve Thamris gibi eski Yunanlı ozanlar Apollon ve Muselerin şerefine söyledikleri ilahilere eşlik sazı olarak kullanmıştır. (Fetis, 1872, s.251) Lirlerin kaplumbağa kabuğundan ya da tahtadan yapılmış bir tını kutusu vardır. Yunan Mitolojisi'ne göre Hermes, ormanda dolaşırken bulduğu büyük bir kaplumbağa kabuğunun üzerine deri germiştir. Bazı antik yazarlar, tını kutusunun yapımında "testudo marginata" cinsi kaplumbağaların kullanıldığını belirtmiştir. (West,1992, s.56)

Şekil 5.1 Lir

Üzerine deri gerilmiş olan tını kutusunun her iki yanından çıkan dışbükey kollar üstten yatay bir çubukla birleştirilmiştir. Bu yatay çubuğa bağlanmış olan teller, tını kutusu üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt kısmına tutturulmuştur. (Bkz. ş.5.1) (Wellesz, 1999, s.381)

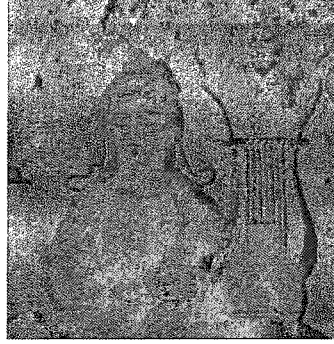
Enstrümanın kolları için keçi boynuzu ve telleri için -Homer'in şiirinde de belirtildiği gibi -bağırsak kullanılmıştır. (Sachs, 1940, s.131) Tellerin yapımında ayrıca kenevirden de yararlanılmıştır. Teller üst çubuk üzerindeki kumaş, deri ya da farklı malzeme üzerine sarılmıştır. Teller bağlı oldukları boncuklar çekilerek veya gevşetilerek akord edilmiştir.

Helenler, enstrümanın ağaç kollarını " pecheis ", hayvan boynuzu kollarını " kerata ", üst çubuğunu " zdugon ", tellerin bağlandığı alt kısmı " chordotonion " ya da chordotonos" ve tellerin üstünden geçtiği köprüyü " magas" terimleriyle adlandırmışlardır.(Anderson, 1997, s.174)

Grek dizilerinin temeli olan " Tetrakord " , ismini Lirin dört telinden almıştır. İlk modları oluşturan birleşik tetrakordların ortaya çıkışı ise enstrümanın tel sayısının artmasına neden olmuştur. (Bauer, 1946, s.35)

İ.Ö. VII. y.y.'dan itibaren enstrümanın tel sayısı 4-12 arasında değişmiştir. Daha sonraki dönemlerde yapısı geliştirilen, Lirin tel sayısının 4'ten 7'ye çıkartılması ozan Orfe'ye atfedilmiştir. (Wellesz, 1999, s.381)

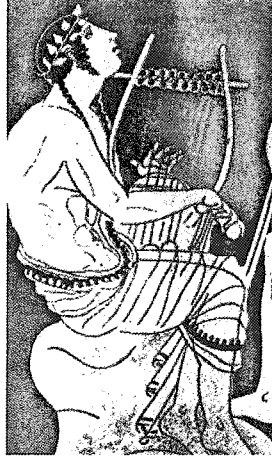
Bir mozaik panoda sağ elinde büyük bir plektronla görülen ozan Orfe, sol yanında tını kutusu kaplumbağa kabuğundan ve kolları boynuzdan yapılmış Lir tutmaktadır. Kolları birleştiren üst çubuğa bağlanmış olan teller, tını kutusu üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt tarafına tutturulmuştur. (Bkz. ř.5.2) (nder, 1977, s.13)

şekil 5.2. Mozaik bir panodan detay. Lir alan Orfe

Müzik sisteminin gelişmesi ve yeni modların ortaya çıkmasıyla enstrümanın tel sayısında artış görülür. IX. y.y.'dan itibaren 4 telli, VIII. y.y.'dan itibaren 5 telli, VII. y.y.'dan itibaren 6-7 telli , VI. y.y.'dan itibaren 8 telli, V. y.y.'dan itibaren , 9, 10, 11, 12 telli Lir modelleri ortaya çıkmıştır. (West, 1992, s.63-64)

Anadolu topraklarında yapılan kazılarda bulunan bir çok buluntu üzerinde enstrümanın çeşitli tasvirleri yer alır. Lir, İ.. V. ve IV. yüzyıllara tarihlendirilen bir çok vazo resminde diğer enstrümanlarla birlikte tasvir edilmiştir. (Love, 1974, s.115) Bu resimlerde enstrümanın boynuzdan yapılmış olan kollarının yerini çeşitli malzemelerden yapılmış dışbükey kollar almıştır. (Bkz ř.5.3) (Bkz. ř.5.4) (Pfhul, 1923, ř.554, 555)

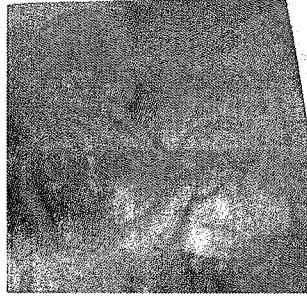

Şekil 5.3. Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı

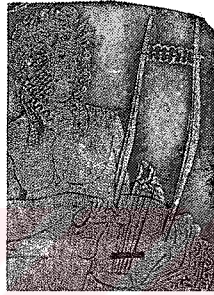
Şekil 5.4. Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı

İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik bir rölyefte , tellerin üzerinden geçtiği eşik ve boynuz kolların yerini, tahta ya da farklı malzemedan yapılmış- kolların aldığı görülmektedir. (Bkz. ş.5.5)

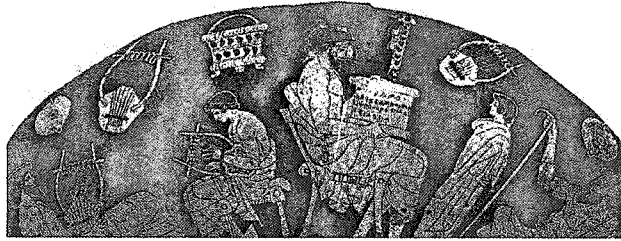
Şekil 5.5 İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik kabartma. Lir çalan müzisyen

Bazı klasik dönem vazo resimlerinde, enstrümanın kollarının daha düz ve uzun olduğu görülür. (Bkz. §.5.6) (Devambez, 1962, şekil 138)

Şekil 5.6. Resimli bir Helen vazosundan detay. Lir icracısı

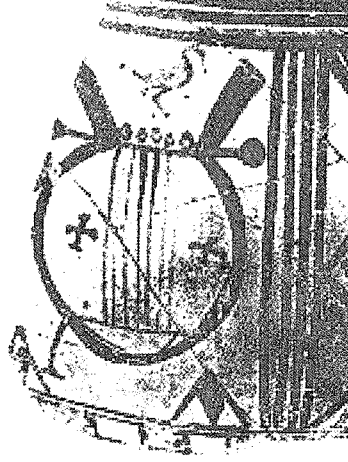
Bazı resimlerden ise enstrümanın müzik eğitiminde de kullanıldığı anlaşılır. (Bkz. § 5.7.)

Şekil 5.7. Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir müzik eğitimi sahnesi

Genellikle, sol diz üzerinde dikey, çarpaz ya da sol kol altında yatay olarak tutulduğu görülür. Bazı tasvirlerde icracının sağ bileğinden sarkan bir ipin enstrümanın kollarından birine bağlı olduğu göze çarpar. İcracıların sağ ellerindeki plektron ile telleri çırpıtları, sol el parmakları ile tınlamasını istemedikleri telleri tuttıkları düşünülmektedir. Günümüzde bazı Afrika topluluklarında olduğu gibi icracıların sol el parmaklarıyla telleri çekerken gösteren tasvirler de mevcuttur. (West, 1992, s.65)

İzmir kazılarında bulunmuş İ.Ö. VII. y.y.'ın ilk yarısına tarihlendirilen bir vazo parçası üzerindeki 7 telli Lir tasviri önemli bir veridir. Lirin yarım dairesel tını kutusuna eklenmiş dış bükey kolları olduğu görülmüştür. (Bkz. § 5.8.)
(Akurgal, 2000, s.23)

Şekil 5.8. İzmir kazılarında bulunmuş olan bir vazo parçası üzerinde yedi telli Lir tasviri.

Bazı antik metinlerde sadece enstrümantal icrada kullanılmış , virtüözite gerektiren Pythiken ya da Ktyliken isimli Lirler ile plektronsuz olarak, on parmakla icra edilen Dahtylikon'dan söz edilmiştir. (West, 1992, s.60)

Tını kutusu kaplumbağa kabuğundan yapılmış olan Lir, Yunan Müziğinin gelişmesiyle amatörlerin ve müziğe yeni başlayanların kullandığı bir enstrüman olmuştur. Enstrüman zamanla yerini önce Barbitos'a daha sonra ise daha gelişmiş bir yapısı olan Kithara'ya bırakmıştır. (Sachs, 1940, s.131)

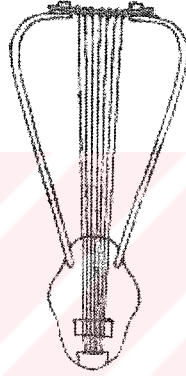
5.1.1.2. Barbitos

İ.Ö. VI. ve V. y.y. arasına tarihlendirilen vazo resimlerinde görülen enstrüman, genellikle neşeli şarkılara eşlikte kullanılmıştır. Barbitos'un İcadı, ozan Pindar (İ.Ö. 518-442) tarafından, Terpander 'e atfedilir. (Akurgal, 2000, s.22) İyonyalı Lirik şair Anekreon'un şiirlerinde de ismi geçen enstrüman Antik yazar Heschius tarafından "bir tür Lir" olarak tanımlanmıştır. Lesbos'ta yaşamış olan Alcheus ve Sappho enstrümanı antik okullarda kullanmıştır. (Sadie, 1997, c. I , s.156)

Ozan Sappho (İ.Ö. 630-560) enstrümandan, "lura", "chelus", "chelunna" olarak söz etmiştir. Prof. Akurgal, Lesbos adasında yaşamış olan Sappho'nun şiirlerini Aiol lehçesiyle okurken onun yedi telli Barbitos kullandığını öne sürer.

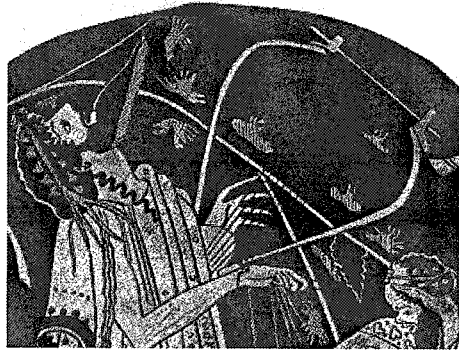
(Akurgal, 2000, s.34)

Barbitos en çok yedi telli olarak kullanılmıştır. Tını kutusunun her iki yanından çıkan uzun kolları üst kısımda iç bükey bir forma dönüşür. Tellerin bağlandığı yatay üst çubuk bu kollara ya da kolların üzerindeki dikey çıkıntılara tutturulmuştur. Bu çıkıntılar kalınlık ve uzunluk açısından farklılık gösterir.

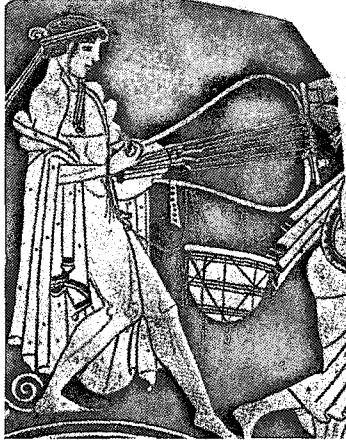

Şekil 5.9. Barbitos

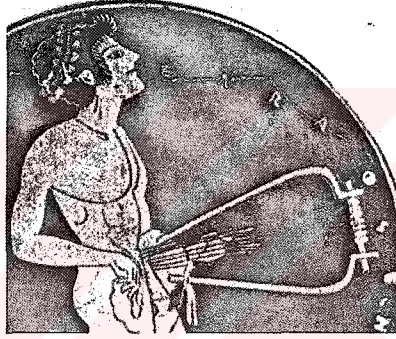
Tını kutusunun yapımında kaplumbağa kabuğunun yanı sıra ağaç da kullanılmıştır. Enstrüman, bir çok vazo resminde çeşitli figürlerin elinde görülür.

Şekil 5.10. Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.

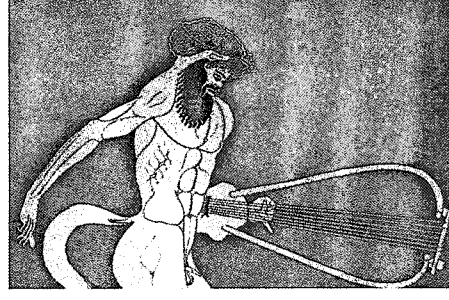
Şekil 5.11. Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen.

Şekil 5.12. Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen

Şekil 5.13. Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen

Şekil 5.14. Resimli bir Helen vazosundan detay. Barbitos çalan müzisyen

(Bkz. §.5.10.) (Pfhul, 1923, §.426), (Bkz. §.5.11) (Pfhul, 1923, §.422a), (Bkz. §.5.12.) (Pfhul, 1923, §.334), (Bkz. §.5.13) (Devambeş, 1962, §.131), (Bkz. §.5.14.) (Cook, 1977, §.41) İcracıların sağ ellerindeki plektronun, bir çok vazo resminde bir iple kollardan birine bağlı olduğu görülür. Bazı araştırmacılar tellerinin uzunluğundan dolayı Barbitos'un daha derin ve yumuşak bir sesi olduğunu öne sürmektedir. (West, 1992, s.58)

5.1.1.3. Phorminx

İ.Ö. 3000-1100 arasında sırasıyla, Kilkad, Minoen ve Miken uygarlıklarını kurmuş olan Helenler, İ.Ö. 1800-1100 arasında Batı Anadolu kıyıları ile, Lesbos, Chios, Rodos ve Girit adalarına yerleşmişlerdir. Bu topluluklar Anadolu'nun güneybatı kıyılarıyla Mısır ve Kıbrıs'ta da etkili olmuştur. (Anderson, 1997, s. 5) İ.Ö. 1850-1700 dönemine tarihlenen çeşitli sanat eserleri üzerinde yuvarlak tabanlı bu enstrümanın ilk modelleri göze çarpar. (Anderson, 1997, s.7,24)

Bu tasvirlerde dışbükey kollarının enstrümanın kuğu başı formunda olduğu görülmektedir. Bu form, Hitit Eski Krallık çağına tarihlendirilen İnanlık vazosunun frizlerinde görülen Lirlerde de göze çarpar. Fresklerdeki tasvirlerde teller, kolları birleştiren üst çubuğun orta kısmına doğru bağlanmıştır. (Bkz. §.6.15) (Devambeş, 1962, §.24)

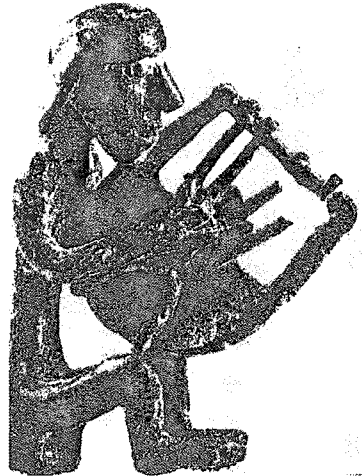
Elinde plektron olan icracı enstrümanı, sol omzundan geçen bir kayış yardımıyla taşır. Helenler bu kayışa "Telemon" adını vermiştir. (Anderson, 1997, s.175)

Şekil 5.15. Minos Uygarlığına ait bir duvar resminden detay. Yuvarlak tabanlı Lir çalan müzisyen.

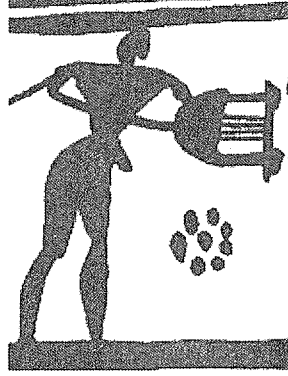
İ.Ö. 750-650 arasında Ege bölgesinde Aiol ve İon özellikleri baskın hale gelmiştir. İ.Ö. VIII. y.y. sonrasında Ege Bölgesinde ortaya çıkmış olan çeşitli vazo ve heykelcikler, saz ozanlarının 4 telli Phorminx kullandığını düşündürmektedir.

Girit adasında bulunmuş olan bronz bir heykelin elindeki enstrümanın yarım daire formundaki tını kutusunun her iki yanına kalın paralel kollar eklendiği dikkati çeker. Bu kolları üstten birleştiren çubuğa sarılan teller enstrümanın alt kısmına bir ip ile tutturulmuştur. (Bkz. ş.5.16) (West, 1992, ş.13)

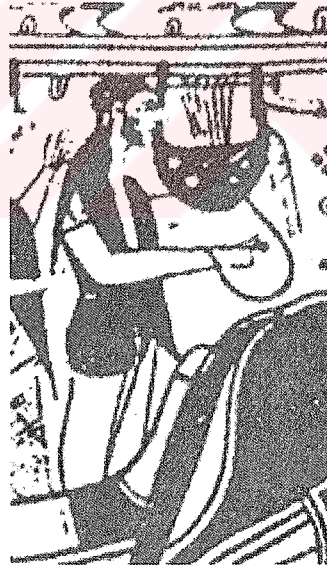
Şekil 5.16. Dört telli Phorminx çalan müzisyen heykeli.

Bu enstrümanın bir başka örneğine ise yine aynı döneme tarihlendirilen bir vazo üzerindeki tasvirde rastlanır. (Bkz. §.5.17) (Akurgal, 2000, §.21) Üzerinde dört tel görülen enstrüman, ayaktaki bir figürün elinde yatay şekilde tasvir edilmiştir.

Şekil 5.17. Resimli bir Helen vazosundan detay. Dört telli Phorminx çalan müzisyen

İ.Ö. VII.. y.y.'a tarihlendirilen Kilkad bir vazo üzerinde 7 telli olarak tasvir edilmiş olan enstrümanın ise yarım dairesel tını kutusu üzerinde ses delikleri görülmektedir. (Bkz. §.5.18) (Akurgal, 1966, §.152 a)

Şekil 5.18. Resimli bir Kilkad vazodan detay. Yedi telli Phorminx çalan müzisyen

Yuvarlak tabanlı bu modellerde 7 tel kullanımının başlangıcı ozan Terpander'e atfedilir. Terpander, enstrümanın tel sayısını yediye çıkararak Mixolidyan dizisini oluşturmuştur. (Bauer, 1946, s.38) Ozan Pindar (İ.Ö. 518-442) ise , kendi kullandığı enstrümanın ismini Phorminx olarak söz etmiştir. (West, 1992, s.51)

Yuvarlak tabanlı bu modeller İ.Ö. VI. y.y. sonundan itibaren vazo resimlerinde çok sık görülen gelişmiş phorminx modellerine hem form hem de icra tarzı açısından öncülük etmiştir.

Bu modellerin yarım dairesel bir tını kutusu vardır. Tasvirlerde enstrümanın kalın, paralel kollarını üstten birleştiren yatay çubuğa tellerin bağlanmış olduğunu görülür. Tını kutusunun üzerinde ses delikleri göze çarpar. Teller tını kutusu üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt kısmına bağlanır. Genellikle yedi telli olarak tasvir edilmiş olan enstrüman bir çok vazo resminde tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerden ve çeşitli yazılı kaynaklardan enstrümanda kullanılmış olan tel sayısının İ.Ö. V. y.y.'ın başlarında 10-11'e kadar yükseldiği anlaşılmaktadır. (West, 1992, s.63)

Ayaktaki icralarda genellikle yatay olarak, (Bkz. §.5.19) (Devambez, 1962, §.118) (Bkz. §.5.20) (Anderson, 1997, §.II) oturur durumdaki icralarda ise diz üzerinde dikey olarak tutulmuştur. (Bkz. §.5.21) (West, 1992, §.15)

Şekil 5.19. Resimli bir Helen vazosundan detay. Beşik Kithara çalan müzisyen.

Şekil 5.20. Resimli bir Helen vazosundan detay. Beşik Kithara çalan müzisyen.

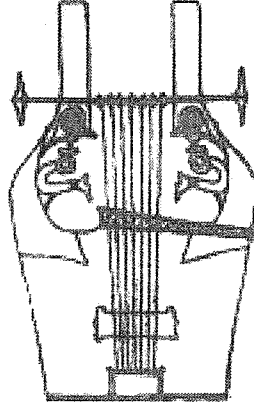

Şekil 5.21. Bir Helen vazosundan detay. Beşik Kithara çalan müzisyen.

Ayrıca Beşik Kithara ismi de verilmiş olan bu modeller, İ.Ö. VI. y.y.'dan itibaren düz tabanlı modellere göre daha az kullanılmış, İ.Ö. IV. y.y.'da ise tamamen terk edilmiştir. (West, 1992, s.55)

5.1.1.4. Kithara

" Kithara ", eski ozanlar tarafından tanrılar ve kahramanların konu edildiği şarkılara eşlik etmek için kullanılmıştır. " Kithara " terimi Homeros'un şiirinde çalma eylemiyle ilgili olan "Kitharizden " ve " Kitharistus " terimleriyle geçer. (Anderson, 1997, s.176) Vazo ressamaları, bu enstrümanı Apollon kültü ile bağdaştırırken, daha basit yapısı olan Lirler Hermes ve Dionysos ile beraber tasvir edilmiştir. (West, 1992, s.53) Terpander'in öğrencisi olan Kepion zamanında yapısı geliştirilmiş olan enstrüman Grek sanatının idealist ve entellektüel yanını temsil etmiştir. Enstrümanda yaygın olarak kullanılmış olan tel sayısı yedidir. İ.Ö. VI. y.y.'dan itibaren 8, V. y.y.'dan itibaren ise 9, 10,11,12 telli modeller ortaya çıkmıştır. (Bauer, 1946, s.39)

Şekil 5.22. Kithara

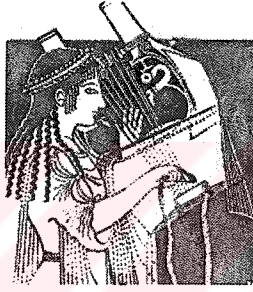
Genellikle profesyonel icracılar tarafından kullanılmış olan Kithara'nın kolları tını kutusunun devamı şeklinde olup, üstten yatay bir çubukla birleştirilmiştir. Bu yatay çubuk üzerinde bağlanmış olan tellerin, tını kutusunun üzerindeki eşikten geçerek enstrümanın alt kısmına bağlandığı görülür. Kithara'nın gövdesinin yapımında genellikle ahşap, süslemesinde ise altın, gümüş, çeşitli taşlar ve fildişi kullanılmıştır. (Anderson, 1997, s.176)

Kithara'nın büyük modelleri Ozan Pindar (İ.Ö. 518-442) zamanında ortaya çıkmıştır. (Wellesz, 1999, s.381) İcra esnasında modülasyon yapmaya elverişli yapısı ile Mixolidyan, Lidyan, Frigyan, Doryan, hypolidyan, hypofrigyan, lokrian ve hypodorian gibi gamların çalınmasına imkan vermiştir. (West, 1992, s.224, 227)

Enstrüman, bazı vazo resimlerinde basamaklı bir kaide üzerinde çalınırken tasvir edilmiştir. İracıların ellerindeki plektronun bir ucu bir iple enstrümana bağlanmıştır. (Bkz. §.5.23) (Bkz. §.5.24) (Pfhul, 1923 §.313,318) , (Bkz. §.5.25) (Anderson, 1997, s.177)

Şekil 5.23. Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.

Şekil 5.24. Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.

Şekil 5.25. Resimli bir Helen vazosundan detay. Kithara çalan müzisyen.

İyonya bölgesinde bulunmuş, İ.Ö. V. ve IV. y.y. arasına tarihlendirilen sikkelerin üzerindeki tasvirler de enstrümanın yapısı hakkında bilgi verici niteliktedir. (Bkz. ş.5.26) (Brett, 1955, şekil, 1849), Bkz. ş.5.27 (Brett, 1955, ş.1880)

Şekil 5.26. Bir Helen sikkesinde Kithara tasviri

Şekil 5.27 Bir Helen sikkesinde Kithara tasviri

Burdur müzesinde sergilenen, Kithara icracısının tasvir edildiği Helenistik devire ait bir kabartmada enstrümanın yedi telinin silindir formdaki yatay bir çubuğa bağlanmış olduğu görülür. (Bkz. ş.5.28) Bu tasvirde, enstrümanın 80-90 cm. arasındaki büyük yapısı dikkati çeker. İcracının sağ elinde bulunan plektron büyük ölçüdedir. Bu modeller Anadolu'da bulunmuş olan bazı Roma dönemi mezar stelleri üzerindeki tasvirlerde de göze çarpar.

Şekil 5.28. Burdur müzesinde bulunan Helenistik bir kabartmadan detay. Yedi telli Kithara çalan müzisyen.

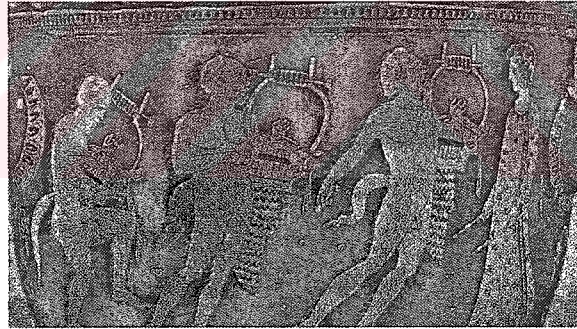
Bazı vazo resimlerinde Barbitos gibi sol kol altında yatay olarak tasvir edilmiş olan Kithara, geniş kollarının tını kutusunun bir devamı niteliğinde olması nedeniyle geniş bir rezonans sahasına sahiptir. Araştırmacılar bu kolların iç kısımlarında görülen kıvrımların tellerden doğan gerilimi karşılamak için kullanılan bir yay sistemi olduğunu öne sürmektedir. (Anderson, 1997, s.177)

Kolları birleştiren üst çubuk üzerinde halkalar bulunmaktadır. Bazı vazo resimlerinde de görüldüğü gibi, tellerin bağlı olduğu bu halkalar döndürülerek teller gerilmiştir. (Bkz. §.5.29) (West, 1992, §.20)

Şekil 5.29. Resimli bir Helen vazosundan detay. Enstrümanı akord eden bir Kithara icracısı.

" Thamris Kithara " ise düz tabanlı farklı bir Kithara'dır. (West, 1992, s.55) (Bkz. §.5.30) (Anderson, 1997, s.192) Enstrüman geç Attik bir vazo üzerinde mitolojik Satirlerin elinde görülür.

Şekil 5.30. Resimli Helen vazosundan detay. Kithara çalan Mitolojik satir figürleri

Kuzey İtalya vazo resimlerinde İ.Ö. IV. y.y.'dan sonra yer almış olan İtoliate Kithara ise diğer Grek Kithara'larından dikdörtgen formdaki tını kutusu ve paralel kollarıyla ayrılır. (West, 1992, s.56)

5.1.1.5. Arp

Grek Arpleri biçim ve çalış tarzı açısından Mezopotamya sanat eserleri üzerinde tasvir edilmiş olan Arplere benzer. Helenler daha çok köşeli Arp kullanmıştır. Genellikle diyagonal yapıdaki tını kutusunun üzerine deri gerilmiş, teller deriye tutturularak yatay bir burguluk kısmına bağlanmıştır.

Tellerin yapımında kenevir ya da hayvan bağırsağı kullanılmıştır. Çeşitli vazolardaki sahnelerde Mezopotamya Arp icracılarının tersine tasvirlerde Helenlerin oturarak icrayı tercih ettikleri dikkati çeker.

Arp, Ege bölgesinde Bronz ve Erken demir çağında kullanılmaya başlanır. İ.Ö. 2800-3000 arasına tarihlendirilen erken-Grek Kilkad kültürüne ait bir heykelcik, enstrümanın Ege bölgesindeki ilk tasviridir. Figür, bir " kapalı köşeli-Arp " çalarken görülür. (Bkz. ş.5.31) (**Andronicos, 1976, s.46**)

Şekil 5.31. İ.Ö. XX. y.y. öncesine ait Kilkad mermer heykel. Arp çalan müzisyen.

Ayrıca bu döneme ait başka " Arp çalan figür " heykelcikleri de vardır. İ.Ö. 450 sonrasına tarihlendirilen Grek vazo resimlerinde enstrümanın değişik modellerine rastlanır. (**West, 1992, s.71**)

Eski ozanlardan Sappho, Alcheus, ve Pindar, bazı telleri, anarmonik diziye akordlanan " Paktis " ya da " Pektis " isimli bir Arpten söz ederler. Araştırmacılar, Pektis ve Magadisın aynı enstrüman olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğu kökenli bir

enstrüman olan magadisten ilk söz eden ise Spartalı şair Alkman'dır. (İ.Ö.VII. y.y.) Ozan Anekreon (İ.Ö. VI. y.y. ortaları) ise yazılı kaynaklarda 20 telli magadis'ten bahsetmiştir. (Akurgal, 2000, s.5-8) Magadis'in tellerinin oktavlar halinde akordlandığı düşünülmektedir. Magadis kelimesi aynı zamanda, Grekçe'de "oktav ile çalma" tekniğine de işaret eder.

Vazo resimleri, Arplerin tel sayısını 9-20 arasında gösterir. Bu resimlerden, Trigonos ismi verilmiş olan bir diğer Arp'in pektisten daha çok tele sahip olduğunu anlaşılmaktadır. Enstrümanın en uzun ve en kısa teli arasında yaklaşık olarak 1/4'lük bir orantı olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca " eneachordon " (dokuz telli), " klepsiambos " gibi Arpler yanında Helenlerin İ.Ö. IV. y.y. sonlarında tanıştığı, bir fenike Arp'i olan " nabras " ve " heptagonon " da Helenlerin kullandığı diğer Arp çeşitleri arasında sayılabilir. (West, 1992, s.77-78)

Çeşitli sanat eserleri üzerindeki tasvirlerden enstrümanın iki elin parmaklarıyla çalındığını anlıyoruz. İ.Ö. V. y.y.'a tarihlendirilen bir vazo üzerindeki tasvirde , Terpsichore isimli Muse, diğer üst- sınıf Grek kadınları gibi "Köşeli Açık-Arp" çalarken görülür.

İcracı sol dizi üzerine tespit ettiği enstrümanı, iki elin parmaklarını kullanarak çalmaktadır. (Anderson, 1997, s.197) Tellerin bağlanmış olduğu dikey tını kutusunun uç kısmı kavisli bir yapıdadır. (Bkz. §.5.32) (Pfhul, 1923, §.555)

Şekil 5.32. Resimli bir Helen vazosundan detay. Arp çalan müzisyen.

Bir başka vazo resminde (Bkz. §.5.33) (Pfhul, 1923 §.796) ve bir süs objesi üzerindeki kabartmada, (10-12 telli) kapalı köşeli-Arp tasvir edilmiştir.(Bkz. §.5.34) (Boardman, 1970, §.517) (Bkz. §.5.35) Her iki Arp tasvirinde de icracıların

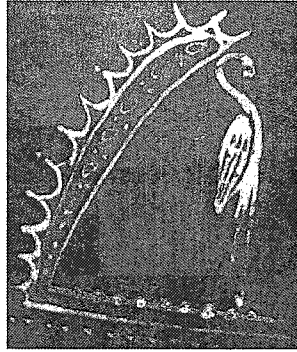
enstrümanı kısa teller kendilerine yakın olacak şekilde tuttıkları dikkati çeker. Teller alt çubuğa yaklaşık 45 derecelik bir açıyla bağlanmıştır.

Şekil 5.33. Resimli bir Helen vazosundan detay. Arp çalan müzisyen

Şekil 5.34. Helenlere ait bir süs objesi üzerinde tasvir edilmiş olan Arp çalan müzisyen.

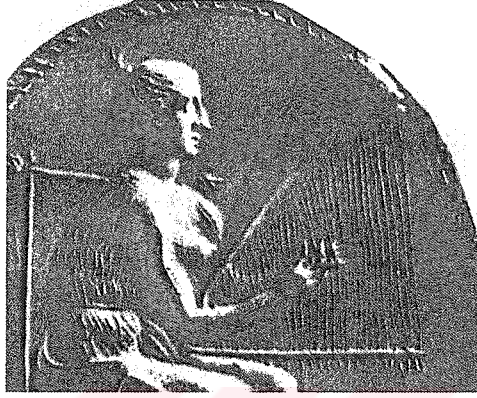

Şekil 5.35. Bir Helen vazo resminde yer alan köşeli Arp tasviri.

İ.Ö. 425'e tarihlendirilen bir başka vazo resminde ise müzisyenin, enstrümanı uzun teller kendisine yakın olacak şekilde tuttuğu görülür. Eğimli bir tını kutusu bulunan enstrümanın telleri, diğer Grek Arplerinden farklı olarak, burguluğa dikey

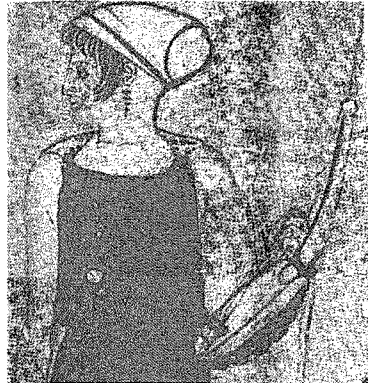
olarak gerilmiştir. Helenler bu enstrümana dik üçgene benzeyen yapısından dolayı " Trigonos " ismini vermiştir.(West, 1992, ş.22)

Klasik döneme tarihlendirilen bir başka süs objesi üzerindeki tasvirde ise aynı enstrümanın üzerinde yaklaşık otuz tel görülür. Müzisyen, enstrümanı kısa teller kendisine yakın olacak şekilde tutar. Enstrümanın eğimli tını kutusu, uç kısma doğru genişleyen bir yapıdadır.(Şekil 5.36) (Boardman, 1970, ş.472)

Şekil 5.36. Helenlere ait bir süs objesi üzerinde tasvir edilmiş olan Arp çalan müzisyen.

Sambuka ise Helenlerin kullanmış olduğu bir Yay-Arp'tir. Bazı Latin yazarlar tarafından " iambyke ", "zamyke " olarak ta adlandırılmış olan enstrümanın icracılarına " sambykai " ya da " sambykistrati ", " sambucistria " ismi verilir. (Sadie, c. III, s.288) Enstrümanın kısa telleri ve kayık formunda bir tını kutusu vardır. Tını kutusunun üzerine deri gerilmiştir. İ.Ö. V. y.y.'a ait bir vazoz resminde enstrüman bir kadın figürün sol elinde görülür. Enstrümanın tını kutusu kaplumbağa kabuğundan yapılmıştır. (West, 1992, s.75-77) (Bkz. ş.4.37) (West, 1992, ş.23)

Şekil 5.37. Resimli bir Helen vazosundan detay. Elinde sambuka tutan bir müzisyen.

5.1.1.6. Pandura (Lut)

Antik yazarlar tarafından Assur ve Eski Mısır enstrümanı olarak tanımlanan Panduranın uzun bir sapı, küçük bir tını kutusu ve 2-3 teli vardı. (Sachs, 1940, s.137) Enstrüman, "Greko-romen Lute" olarak ta bilinir. Roma'da daha yaygın olarak kullanılmıştır. Eski yazarlardan Pollux'un tanımladığı tricordon (üç telli) bir tür Panduradır. (Sadie,1997 c.III, s.10)

Enstrüman için ayrıca " Pandoura, Pandouros, Phandouros, Pandouris, Pandourion, " isimleri de uygun görülmüştür. (West, 1992, s.79) Bu isimler ile Sümerlerin benzer enstrümana verdiği "Pan-tur" (küçük yay) sözcüğü arasındaki benzerlik dikkati çeker. (Sachs, 1940, s.137) Enstrüman, Hititler ile ilgili bölümde ele aldığımız tanbura'nın Helenler tarafından kullanılan değişik bir modelidir.

Bir çoğu pişmiş toprak heykelcikler üzerinde olmak üzere İ.Ö. 330-220 arasına tarihlendirilen az sayıda tasvirde enstrümana rastlanır. Genellikle muselerin ve erosların elinde tasvir edilen Pandura (West, 1992, s.79) plektronlu veya plektronsuz olarak icra edilmiştir. (Sadie, 1997, c. III, s.10)

5.1.1.7. Zither

Zitherlerin genellikle dikdörtgen formda olan tını kutusunun üzerine enine gerilmiş telleri bulunmaktadır. Günümüzde kullanılan kanun, santur, koto gibi enstrümanlar bu gruba girmektedir.

"Simikion", Helen müzikal kültüründe kullanılmış olan 35 telli bir tür zitherdir. Eski Helen metinlerinde adı geçen bir başka zither olan Epigoneon'un ise 40 teli olduğu . Bu isim, "epi = üzerinde" ve " gony = diz" kelimelerinden türemiştir. (Sachs, 1940, s.137) Enstrümana diz üzerinde çalındığından bu isim verildiği düşünülmektedir. Daha çok eğitim amaçlı olarak gam çalışmalarında kullanılmıştır. İ.Ö. V. y.y.'da geliştirilmiş olan enstrüman hakkında vazo resimleri ve diğer kaynaklar görsel veri sunmaktan uzaktır. (West, 1992, s.77-79)

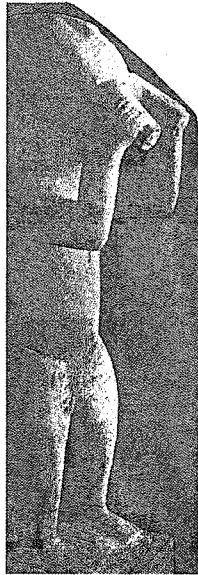
5.1.2. Helen Aeroфон (Nefesli) Müzik Aletleri

Çalışmamız esnasında arkeolojik buluntulardaki sahneler ve çeşitli metinlerden Helenlerde Aulos, Syrinx, Salpinx ve Ascaules (tulum) kullanıldığı anlaşılmıştır. Helenler ayarınca hayvan boynuzlarını ve çeşitli deniz kabuklarını da nefesli enstrüman olarak kullanmıştır. Hydraulis ise Roma döneminde yaygın olarak kullanıldığından bir sonraki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde yer alan enstrümanlar çoğunlukla resmi ve dini olmak üzere sosyal hayatın her alanında önemli bir yere sahip olmuştur. Helen nefesli enstrümanları ilgili en önemli görsel belgeler vazo resimlerinde ve çeşitli toprak kabartmalar üzerindeki tasvirlerde görülmektedir.

5.1.2.1. Aulos

Aulos, tüp veya boru anlamına gelen Auloi kelimesinin çoğuludur. Grek Aulos müziğinin icadı Olimpus'a atfedilir. (Sachs, 1940, s.138) Homer, Truvalıların kamp ateşlerinin etrafında ve evlilik törenlerinde Aulos kullandıklarını belirtir: (Anderson, 1997, s.32)

Aulos'un Helenlerdeki kullanımına ait en eski görsel malzeme ise İ.Ö. 2200-2000 arasına tarihlendirilen Aulos çalan müzisyen heykelidir. (Bkz. §.5.38) (Andronicos, 1992, §.6)

Şekil 5.38. Kilkad mermer heykel. Aulos çalan müzisyen

İlkel örneklerinin yapımında tahta ve fildişi kullanılmış olan enstrüman "bombyx" ismi verilmiş olan ortalama 50cm. uzunluğundaki iki borudan oluşur. Çeşitli kazılarda Aulos borularına rastlanmıştır. (Bkz. ş. 5.41) Helenler, iki borusu eşit uzunlukta olan "Aulos"a ayrıca "Auloi Elymoi" ismini vermiştir. (Sachs, 1940, s.130)

Enstrümanda iki tip ağızlık kullanılmıştır. Bunlardan biri Anadolu'da günümüzde de kullanılmakta olan sipsi'nin ağızlığına benzer. Bu ağızlık, ince bir boru (kamuş) parçasının yan yüzeyine dikey ya da düşey olarak çentik açılarak yapılır. (Baines, 1991, s.190) Helenler, bu ince boru parçasına "Surinx", bu parça üzerindeki kesite de Glotta ya da Glossa ismini vermiştir. (Anderson, 1997, s.180)

Bir başka tip ağızlık ise diğerinden dinamik bir ses sahasına sahiptir. Zurna'nın ağızlığına benzemektedir. Baines'e göre, Aulos icracıları akord kontrolünün daha kolay olmasından dolayı bu ağızlığı tercih etmiştir. (Baines, 1991, s.199) Helenler bu tip ağızlığa "Zeugos" ismini vermiştir. Zeugos "holmos"a, holmos ise "hupholmion" adı verilen soğan biçimli parça ile ana boruya bağlanırdı. (Anderson, 1997, s.178)

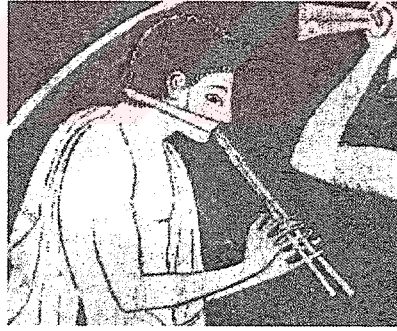
Bu iki tipte de ağızlık kısmı tamamen icracının ağzının içinde yer alır. Aulos icracıları enstrümanlarını "Sybene", kullandıkları ağızlıkları ise "Glottokomeion" ismini verdikleri torbalarda muhafaza ederlerdi. (Anderson, 1997, s.34)

Boruların uzunluğu parça ekleyip uzatılarak ya da ağızlık kısmı hareket ettirilerek enstrüman akord edilirdi. Bazı vazo resimlerinde icracılar enstrümanı akord ederken tasvir edilmiştir. (Bkz. Şekil 5.39) (Pfhul, 1923, ş.555)

Şekil 5.39. Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir Aulos icracısı

Bu resimlerde ayrıca Aulos icracılarının, ağızları üzerinden geçen ve başlarının arka tarafında bağlanan "phorbion" ya da "peristomion" adı verilen deri bir bant taktıkları görülür. Bu bant, yanaklardaki şişmeyi engelleyerek dudaklardan sabit basınçta hava çıkmasını sağlar. Ağız kısmında enstrümanın ağızlığının geçebileceği bir yarık bulunmaktadır. (Sachs, 1940, s.130,138) (Bkz. §.5.40) (West, 1992, §.31) Phorbion aynı zaman da dudakların keskin kamaş tarafından yaralanmasını da engellemiştir. (Sadie, c. I, s.86)

Şekil 5.40. Resimli bir Helen vazosundan detay. Phorbion takan Aulos icracısı

Aulos üzerindeki delik sayısı erken dönemde 3 veya 4 olarak belirlenir. İ.Ö. V. y.y.'dan itibaren enstrümanın delik sayısı artarak teknik kapasitesi genişler. Klasik dönemde 5 delikli Aulos kullanılmış, borunun arka tarafındaki 2. delik ise baş parmak ile kontrol edilmiştir. Antik yazarlara göre, Grek müziğinin temelini teşkil eden doryan, frigyan ve lidyan tonalitelerinin üçünün de çalınabilmesi için delik sayısının artırılması İ.Ö. V. y.y.'dan itibaren gerçekleşmiştir. Müzisyen Pronomous, enstrümanın yapısını bir çok modu çalabilecek şekilde geliştirir. Daha sonra ki dönemlerde delik sayısı 15'e kadar çıkmıştır. (Sachs, 1940, s.139)

Pompei ve diğerk kazılarda bulunmuş olan Aulos'larda delik sayısının 24'e kadar yükseldiğı görölr. (West, 1992, s.87)

Boru deliklerinin üzerinde metal bantlar bulunmaktadır. Bantlara bağı olan düğmeler (keras) çevrilerek delikler çalınacak mod'a göre açılıp, kapatılmıştır.. Grek Teorisyen Aristoxenus, parthenioi-soprano, paidikoi soprano, kitharisterioi tenor, teleoi bariton, hyperteleoi bas olmak üzere 5 ayrı Aulos'a işaret etmiştir. Bu Auloslar toplam 3 oktavlık bir ses sahasına sahiptir. (West, 1992, s.89)

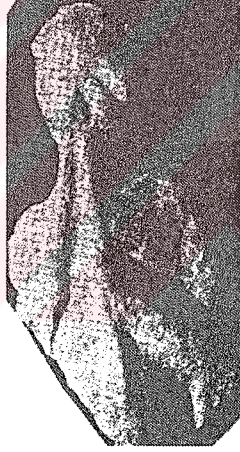
Daha geç dönemlerde teknik kapasitesi gelişen Aulos, şenliklerin , evlilik törenlerinin ve çeşitli kutlamaların yanı sıra askeri amaçla kullanılmıştır. Aristoteles enstrümanın moral karakteri artırıcı ve heyecan verici bir sesi olduğundan söz eder. Ayrıca bu enstrüman Dionysus kült törenlerinin önemli bir müzik aleti olmuştur. (Sadie, 1997, c. I., s.86-87)

Grek vazo ressamları icracının parmaklarını her bir borunun aynı noktasından tutarken resmetmişlerdir. Atina yakınlarındaki bir mezarda bulunan İ.Ö. V. y.y.'a tarihlendirilen bir Aulos'un boruları 9mm çapında, yaklaşık 35cm uzunluğundadır. Bu ölçülerdeki Auloslar, tiyatro oyunlarında koroya eşlikte ve profesyonel yarışmalarda kullanılmıştır. (Baines, 1991, s.200)

Bergama ve Efes kazılarında bulunmuş olan Auloslar ise, enstrümanın Anadolu'daki kullanımı ile ilgili en önemli bulgulardır. Bergama kazılarında bulunmuş olan borunun üzerinde çalınacak moda göre delikleri açıp kapamaya yarayan bir mekanizma tespit edilmiştir. (West, 1992, s.87) Enstrüman ayrıca Bodrum Arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik döneme ait pişmiş toprak figürinlerin elinde tasvir edilmiştir. görölr. (Bkz. ş.5.42, 5.43) (Love, 1972, ş.86)

Şekil 5.41. Bir Aulos borusu

Şekil 5.42. Bodrum arkeoloji müzesinde bulunan Helenistik toprak figürin. Aulos çalan müzisyen

Şekil 5.43. Bodrum arkeoloji müzesinde bulunan toprak kabartma. Aulos çalan müzisyen

Tek borudan oluşan Aulos'a ise "Monaulos" ismi verilmiştir. Çeşitli törenlerde yer alan olan bu enstrüman, Helenistik dönemde yaygın olarak kullanılmıştır.(**Anderson, 1997, s.184**)

Brüksel Müzesi'nde korunan Monaulos'un üzerinde baş parmaklar için de olmak üzere toplam 10 delik vardır. (**Baines, 1991, s.202**) Enstrüman, Anadolu'da bulunmuş olan bir geç dönem lahit üzerinde mitolojik Eros figürünün elinde tasvir edilmiştir. (Bkz. §.5.44) (**Mansel, 1963, §.142**)

Şekil 5.44. Anadolu'da bulunmuş olan bir lahit kabartmasından detay . MonAulos çalan Eros figürü.

Grek sanat eserleri üzerinde daha az tasvir edilmiş olan "frigyan Aulos'un ise farklı uzunluktaki borularından soldakinin ucu kavisli olup çan formundadır. Bu enstrüman daha çok Romalılar tarafından Kibele kült törenlerinde kullanılmıştır. (**Anderson, 1997, s.17**)

5.1.2.2. Syrinx

Syrinx monokalamos "tek kamışlı Syrinx", Helenlerde tek borulu enstrümana verilmiş olan isimdir. Syrinx polykalamos (çok kamışlı Syrinx) ise çok kamıştan yapılmış enstrümana işaret eder. Enstrüman, Homer'in şiirinde Aulos ile birlikte daha çok çobanların kullandığı kırsal kesim kültürünün bir parçası olarak tasvir edilmiştir. Alt kısımları kapalı belli sayıdaki kamış borunun yan yana eklenmesiyle yapılmış olan Syrinx, "Panpipe" olarak da isimlendirilir. Borularının yapımında ilk zamanlarda kamış, geç dönemlerde ise kemik, metal ve tahta kullanılmıştır. (**Randel, 1995, s.606**)

Parmak delikleri bulunmayan ve alt kısımları kapalı olan bu borular üstten üflenerek çalınmıştır. Enstrüman, vazo resimlerinde genellikle Pan, Silenus, Calliope isimli mitolojik karakterlerin, Muse'lerin ve kanatlı Erosların elinde görülür. Helenler tarafından " çoban çalgısı " olarak da nitelendirilmiş olan

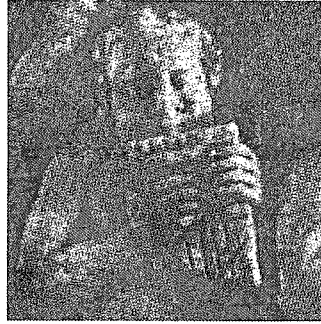
enstrüman, şehirlilerden çok kırsal kesim tarafından kullanılmıştır. (Anderson, 1997, s.33) Borular en uzundan en kısaya doğru birbirine eklenir. Bu tip Syrinxin en uzun borusu en pest, en kısa borusu ise en tiz sesi verir. (Randel, 1995, s.606)

İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan bir heykelin elinde, enstrümanın farklı uzunluktaki 5 borudan yapılmış bir modeli görülür. (Bkz. 5.45)

Grekoromen döneme ait bir lahdin yan yüzünde ise bir Eros figürünün elinde görülür. Burada enstrümanın farklı uzunlukta kamışlarının birbirine yan yana iki yerden bağlandığı dikkati çeker. Eros figürü enstrümanı iki eliyle tutmaktadır. (Bkz. 5.46) (Mansel, 1963, 142, s.175)

Şekil 5.45. İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan mermer bir heykel. Syrinx çalan pan figürü

Şekil 5.46. Bir lahit üzerindeki kabartmadan detay. Syrinx çalan Eros figürü.

Arkaik dönemde 4,5 ve 6 borulu modelleri kullanılmış olan enstrüman en yaygın boru sayısı ise 7,8 ve 9 olarak tespit edilmiştir. (Baines, 1991, 223-224)

Klasik Grek syrxinin ise eşit uzunlukta olan borularının içine farklı miktarlarda balmumu koyularak tonlama yapılırdı. (West, 1992, 109-112) Bütün boruları eşit uzunluktaki bu modele çeşitli vazo resimlerinde rastlanmaktadır. (Bkz. ş.5.47) (West, 1992, ş.29)

Şekil 5.47. Resimli bir Helen vazosundan detay. İki Syrx icracısı

Manisa bölgesinde bulunmuş olan Helenistik bir kitabede, Zeus şenliğine katılan müzisyenler arasında "syristes" (Syrinx icracısı) ismi de geçmektedir. Çeşitli ölçülerde kullanılmış olan enstrüman, tiz bölgedeki sesleri çıkartmakta ve eşlik esnasında da yüksek oktavlarda çalınmaya devam edilmekteydi. (West, 1992, 109-112)

5.1.2.3. Salpinx

Helenlerin kullanmış olduğu nefesli bir metal enstrümandır. İ.Ö. V. y.y.'da "Tyrhenis" olarak ta adlandırılmış olan Salpinx'in borusu genellikle bronzdan yapılmıştır. (Sadie, c. III, s.286) Kalak kısmı çan formunda genişleyen enstrümanda kemikten yapılmış ayrılabilir bir ağızlık kısmı kullanılmıştır. (Sachs, 1940, s.145) Enstrümanın boyu, Roma Tubasından daha kısadır. Helenler enstrümana Roma ve Etrüskler kadar önem vermemiştir. Homer'in şiirinde de adı geçen Salpinx'in ilk tasvirleri Klasik dönem vazo resimlerinde görülür. (Sadie, 1997, c. III, s.286)

Şekil 5.48. Resimli bir Helen vazosundan detay. Bir Salpinx icracısı

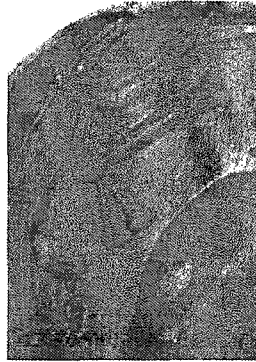
Bazı vazo resimlerinde Salpinx icracılarının da profesyonel Aulos icracıları gibi "phorbeion" taktıkları görülür. Helenlere, Etrüsklerden geçtiği düşünülen enstrüman sahnelerde genellikle askerlerin elinde tasvir edilmiştir.

Enstrüman Savaşta ve dini törenlerde belli işaretlerin verilmesinde de kullanılmıştır. (West, 1992, s.119) Bir vazo resminde icracı, uzunluğu 80-120 cm. arasında olan borunun ortaya yakın kısmından tek eliyle tutmakta diğer eli ise belinde ya da göğüs kafesinin üstünde durmaktadır. (Bkz. ş.5.48) (West, 1992, ş.30)

5.1.2.4. Ascaules

Grek müziğinde diğer nefesliler kadar yaygınlaşmamış olan Ascaules'in hayvan postundan yapılmış bir ses torbası vardır. İcradan önce üst kısımdaki borudan üfleyip bu torbası şişirilmiştir. (Wellesz, 1991, 408) (West, 1992, s.107) Torbanın alt kısımlarına eklenmiş olan boruların sayısı bazı tulumlarda 4'e kadar çıkmıştır. Bu borulardan bir ya da ikisi ezgi çalmaya yarararken diğerleri bir dem sesi vermiştir. Kuzey Asya tulumları gibi, enstrümanın Asya'dan ithal edilmiş olduğu ve genellikle iki yada tek borulu olarak kullanılmıştır.(Sachs, 1940, s.141) Enstrümanın alt boruları silindirik ya da konik yapıdadır.(Randel, 1955, s.65) Enstrüman'a Romalılar tarafından Tibia Utricularis ismi verilmiştir. İcracının koltuk altına sıkıştırarak tuttuğu ses torbası içindeki hava basınçla alt borulardan dışarı çıkarken ses çıkartır. Enstrümanda tek ve çift kamışlı ağızlıklar kullanılmıştır. (Geiringer, 1965, s.63)

Enstrüman, Helenistik bir süs objesi üzerinde tasvir edilmiştir. (West, 1992, s.107-108) (Bkz. ş. 5.49)

Şekil 5.49 Helenlere ait bir süs objesi üzerinde Ascaules (tulum) tasviri

5.1.3. Helen Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri

Çeşitli kaynaklarda farklı vurmalı çalgıya rastlayamadığımızdan bu bölümde sadece Grek def'i "Tympanon" ele alınmıştır.

5.1.3.1. Tympanon (Def)

Helenlerin "tumpanon" ya da "tumpana" olarak ta adlandırdıkları tympanon, Kibebe kült törenlerinde de kullanılmış ve genellikle kadınların elinde tasvir edilmiştir. (West, 1992, s.124) Tympanon'un 30-50 cm.lik çapında dairevi bir kasnağı vardır. (Anderson, 1997, s.185) Ağaç veya metalden yapılmış olan bu kasnağın üzerine deri gerilmiştir. Eski yazarlar vurmalı enstrümanlarda boğa, geyik ve kurt derisi kullanıldığından söz eder. Sol elle dikey olarak tutulan enstrüman, sağ el ile çalınmıştır. (Anderson, 1997, s.185) (Yıldız, 1993, s.176) Enstrüman bir vazoda resminde Mitolojik Menad figürün elinde görülmektedir. (Bkz. ş.5.50) (West, 1992, ş.32)

Şekil 5.50. Resimli bir Helen vazosundan detay. Def çalan kadın figürü.

5.1.4. Helen İdyofon Müzik Aletleri

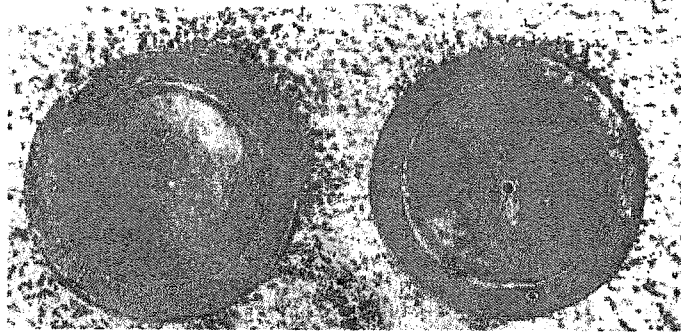
Görsel ve yazılı kaynaklardan Helenlerin çarpmalı idyofonlar olan sistrum, Simbal ve Krotala kullandıkları tespit edilmiştir. Seistron (Sistrum), Hitit bölümünde yer aldığından bu bölümde sadece Simbal ve Krotala ele alınmıştır.

5.1.4.1. Simbal (Zil)

Enstrüman, iki yuvarlak metal levhadan oluşur. Bu iki parça birbirine vurulduğunda levhaların orta kısımları bombeli olduğundan rezonatör görevini görür. Anadolu kökenli olduğu düşünülen enstrüman, (**Randel, 1955, s.218**) Batı Asya'dan Yunanistan'a geçmiştir. Diyonyus kùlt törenlerinde ve Yunan Tiyatrosunda önemli bir yeri vardır. (**Sachs, 1940, s.149**) Helenlerin "Kumbalon", ya da çoğulu olan "Kumbala" olarak ta adlandırdıkları Simbalin yapımında bugün olduğu gibi genellikle bronz kullanılmıştır. (**Anderson, 1997, s.185**)

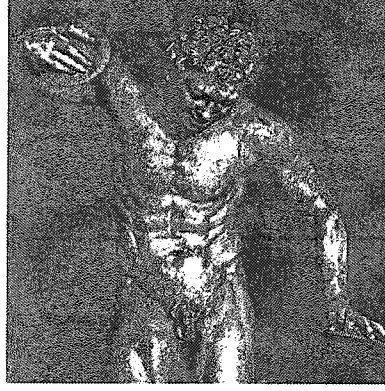
Grek sanatında İ.Ö. VII. y.y.'dan itibaren görülen enstrümanın çapı 18 cm. den büyük değildir. Metal plakaların arka yüzünde parmakların ya da ellerin geçirilmesine yarayan - genellikle deriden -bir parça bulunmaktadır. (**West, 1992, s.124-125**) Simbalin, Tiyatro ve çeşitli etkinliklerin yanı sıra Dionysus kùlt törenlerinde de önemli bir yeri olmuştur. (**Sadie, 1997, c. I, s.518**) (Bkz. §.4.8)

Anadolu'da Bengü köyü kazılarında bulunmuş olan iki çift bronz Simbal, 11cm. çapındadır. Bronz disklerin merkezlerinde iplerin geçirildiği delikler olduğunu görülür. (Bkz. §.5.51) (**Dengate, 1978, s.256, §.67**)

Şekil 5.51. Bengü köyü kazılarında bulunmuş olan bir çift Simbal

Enstrümanın klasik döneme ait bir heykeldeki tasvirinde ise yaklaşık el çapında olan modeli görülür. İcracı, levhaların dış kısımlarına iliştirilmiş bantlara parmaklarını geçirmiştir. (Bkz. §.5.52) (**Charbonneaux, 1961, §.351**)

Şekil 5.52. Simbal çalan bir müzisyen heykeli

5.1.4.2. Krotala

Klasik döneme ait vazo resimlerinde genellikle dans eden kadınların elinde görülen enstrüman tahta veya fildişi gibi çeşitli malzemelerden yapılmıştır. Enstrüman, iki parçası avuçların içinde birbirine vurarak çalınır. Dikdörtgen formdaki enstrümanın "L" harfi formunda olan modelleri de vazo resimlerinde görülür. Helenlerin "kroupalon" ismini de verdikleri enstrüman koral icrada şef tarafından ritmin belirlenmesinde kullanılmıştır. (**Sachs, 1940, s.149**)

Genelde kadın müzisyenlerin elinde görülen enstrüman Mitolojik "satir" figürlerin elinde de tasvir edilmiştir. (**Anderson, 1997, s.185-186**) Helenler ayrıca "kroupeza" adı verilen ve taban kısmına Krotala iliştirilmiş özel bir ayakkabı da kullanmıştır. (**West, 1992, s.123-124**)

Şekil 5.53 Resimli bir Helen vazosundan detay Krotala çalan mitolojik figür.

6. ROMALILAR

Roma, bir efsaneye göre Romulus tarafından İ.Ö. VIII. y.y.'da kurulmuştur. İ.Ö. VI. y.y. sonlarında Cumhuriyeti ilan etmiş olan Romalılar, İ.Ö. IV. ve III. yüzyıllar arasında yapılan savaşlarla tüm İtalya'yı ele geçirmişlerdir. İ.Ö. II. y.y.'dan itibaren sonra Anadolu'daki Roma eyaletleri çoğalmıştır. (**Pekman, 1967, s.38-43**) İ.Ö. II. y.y.'da Augustus tarafından imparatorluğa dönüştürülen Roma devleti İ.S. IV. y.y.'a kadar tüm Akdeniz havzasını hakimiyeti altına almıştır. İ.Ö.27 - İ.S.395 yılları arasında tüm Anadolu Roma hakimiyeti altına girmiştir. (**Asgari, 1983, s.104**)

İ.S. V. y.y.'da İmparatorluk Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmış, Batı Roma'nın Germanler tarafından İ.S.476 yılında yıkılışı ile Batı Roma imparatorluğu ortadan kalkmıştır. (**Akurgal, 1997, s.401**)

6.1. Romalılar'da Müzik

Roma kültürünün oluşmasında ele geçirdikleri yerlerin kültürleri özellikle etkili olmuştur. (**Kinney, 1954, s.93**) Roma müziğine ait en eski belge İ.Ö. VIII. yüzyıla yıla tarihlenen bir yazıttır. Bu yazıtta galibiyet sonrasında tanrılar şerefine ilahiler okunduğundan söz edilir. İ.Ö. VI. y.y. başlarında hükümdar olan Servis Tullius, çeşitli nefeslileri çalmak üzere halk arasından bir sınıfı ayırmıştır. (**Ataman, 1947, s.61**)

Mim sanatına önem veren Roma kültüründe sözlerden tamamıyla arındırılmış olan pandomimik danslar ön plana çıkmıştır. Tek aktörün rol aldığı ve konuları Mitolojiden seçilen "pandomim"e koro ve orkestra tarafından eşlik edilmiş, İmparator Augustus zamanında orkestra'da syrnix, simbal, aulos ve kithara kullanılmıştır.(**Wellesz, 1999, s.415**)

Etrüskler, Grekler ve Doğu kültürü, Roma üzerinde etkili olmuş ve bu uygarlıkların kullandıkları enstrümanlar benimsenmiştir. Romalılar, İ.Ö. II. y.y.

başlarında Anadolu'da Frig topraklarında doğmuş olan Kibele Kültü ile tanışmıştır. Aulos, simbal, def gibi enstrümanlarını Roma'ya getiren Kibele rahipleri bu çalgıların halk içinde yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

Denis, Strabon ve Titus Livius gibi Romalı düşünörlere göre dinsel törenler ve vokal müzik Etrüsklerden, müzik yazısı ise Greklerden Romalılara geçmiştir. Roma döneminde lituus, kornu, buccina ve tuba gibi bakır nefesli enstrümanlar genellikle askeri amaçlı olarak kullanılmıştır. İ.Ö. 450 senesine tarihlendirilen bir kitabede ünlü kişilerin cenazelerinden sonra tutulan yaşlarda aulosların çalındığı belirtilir. (**Ataman, 1947, s.60**)

Roma İmparatoru Hadrian'ın kithara çalma ve şarkı söyleme konularında bilgi sahibi olduğu bilinmektedir. Büyük arenalarda gösteriler yapılmış, sosyal sınıfın altında görölen oyuncular ve artistler genellikle alt sınıftan ve kölelerden seçilmiştir. (**Kinney, 1954, s.97**) İmparatorluk devrinden sonra müzik sanatı resmi ve özel yaşamda önem kazanmıştır. (**Ataman,1947, s.61**)

Romalılar güzel sanatın her dalında olduğu gibi müzik alanında da Greklerin fikirlerini benimsemişlerdir. Dramalarda orkestra ve koroya yer verilmemiş, artistler metinleri sadece aulos eşliğinde okumuştur. Eserlerin koral kısımlarını söylemek için ise bir şarkıcının kiralandığı, kaynaklardan anlaşılmaktadır. (**Kinney, 1954, s.98**)

Müzik eğitimi ile ilgili olarak Batı Anadolu Teos kazılarında çıkarılmış olan İ.Ö. II. y.y. sonuna ait bir kitabe bilgi verici niteliktedir. Çeşitli öğretmenlerin maaşları ve yaptıkları işlerle ilgili bilgi veren bu yazıtta Müzik öğretmenin görevlerinin yanı sıra kithara'nın plektrum ve parmaklarla çalındığına dair teknik bilgiler de mevcuttur. Sadece özel müzik öğrencileri teorik eğitim almıştır. Müziğe çok meraklı olan İmparator Augustus, Konser ve tiyatro oyunlarını denetleyecek özel memurlar atamıştır. Bu dönemde zenginlerin evlerinde çeşitli konserler verilmiştir. Küçük bir bando niteliği taşıyan sokak müzisyenlerinden oluşan topluluklarda def, simbal ve aulos icracıları yer almıştır. (**Wellesz, 1999, s.413, 419**)

6.1.1. Roma Kordofon (Telli) Müzik Aletleri

Tel sayısı artırılarak yapısı geliştirilmiş olan Kithara, Romalıların Greklerden aldıkları en önemli enstrümanlardan biridir. Ayrıca Romalılar Grek arplerini ve pandura'yı da kullanmışlardır. (Wellesz, 1999, s.409) Tını kutusu kaplumbağa kabuğundan yapılmış olan klasik lir, Roma döneminde fazla kullanılmamış olsa da çeşitli sanat eserleri üzerinde bu çalgının tasviri görülmektedir. Bu enstrüman daha önceki bölümde detaylı olarak ele alındığından bu bölümde yer almayacaktır. Bu bölümde, Romalıların yapısını değiştirerek kendilerine uyarladıkları kithara incelenmiştir.

6.1.1.1. Kithara

Romalılar tarafından en çok kullanılmış olan telli çalgıdır. Birçok duvar resminde mitolojik karakterlerin elinde görülür. Bazı sahnelerde ise kithara eğitimi konu edilir. Bu sahnelerde öğretmen, öğrenciye enstrümanın nasıl tutulması gerektiğini, ellerini ve kollarını yönlendirerek göstermektedir. (Wellesz, 1999, s.117) Roma'da "Pantomim" sanatının dramatik sahnelerinde yer alan kithara, özellikle tiyatro ve kült müziğinde olmak üzere müziğin her alanında yer almıştır. (Sadie, 1997 c.II, s.441)

Anadolu'da Afrodisias kazılarında ele geçen iki kitabe, "citharoedus"ların (kithara icracılarının) en yüksek ödülü aldıklarını belirtir. Roma İmparator'u Neron İ.S. 64'te Naples'teki müzik yarışmalarına katılmış ve 65 yılında Roma'daki Pompei tiyatrosunda "citharoedus" olarak görev almıştır. Bu verilerin ışığında Roma İmparatorluk döneminde enstrümanın oldukça saygın bir yeri olduğunu anlaşıyor. (Wellesz, 1999, s.117)

Roma döneminde dikdörtgen formdaki tını kutuları genişletilmiş, kolları uzatılmış büyük kithara modelleri yaygın olarak kullanılmıştır.

Greklerde olduğu gibi Roma döneminde de enstrüman plektron kullanarak çalınmıştır. İracılar kithara'yı ağır yapılarından dolayı, bir kaide üzerine oturtmuşlardır. Milet kazılarında ortaya çıkartılmış olan Roma devrine ait bir heykelde Apollon büyük ölçüdeki bir kithara ile görülür. (Bkz. §.6.1) Enstrümanın tını kutusunun üzerinde tellerin bağlandığı ayrı bir bölme, silindirik formdaki üst çubuk üzerinde ise burguluklar yer alır. Sağ elinde büyük bir plektron tutan Apollon,

sağ omzundan geçirmiş olduğu kalın bir kayış yardımıyla enstrümanı sol yanındaki bir kaide üzerine dayamıştır. Kayış (telemon), enstrümanın ön yüzüne tutturulmuştur.

Şekil 6.1. Kitharalı Apollon heykeli

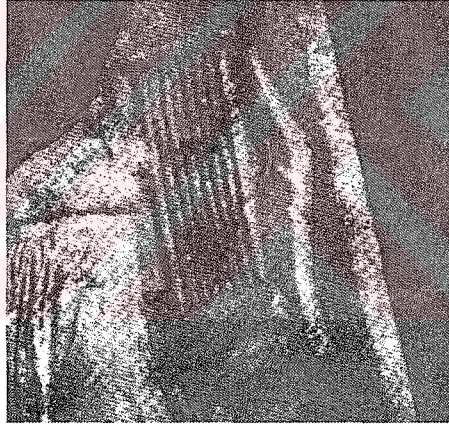
Roma dönemi Anadolu mezar stelleri üzerinde büyük ölçüdeki kithara'ların önemli tasvirleri yer alır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunmuş olan bu stellerde kithara'nın çeşitli büyük modelleri Apollon'un elinde görülür. Sahnelerde Apollon sol tarafında kithara, sağ elinde ise bir sunu tasını tutar.

Bir tasvirde enstrümanın dikdörtgen formdaki tını kutusunun iki yanından dışbükey kollar çıkar. Düz bir şekilde devam eden enstrümanın kolları üstten yatay bir çubukla birleştirilmiştir. (Bkz. ş.6.2) (Şahin, 2000, lev. LXXXV, LA9) Bu model, stellerde en çok tasvir edilmiş model olarak dikkati çeker.

Şekil 6.2. Roma devri mezar stelinden detay. Kitharalı Apollon kabartması

Bir başka mezar stelinde ise enstrümanın yek pare gövdesi ve 12 teli göze göze çarpar. (Bkz. ş.6.3) (Şahin, 2000, s.35)

Şekil 6.3. Roma devri mezar stelinden detay. Kithara kabartması

Efes müzesinde bulunan İ.S. I. y.y.'a ait bir kabartmada Eros figürünün elinde 8 telli kithara görülür. Eros'un sağ elinde ise büyük bir plektron vardır. (Bkz. ş.6.4) (Erdemgil, 1993, s.35)

Şekil 6.4. Kithara çalan Eros kabartması

6.1.2. Roma Aerofon (Nefesli) Müzik Aletleri

Romalılar, Grek Aulos'u ve Hydraulis'in yanı sıra, Tibia Utricularis (ascaules) ve syrinx kullanmıştır. Arkeolojik bulgulardan Roma dönemine ait farklı türden nefesli enstrümanlara rastlayamadığımız için bu bölümde Aulos (Tibia), Hydraulis, Tuba, Kornu ve Lituus ele alınmıştır. Bu enstrümanların Anadolu'daki Roma vilayetlerinde de kullanılmış olduğunu bilsek de Anadolu'da bulunmuş olan bu döneme ait arkeolojik belgeler, bu bölümde yer alan enstrümanlar konusunda fazla görsel veri sunamamaktadır.

6.1.2.1 Aulos

Romalılar Grek Aulos'unun bir çok çeşidini benimsemişlerdir. (Bauer, 1946, s.42) Erken İmparatorluk döneminde boru boylarının uzunluğu ve delik sayısı artmıştır. İ.Ö. V. y.y.'a tarihlendirilen bir yazıtta aulos'un ünlülerin cenazelerinden sonra tutulan yaslarda çalındığından söz edilmiştir. (Ataman,1947, s.61)

İ.Ö. II. y.y. başlarında Roma, Ana tanrıça Kibele kültü ile tanışır. Yılın özel günlerinde yapılan dini törenlerde simbal, tympana (def) ve kornu'nun yanı sıra bir çeşit tibia olan "Frigyan Aulos"ta orkestrada diğer çalgıların arasında yer almıştır. (Sadie, 1997 c.I, s.86)

"Frigyan Aulos"un tahtadan yapılmış olan borularından sol taraftakinin ucu yukarıya doğru kavislidir. (West, 1992, s.91) (Bkz. ş.6.6)

Romalılar "Frigyan aulos"a "berechtenian tibia" ismini, kıvrık boruya "tibia impares" ya da " tibia sinistra", düz boruya ise " tibia dextra" ya da "tibia incentiva " ismini vermişlerdir. (**Sadie, 1997, c.I, s.86**) Romalı aulos icracılarının da Grek müzisyenler gibi "dudaklardaki basıncı dengeleyen" capistrum (phorbion) kullanmış olduklarını görülür.

Romalıların kullandığı diğer bir aulos ise, eşit uzunlukta iki borusu olan "Lydyan Aulos" dur. Enstrümanın delikleri Grek Aulos'unda olduğu gibi eşit aralıklarla yerleştirilmiştir. Roma döneminde enstrümanın üzerindeki delik sayısı arttırılmış, delikler çalınacak mod'a göre metal bantlar yardımıyla (keras) açılıp kapatılmıştır.

İzmir Arkeoloji müzesinin bahçesinde bulunan Roma çağı mermer rölyeflerde enstrümanın çeşitli tasvirlerine rastlanır. Bu tasvirlerde enstrümanın borusunun silindirik yapıda olduğunu görülür. (Bkz. ş.6.5)

Şekil 6.5. İzmir Arkeoloji müzesinde bulunan Roma devri mermer kabartmadan detay. Bir aulos icracısı

Efes Arkeoloji müzesinde sergilenen İ.S. II. y.y.'a tarihlendirilen silindirik bir sunak taşının yan yüzeyindeki tasvirde ise adak sahnesine eşlik eden bir aulos icracısı göze çarpar. Müzenin bahçesindeki bir lahdin yan yüzeyinde tasvir edilmiş olan Muse ise enstrümanın iki borusunu ayrı ayrı tutarken görülür. (**Erdemgil,1993, s.87**)

Şekil 6.6. Roma dönemine ait bir mermer sanat eserinden detay. Frigyan aulos çalan bir müzisyen

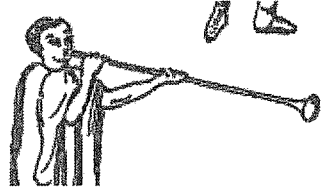
6.1.2.2. Tuba

İcadı Etrüsklere ithaf edilen Tuba, (**Sadie, 1997 c. III, s.668**) çeşitli törenlerde, gladyatör oyunlarında ve askeri manevralarda kullanılmıştır. (**Wellesz, 1999, s.406**) Roma trompeti tuba, eski medeniyetlerde görülen kısa trompetlerin daha uzun modelidir. (Bkz. ş.6.7) Tuba'nın yapısı, Romalı "Aeneatores" (metal nefesli icracıları) tarafından geliştirilmiştir. (**Baines, 1980, s.58**) Grek Salpinx'ine benzeyen enstrümanın silindirik borusu 1-3 metre uzunluğundadır. Bu borunun yapımında, bronz ve bakırın yanı sıra demir ve fildişi de kullanılmıştır. (**Sadie, 1997 c. III, s.668**)

Salpinx'ten farklı olarak Roma Tubalarında borunun uç kısmı daha geniş olup, hayvan boynuzundan ya da bronzdan yapılmış olan konik bir ağızlık kısmı bulunur. (**Sachs, 1940, s.146**) Çeşitli tasvirlerde borunun uç kısmının çan formunda olduğu görülür. (**Wellesz, 1999, s.406**)

Bazı Tuba icracıları -Aulos icracıları gibi- yanaklarındaki şişmeyi engellemek ve dudaklardan dengeli bir hava çıkışını sağlamak için "capistrum" (phorbeion) kullanmıştır. (**Sachs, 1940, s.146**)

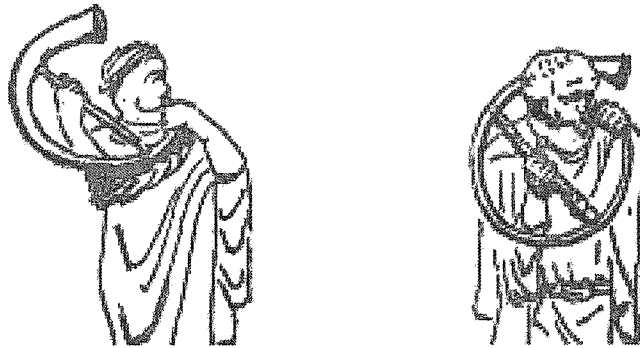
Romalılar, savaşlarda askeri müziği icra eden Tuba icracılarına Tubicines adını vermiştir. Enstrüman, kült müziğinde, Aulos (Tibia) ve Kithara ile beraber kullanılmıştır. (**Baines, 1980, s.59**)

Şekil 6.7. Tuba çalan müzisyen

6.1.2.3. Kornu

Kelime anlamı "boynuz" olan "kornu"nun yapımında genellikle bronz kullanılmıştır. Enstrümanın yarım daireyi andıran "G" harfi formunda bir borusu vardır. Kornu icracıları, enstrümanı çan formundaki geniş uç kısmı baş üzerinde duracak şekilde tutar. (Wellesz, 1999, s.407) (Bkz. ş.6.8.) Askeri bandolarda, çeşitli törenlerde ve sirklerde kullanılmış olan enstrümanın orta kısmına sol omuz üzerinde taşımaya yarayan tahta bir çubuk bulunurdu. İcraçı, sağ eli ile enstrümanın ağızlığını dudaklarına bastırırdı. (Sachs, 1940, s.147) Enstrümanda ayrılabilir bir ağızlık kısmı tercih edilmiştir. Dikey olarak tutulan enstrümanın 3 metrelik borusu olan büyük modelleri de kullanılmıştır. Tuba'dan geliştirildiği düşünülen enstrüman erken Roma döneminde diğer metal nefesliler olan lituus ve tuba ile beraber tasvir edilmiştir. (Sadie, 1997, c. I, s.504) Kornu, İmparatorluğun genişlemesiyle beraber askeri amaçlı olarak çeşitli ritmik sinyaller vermede kullanılmıştır. Ayrıca hydralium ile birlikte arenalarda ve Kibele kült törenlerinde de yer almıştır. (Sachs, 1940, s.147)

Şekil 6.8. Kornu çalan müzisyenler.

6.1.2.4. Lituus

" J " harfi formundaki Roma nefesli enstrümanıdır. (**Sadie, c. II, s.532,533**) Roma'nın Etrüsklerden aldığı enstrümanın ilk örnekleri, hayvan boynuzunun dar olan alt kısmına geçirilmiş olan kamış bir borudan oluşur. Zamanla, enstrümanın bronzdan yapılmış olan modelleri yaygınlık kazanmıştır. Lituus, cornu ve tubadan daha az ilgi çekmiştir. (**Baines, 1980, s.65**) Çeşitli sanat eserleri üzerindeki tasvirlerden, ayrılabilir bir ağızlığı olduğu görülen enstrümanın icracılarına "siticinos" adı verilmiştir. Lituus, askeri bandoların yanı sıra evlilik törenlerinde de kullanılmıştır. (**Sadie, 1997, c. II, s.532,533**) Hayvan boynuzundan geliştirilmiş olan bir başka nefesli enstrüman ise Buccina'dır. Buccina sadece askeri kamplarda çalınmıştır.(**Sadie, 1997, c. I, s.276-277**)

6.1.2.5. Hydraulis

Enstrümanın icadı, İ.Ö. III. y.y.'da yaşamış olan mühendis Ktesibios'a atfedilmiştir. Bazı antik metinlerde, enstrümanın su basıncı ile çalıştığı belirtilir. Özellikle Roma arenalarında kullanılmış olan enstrüman Hydralulis, hydraulos, hydraulikon organon isimleri ile de bilinir. (**Sachs, 1940, s.143**) Enstrümanın altında su ile dolu olan bir hazneye dışardan hava pompalanarak basınç verilirdi. (**West, 1992, s.116**) İ.Ö. II. y.y.'dan itibaren bu haznenin yerini deri bir haznenin aldığı düşünülmektedir. (**Randel, 1995, s.385**)

Enstrüman, bir grup boru, klavye mekanizması ve hava mekanizması olmak üzere üç kısımdan oluşur. Genellikle 4-18 borudan oluşan 4 takım kullanılmıştır. (**West, 1992, s.114**) Klavye, sürgülere bağlı bir kol mekanizmasıyla çalışır. Enstrüman, sürgü çekildiği zaman borulardan hava akımı geçecek şekilde dizayn edilmiştir. Çeşitli tasvirlerde icracının iki elini birden kullandığı görülür. Güçlü sesi nedeniyle, yaygın olarak kullanılmış olan enstrümanın boruları çeşitli dizileri verecek şekilde düzenlenmiştir. (**Sadie, 1997, c.II, s.152**) İmparator Neron, enstrümana büyük bir önem vererek daha kuvvetli ve dolgun bir ses elde etmek için çalışmıştır.(**West, 1992, s.117**)

6.1.3. Roma Membrafon (Derili Vurmalı) Müzik Aletleri

Romalılar, Anadolu Kibele kültü ile tanıştıktan sonra Grek deflerini ve çeşitli vurmaları daha çok kullanmışlardır. (Wellesz, 1999, s.409) Önceki bölümde bu enstrümanlar incelendiğinden burada tekrar yer almayacaktır.

6.1.4. Roma İdyofon Müzik Aletleri

Romalılar, çeşitli ziller ile beraber, Anadolu Kibele kültü ile bağlantılı olarak simbal, İsis törenlerinde ise sistrum (seistron) kullanmışlardır. (Wellesz, 1999, s.409) Bu enstrümanlar önceki bölümlerde incelendiğinden burada yer almayacaktır.

7. SONUÇ

Bu tez çalışmasında Anadolu'nun Prehistorik dönemlerinden başlayarak Hıristiyanlık öncesi Anadolu'da hüküm sürmüş belli başlı medeniyetlerin müzikal kültürlerinde kullanmış oldukları müzik enstrümanlar, ait oldukları kültürlerin başlıkları altında irdelenmiştir. Arkeolojik belgeler çalışmanın esas kaynağını oluşturmuştur. Hornbostel- Sachs sınıflandırma sisteminin esas alındığı bu çalışmada enstrümanlar; Kordofonlar (Telliler), Aerofonlar (Nefesliler), Membrafonlar (Derili Vurmalılar) ve İdyofonlar olmak üzere dört ana grupta toplanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, bu medeniyetlerin çevre toplumları ile olan kültürel ilişkilerinin müzik aletlerine de yansıdığı alt bir sonuç olarak karşımıza çıkar.

Prehistorik dönemlere tarihlenen çeşitli duvar resimlerinden dans ve müziğin Anadolu'da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Alacahöyük, Horoztepe ve Kültepe kazılarında bulunan kemik flüt, sistrum ve çeşitli çingiraklar Anadolu müzik aletleri ile ilgili en eski somut arkeolojik verilerdir.

Çeşitli görsel ve yazılı kaynaklardan Hititlerde enstrümantal ve vokal müziğin resmi, dini ve günlük yaşamda önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Eski Mısır ve Mezopotamya müziğinde önemli bir yeri olan telliler, Hititlerde de çeşitli amaçlarla yaygın olarak kullanılmıştır. Enstrümanın telleri için bağır sak, kenevir gibi malzemelerden yararlanılmıştır. Eski Hitit Krallık çağına tarihlendirilen bazı sanat eserleri üzerindeki tasvirler, bu dönemde dikdörtgen tını kutusu olan asimetric yapıdaki büyük boy lirlerin kullanıldığına işaret eder. Geç dönem sanat eserleri üzerinde görülen lirler ise daha küçük ölçülerde, dikdörtgen ve yuvarlak tabanlı modelleri ile karşımıza çıkar. Lir icracıları, çeşitli tel sayıları ile tasvir edilmiş olan enstrümanı plektron (mızrap) ve parmaklarını kullanarak çalmıştır.

Hititlerin kullanmış olduğu diğer telli enstrüman ise icadı Sümerlere atfedilen tanburadır. Çeşitli dönemlere tarihlendirilen Hitit sanat eserleri üzerinde enstrümanın tasvirlerine rastlanır. Özellikle geç dönem sanat eserleri üzerindeki tasvirler

Asurluların da kullanmış olduğu yuvarlak veya armudi tını kutusu ve uzun sapı olan modellere işaret eder. Çeşitli kaynaklardan, Hitit tanbura icracılarının plektron kullandıkları ve enstrümanın üzerinde iki tel bulunduğu anlaşılmaktadır. Alacahöyük kabartmasında tasvir edilmiş olan tanbura, uzun kenarlarından içeri doğru basık dikdörtgen formundaki tını kutusu ile diğerlerinden farklıdır. Çevre kültürlerce bir çok çeşidi kullanılmış olan arp'e ait en önemli görsel veri ise Karahöyük kazılarında bulunmuş Hitit silindir mührü üzerindeki tasvirde yer alır. Geç Hitit dönemi sanat eserleri üzerinde görülen çifte flütler ise Hititlerde yaygın olarak, çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Bazı Hitit metinlerinde yer alan, Gı (kamyş) kelimesi nefesli enstrümanlara işaret ediyor ise de ney tipi enstrümanların Hititlerde kullanıldığına dair yeterli kanıt bulunamamıştır. Boru ise, Hitit resmi törenlerinde daha çok işaret amaçlı olarak kullanılmış olan diğer nefesli enstrümandır. Davul ve def Hititlerde kullanılmış olan vurmali enstrümanlardır. Bir geç Hitit duvar kabartmasında davulun iki kişi tarafından tokmaksız olarak çalındığı görülür. Def ise çeşitli sanat eserleri üzerinde erkek müzisyenlerin elinde tasvir edilmiştir. Hititlerde kullanılmış olan idyofonların en önemli örnekleri ise Alacahöyük ve Horoztepe kazılarında bulunmuş olan sistruumlardır.

Frig ve Urartu müzikal kültürleri ile ilgili olarak, Kibele Heykeli ve Urartu bronz kemer parçası üzerindeki tasvirler önemli verilerdir. Bu eserler üzerinde Aulos (Çifte Flüt), Kithara ve Lir tasvirleri vardır.

Helenler, enstrümantal ve vokal müziğe büyük önem vermişlerdir. Helen enstrümanları ile ilgili en önemli kaynaklar vazo resimleridir. Bu resimler enstrümanların tipolojik özellikleri, icra teknikleri, tel sayısı ve kullanım alanları açısından bilgi verici niteliktedir. Helenlerde en yaygın olarak kullanılmış olan telli enstrümanlar, Lir, Barbitos, Kithara ve Phorminx'tir. Bu enstrümanların yanında ayrıca Pandura (Lut), Zither ve Arp diğer telliler olarak karşımıza çıkar. Nefesli enstrümanlarda ise en yaygın olarak Aulos kullanıldığı görülür. Frigler vasıtasıyla Helenlerde yaygınlık kazanmış olan Aulos'un bir çok çeşidi karşımıza çıkar. Ayrıca Syrinx, Salpinx, Ascaules gibi nefesli çalgılar da kullanılmıştır. Membrafon (Derili Vurmali) olarak sadece Tympanon'u (def) tercih etmiş olan Helenler, Krotala, Simbal (Zil) gibi idyofonları kullanmışlardır.

Helen enstrümanlarını kendilerine adapte etmiş olan Romalıların ise Aulos, Hdyraulis, Tuba, Kornu ve Lituus gibi nefeslilerin yanı sıra Kithara'nın büyük ve gelişmiş modellerini kullandıklarını söyleyebiliriz. Bundan başka özellikle Anadolu kökenli olan Kibele kült törenlerinde Helenlerden aldıkları çeşitli Membrafon ve İdyofonları da kullandıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

A) Kitaplar ve Kitap bölümleri

Akurgal, E., 1966, Orient und Okzident , Holle Verlag Baden-Baden, Almanya

Akurgal, E. 1997, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, No:67, Ankara

Akurgal, E., 1961, Die Kunst Hethiter, Hermer Verlag München,

Akurgal, E., 2000, Ege, Batı Uygarlığının Doğduğu Yer, İzmir Yayıncılık, İzmir

Alp, S., 2001, Hitit Çağında Anadolu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları no: 140, Ankara

Alp, S. 1999, Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans. Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm Şarap, Kavaklıdere Kültür Yayınları No: 6, Ankara

Anderson,W., 1997, Music and Musicians in Ancient Greece, Cornell University Press, London

Andronicos,M., 1992, Die Museen Griechenlands, Du Mont, Vien

Anlağan, T., 1988, Sadberk Hanım Müzesi'ndeki bir Urartu Kemerini üzerine gözlemler, *Sadberk Hanım Müzesi yillığı*, İstanbul

Asgari, N., 1983, *Anadolu Medeniyetleri Eserleri Sergi Kataloğu I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul

Ataman, A., 1947, Musiki Tarihi, M.E.B. Yayınları, Ankara

Baines, A., 1991, Woodwind Instruments and Their History, Dover Publications, Inc., New York

- Baines, A.,** 1980, Brass Instruments, Their History and Development, W & J Limited, London
- Bauer, M.,** 1946, Music Through Ages, G.P. Putnam's Sons, New York
- Boardman, J.,** 1970, Greek Gems and Finger Rings, Thames & Hudson LTD., London
- Brett, B.,** 1955, Catalogue of Greek Coins, Boston
- Charboneaux, J.,** 1961, Grece Hellenistique, Gallimard
- Collon, D.,** 1980 Laute, *Reallexikon der Assyriologie*, Band 6, Walter De Gruyter & Co.
- Cook, R.,** 1977, Greek Painted Pottery, Methuen & Co. LTD., London
- Darga, M.,** 1999, Hitit Sanatı, Akbank Kùltür ve Sanat kitapları no: 56, Yayınları, İstanbul
- Devambez, P.,**1962, Greek Painting, Amsterdam,
- Dengate, A.,** 1978, A site survey along the south shore of black sea, *The proceedings of the Xth international congress of classical archeology*, Vol.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Diñçol, B.,** 1999, Eski Önyasya ve Mısır'da Müzik, Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları , İstanbul
- Drinker, S.,** 1995, Music and Woman, University of New York press, New York
- Erdemgil, S.,** 1993, Ephesus Museum Catalogue, İstanbul,
- Fetis, F.J.,** 1872, Historie Generale de la Musique, c.II, Paris
- Gazimihal, M.R,** 1975, Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları), Kùltür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, No:12, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Geiringer, K.,** 1965, Musical Instruments, Unwin Brothers Limited, London
- Hickmann, H.,** 1949, Catalogue General des Antiquites Egyptiennes Du Musee Du Caire- Instruments de Musique
- Kilmer, A.D.,** 1995, Musık, *Reallexikon der Assyriologie*, band 8, Walter De Gruyter & Co.
- Kilmer, A.D.,** 1980, Laute, *Reallexikon der Assyriologie*, band 6, Walter De Gruyter & Co.

- Kinney M.**, 1954, Music in History- The Evolution of an Art-, American Book Company, New York
- Love, I. C.** 1974, Excavations at Knidos 1972, *T.A.D*, s: XXI-2 Knidos, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,
- Memiş, E.**, 1995, Eski çağ Türkiye Tarihi, Öz Eğitim Yayınları, No: 5, Konya
- Mansel, M.**, 1945, Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları , Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul
- Mansel, M.**, 1963, Die Ruinen von Side, Walter De Gruyter & Co., Berlin
- Meyers, E.**, 1997, Archeology In The Near East, vol.4, Oxford University Press, Oxford
- Muslubas, I.**, 1983, *Anadolu Medeniyetleri Eserleri Sergi Kataloğu I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- Özgüç, N.**, 1979, Acemhöyük'ün Yeni Katkıları, *Bellekten*, c.43, sayı.170, Nisan 1979'dan Ayrı basım
- Özgüç, T.**, 1978, Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları V. dizi- Sayı.38, Ankara,
- Önder, M.**, 1977, The Museums of Turkey, Türkiye İş Bankası yayınları,
- Şahin, M.**, 2000, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. dizi, Sayı: 52, Ankara
- Pekman, A.**, 1967, Ana Hatları ile Ege-Yunan-Roma Tarih ve Uygarlıkları, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İnşaat ve Mimarlık Fakültesi Yayınları, No: 3, Trabzon
- Pfuhl, E. ,** 1923, Malerei und Zeichnung der Griechen, F. Bruckmann, München
- Randel, M.**, 1995, The New Harvard Dictionary of Music, Cambridge
- Sachs, C.**, 1940, The History Of Musical Instruments, W.W.Norton & Company Inc., New York
- Sadie, S.**, 1997, Grove dictionary of Musical instruments, v.I, II, III, Mac Millan Publishers Limited, New York
- Umar, B.**, 1991, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, Ankara
- Ünal, A.**, 1999, Hititler ve Etiler ve Anadolu Uygarlıkları, Etibank Yayınları

Vieyra M., 1955, Hittite Art 2300-750 B.C., s.56, Alec Tranti L.t.d., London

Wellesz, E., 1999, Ancient and Oriental Music , Oxford University Press, Oxford

West, M.L. , 1992, Ancient Greek Music, Clarendon Press, Oxford

Yıldız, N., 1993, Eski çağda deri kullanımı ve teknolojisi, Marmara Üniversitesi Yayınları no: 540, İstanbul

B) Ders Notları

Altınölçek, S. 1999, Antik Devir Müzik Aletleri, İ.T.Ü. T.M.D.K. Ders Notları

ÖZGEÇMİŞ

17-7-1972 tarihinde Üsküdar'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 3 yıl İ.Ü. Fen Fakültesi Fizik bölümünde okuduktan sonra 1994 yılında, T.M.D.K. Temel Bilimler Türk Sanat Müziği bölümüne kaydoldu. Mezuniyetin ardından 1999 yılında İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Bölümü'nde yüksek Lisans programına kaydoldu. Lisans eğitiminin son yıllarında Anadolu'da yaşamış olan uygarlıkların müziklerine karşı ilgisi arttı ve böylece bu uygarlıklarda kullanılmış olan enstrümanları incelemeye yöneldi. Türk Müziği çalışmaları yapan bazı topluluk ve kurumlarda görev almaktadır. Anadolu ve Çevre Medeniyetlerinin müzikal kültürleri konusundaki çalışmalarını akademik bir bünyede sürdürmeyi istemektedir.

**İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**